

**Қарақалпақ фольклоры -
Нақыл-мақаллар**

Халық

Мазмуны:

<i>МИЙНЕТ ҲАҚҚЫНДА НАҚЫЛ-МАҚАЛЛАР</i>	<i>4</i>
<i>ДИЙҚАНШЫЛЫҚ КӘСИБИ ҲАҚҚЫНДА НАҚЫЛ-МАҚАЛЛАР</i>	<i>12</i>
<i>МАЛ ШАРҰАШЫЛЫҚ КӘСИБИ ҲАҚҚЫНДА НАҚЫЛ-МАҚАЛЛАР</i>	<i>22</i>
<i>БАЛЫҚШЫЛЫҚ КӘСИБИ ҲАҚҚЫНДА НАҚЫЛ-МАҚАЛЛАР</i>	<i>53</i>
<i>АҢШЫЛЫҚ КӘСИБИ ҲАҚҚЫНДА НАҚЫЛ-МАҚАЛЛАР</i>	<i>56</i>
<i>САҰДА САТЫҚ ҲАҚҚЫНДАҒЫ НАҚЫЛ-МАҚАЛЛАР</i>	<i>64</i>
<i>ЖӘМИЙЕТЛИК МОРАЛЬ НОРМАЛАРЫ, АҚЫЛ-НӘСИЯТ ХАРАКТЕРИНДЕГИ НАҚЫЛ-МАҚАЛЛАР</i>	<i>69</i>
<i>АТА-АНА, ТУҰЫСҚАН-ТУҰҒАНЛАР АРАСЫНДАҒЫ ҚАРЫМ-ҚАТНАСЛАР (НӘСИЯТ) ҲАҚҚЫНДАҒЫ НАҚЫЛ-МАҚАЛЛАР</i>	<i>113</i>
<i>ДӘСТҮР, ҮРИП-ӘДЕТЛЕР ҲАҚҚЫНДА НАҚЫЛ-МАҚАЛЛАР</i>	<i>123</i>
<i>ХӘР ТҮРЛИ ӨНЕР-БИЛИМ АЛЫҰ ҲАҚҚЫНДАҒЫ НАҚЫЛ-МАҚАЛЛАР</i>	<i>151</i>
<i>ТИЛ, СӨЗ ӨНЕРИ ҲАҚҚЫНДА НАҚЫЛ-МАҚАЛЛАР</i>	<i>156</i>
<i>НАҚЫЛ-МАҚАЛЛАРДЫҢ ЖУҰАП-АЙТЫС ХӘМ ОЙЫН ДӘЛКЕК ТҮРЛЕРИ</i>	<i>169</i>
<i>ДЕН САҰЛЫҚ, ТАЗАЛЫҚ ХӘМ АЗЫҚ-АҰҚАТ ҲАҚҚЫНДА НАҚЫЛ-МАҚАЛЛАР</i>	<i>181</i>
<i>ҰАТАН, ЕЛ-ХАЛЫҚТЫ СҮЙИҰ, АҰЫЗБИРШИЛИК, ДОСЛЫҚ ҲАҚҚЫНДА НАҚЫЛ-МАҚАЛЛАР</i>	<i>188</i>
<i>ДОСЛЫҚ ХӘМ МУҲАББАТ ҲАҚҚЫНДА НАҚЫЛ-МАҚАЛЛАР</i>	<i>195</i>
<i>АҰЫЗБИРШИЛИК, СЫР САҚЛАҰ ҲАҚҚЫНДА НАҚЫЛ-МАҚАЛЛАР</i>	<i>204</i>
<i>БАТЫР, ЕР-АЗАМАТЛЫҚ ТУҰРАЛЫ НАҚЫЛ-МАҚАЛЛАР</i>	<i>212</i>

<i>ЖЫЛ МӘҰСИМЛЕРИ ҲӘМ ТӘБИЯТ КӨРИНИСЛЕРИ ҲАҚҚЫНДА</i>	<i>228</i>
<i>НАҚЫЛ-МАҚАЛЛАР</i>	
<i>ХӘКИМШИЛИККЕ ҚАРСЫ ДӨРЕТИЛГЕН НАҚЫЛ-МАҚАЛЛАР</i>	<i>230</i>
<i>ШАЙЫРЛАРДЫҢ ДИДАКТИКАЛЫҚ ҚАТАРЛАРЫ: БЕРДАҚ</i>	<i>238</i>
<i>ШАЙЫРДАН</i>	
<i>ШАЙЫРЛАРДЫҢ ДИДАКТИКАЛЫҚ ҚАТАРЛАРЫ:</i>	<i>240</i>
<i>СЕЙФУЛҒАБИТ МӘЖИТОВТАН</i>	
<i>ШАЙЫРЛАРДЫҢ ДИДАКТИКАЛЫҚ ҚАТАРЛАРЫ: АББАЗ</i>	<i>249</i>
<i>ДАБЫЛОВТАН</i>	
<i>СОВЕТ ДӘҰИРИНДЕ ДӨРЕГЕН НАҚЫЛ-МАҚАЛЛАР ҲӘМ</i>	<i>252</i>
<i>АФОРИЗМЛЕР</i>	

МИЙНЕТ ҲАҚҚЫНДА НАҚЫЛ-МАҚАЛЛАР

Мийнеттің көзін тапқан,
Бақыттың өзін табады.

Жалқау өз үйіне өзі қонақ.

Еріншектің екі досты бар,
Бири уйқы, бири күлки.

Ақылының кемлигин,
Күлки менен жеткерер.
Ырысқалының кемлигин,
Уйқы менен жеткерер.

Мийнет пенен рәхәт,
Екеуі де барабар.

Жалқау қарап отырып шаршайды,
Еріншек етигине сүринеди.

Қазыұдың тебигин теуіп турман,
Бирақ реңгеси хайран етип тур.

Жол бойының жумысын,
Жолға шықсаң көрерсең.

Адамның қолы – гүл,
Маңлайдың тери – нур.

Ең гөззалық ақыл менен мийнетте,
Солар ғана жеткереди зийнетке.

Мийнети аздың мийұасы аз.

Жалқаў менен дос болсаң,
Аштан өлерсең.
Сылтаўдың астында қаларсаң.

Етпеген мийнет адамнан,
Қорадағы қой артық.

Хәрекетте – берекет бар.

Аз болсын саз болсын.
Бөдене болсын яғ болсын.

Еңбек етсен емерсең.

Керилген менен хеш ўақыт ериншеклик кетпейди,
Ериншеклик бийлеген – мақсетине жетпейди.

Еңбектиң наны мазалы,
Көп жегиң келсе,
Көп ислеўге де еринбе.

Мийнет пенен ер көгерер,
Жамғыр менен жер көгерер.

Мийнетин ким көрсе,
Рәхәтин де сол көреді.

Жигит келсе иске,
Ғарры келсе асқа.

Көз қорқақ, қол батыр.

Талаплығы нур жаўар.

Ер егиз, еңбекте жалғыз.

Мийнет етсең емерсең.

Жигит малы жер астында.

Келген дәўлет,
Кеткен мийнет.

Билмесең сөйлеме,
Мийнетсиз хәзлик излеме.

Бийкардан хәмме безер.

Жақсы ислесең асынды жерсең,
Жаман ислесең басыңда жерсең.

Ердиң данқын еңбек шығарады.

Ериншеклик басқа бәле.

Талабында бардың соңыда бар.

Ислесең тислерсең.

Ериншек адам тиленшек келеди.

Азықлы адам шаршамас.

Мийнеттиң түби рәхәт.

Жатқан постын астынан суў да өтпейди.

Жатқанға жан жуўымайды.

«Харма» деген хәлге куўат,
«Бар бол» деген бәринен зыят.

Ерте турған жигиттің ырысы артық,
Ерте турған қатынның бир иси артық.

Шала-пула ислесең,
Қыста жупыны кийинерсең,
Ұақтында қызып ислесең,
Қызыллап қырман үйерсең.

Мийнетсиз өмир – қара көмир.

Тиси шыққан балаға,
Шайнап берген ас болмас.

Урашының да өзине ылайық қонағы бар.

Қолы қыймылдағанның аўзы қыймалдайды.

Басы жоқтың асы жоқ.

Мийнет етсең еринбей,
Тояды қарның тиленбей.

Азат басың болсын десең,
Қолдан келсе жұмыс ислең.

Ерте жат та, ерте тур,
Бир пискекти артық ур.

Қыймылдаған қыр асады,
Бүлкілдеген жер теседи.

Абырой алайын десең артық ислеўге еринбе.

Жүрген озар, турған тозар.

Жалғыз жеген тас болар,
Көп пенен жеген ас болар.

Жазда төбеси қайнамағанның,
Қыста қазаны қайнамас.

Дәрьяның суұын бәхәр тастырады,
Адамның кеўлин мийнет тастырады.

Жолаўшының парызы,
Жүрсе өтелер.
Саўдагердің қарызы,
Берсе өтелер.

Жақсы ис күсейди,
Ақмақ қылыш истейди.

Мийнеттің зийнети қасында.

Жан қыйнамай жұмыс питпес,
Талап қылмай муратқа жетпес.

Алтын отта белли,
Адам мийнетте белли.

Көпке жуўырған,
Аздан қуры қалады.

Жалқаўға сан жоқ,
Бийталапқа нан жоқ.

Мийнетте маңлайы терлемегеннің,
Қазаны ҥасла қайнамас,
Қайнаса да қойылмас.

Мийнетсиз рәхәт жоқ.

Мийнет – рәхәттің тырнағы,
Мийнет иштейің ашар,
Жалқаў мийнеттен қашар.

Адамды шаршатқан заттың,
Бәри мийнет.
Адамды рәхәтлендирсе,
Бәри зийнет.

Жақсы мийнет – жарым ырыс.

Дарақты жер көгертер,
Адамды мийнет көгертер.

Көп жумысқа қыйналсаң,
Машақатқа тап боларсаң,
Азға қанаат етпесең,
Оған да зар боларсаң.

Исти билип исле,
Ақылды қосып исле.

Мийнеттің жолы қатты, наны татлы.

Мийнет пенен танылған ердің,
Мәңгиликке өшпейди тарийхтан аты.

Уйықламасаң ашылмайды қабағың,
Мийнет етпей ағармайды тамағың.

Еңбекли ер еринбес,
Мийнетсиз дүнья көринбес.

Ғайраты бар кисинің,
Ләззети бар исинің,
Ғайраты жоқ кисинің,

Ләззети жоқ исиниң.

Ислегеннин аўзы асқа толады,
Жалқаўдың жұмысы даў болады,
Айтатуғыны заң болады,
Көрмеген адамға таң болады.

Жатып ишер жалқаў болады,
Қос жақпас мылқаў болады.
Жаман адам қайыр бермес,
Қарыны тойып тамақ жемес.

Жалқаўдың күни қорлық.

Илимди мийнетсиз ийелеп болмас.

Бирди биреў береді,
Көпти мийнет береді.

Мийнет сүйген ҳеш ўақытта кем болмас.
Мийнеттен қашқанды адам деп болмас.

Билимсиз ис жоқ.
Мийнетсиз ас жоқ.

Мийнет пенен жер көгерер,
Илим менен ер көгерер.

Көп ислеген көп алады,
Тәсил салған итибарсыз қалады.

Мийнет мурадына жеткерер,
Сумлық абыройынды төккизер.

Ҳадал мийнет аздырмас,
Сумлық бойын жаздырмас.

Мийнет – билсең екінші анаң,
Жел тийгизбес болар панаң.

Мийнет етпей елге өкпелеме,
Төгин төкпей жерге өкпелеме.

Мийнети қатты болса,
Мийұасы татлы болады.

Мийнет абырой қосады,
Жалқаұды сумлық басады.

Жалқаұдың жаны татлы,
Мийнеттің наны татлы.

Даңқын жаяр мийнет еткен,
Алғыс алар сыннан өткен.

Еңбек етсен емерсең,
Камалыңа жетерсең.

Мийнеттің наны мазалы,
Мийнетсиз пал да ызалы.

Адам мийнети менен сулыұ.

Адамның келбети хәм көрки – мийнет.

Жақсы жұмыс басында.
Жалқаұ үйдің қасында.

Жақсыға көп ереди,
Жалқаұға шөп ереди.

Жақсының жаты болмас,
Жалқаұдың уяты болмас.

Питпей ис қалмайды,
Абырой менен питкен ис табылмайды.

Еңбектен қашқан дүмпекке жолығар,
Суў шығара алмай шалығар.

Көз жумбай суў кешиў жоқ.

Хәрекет болмай берекет болмайды. .

Хызмет етпе, хызмет етсең – миллет етпе.

Өзи ушын хызмет қылған адам,
Өзи ушын отлаған мал менен тең.
Халық ушын хызмет қылған адам,
Адамның суйген улына тең.

Исим оңсын десең әдисин тап,
Халқыңа хызмет – өзиңе үлкен хұрмет.

Болмас кисиге ис жоқ,
Иссиз кисиге ас жоқ.

Хақысын жесең биреўдиң,
Ол-мийнеттен қашқаның.

Отын деген шөп болады,
Тере берсең, көп болады.

ДИЙҚАНШЫЛЫҚ КӘСИБИ ХАҚҚЫНДА НАҚЫЛ-МАҚАЛЛАР

Арпа, бийдай ас екен,
Алтын, гүмис тас екен.

Сыпайының соңы хеш,
Дийқаншылық бәри бес,
Шарұашылық оған ес.

Еккенде жоқ, тиккенде жоқ,
Қырманда таяр.

Шөлде суўсызлықтың азабын шекпеген,
Үйде ыссы нанның қәдирин не билсин.

Бир жыл тут еккен киси,
Жүз жыл гәўхар тереди.

Кебир жердиң көрпеси,
Жаўын жердиң сорпасы.

Жалғыз тайды үйреткен,
Сейис болып аталмас,
Жалғыз терек көгерткен,
Бағман болып аталмас.

Салыға суў берсең,
Зүрәәти мол дерсең.

Биймезгил жаўған қар,
Жерге түспей ерийди,
Ерте көмсең ураны,
Жаздан өтсе ширийди.

Қаўының ерте писсе,
Базарда нырқ қаша ма.

Ексең жерди қандырып,
Аласаң өним жандырып.

Ерте ексең бийдайды.
Умытасаң қудайды.

Ерте ексең, пахтаны,
Мол зүрәәт тапқаның.

Жер айдасаң гүз айда,
Гүз айдамасаң жүз айда.

Әкең мурап болғанша,
Жериң ой болсын.

Сағадағы суы ишеди,
Аяқтағы уы ишеди.

Бир бәлеси болмаса,
Шүдигарда балық не жесин.

Қап та тең, дорба да тең.

Жантақлы жерде сона бар.

Жери қатты болса,
Өгиз өгизден көреді.

Берсең аларсаң,
Ексең орарсаң.

Орақшының жаманы орақ таңлайды.

Туқымын тап та, жерине бар.

Қапта қалғанша,
Тапта қалсын.

Бир түп шеңгелди,
Мың жыл қораласаң да бағ болмас.

Бақшаны күтсең бағ болады,
Күтпесең жантақ болады.

Заманы бірдің қамалы бир,
Қырмананы бірдің самалы бир.

Қызыл гүл екеннің қырмананы болмас,
Соннан қалдық әлхәббиз.

Салының арқасында,
Шигин де суы ишеди.

Аты жүрмеген,
Арысын төбелейди.

Сорлының қауыны ақ болады,
Писемен дегенше жеп болады.

Бир қолда екі ғарбызды тутып болмас.

Елли тиллалық арбаны,
Еки ярым теңгелик көшер бузады.

Қос айдаған бала ишсин.

Не ексең, соны орасаң.

Бир дигири қалғанша айдай бер.

Жүерини жерине сеп,
Нан ийманның арқауы.

Сорлы жерге ақбас шығады.

Өскен теректің тамырын шаппа .

Қапқа түскен қатындикі.

Жаман қазыұшы бел таңлайды.

Сууды сағасынан тый.

Ол не деген партақ,
Басында бір өрім қағы жоқ.
Бул не деген шартақ.

Елге бир нәўбет,
Жерге бир нәўбет.

Өгизине күши жетпеген,
Арысын төбелейди.

Кимнің тарысы писсе,
Соның таўығы.

Тоғайдан тоғай туўады.

Шегирткеден қорыққан егин екпес,
Ийттен қорыққан гада болмас.

Бақылдың бағы жүрмес,
Ексе шарбағы көгермес.

Сумырай келсе, суў қурайды.

Өзиң билмейтуғын жағдай жоқ,
Қудаң да арба, өгиз жоқ.

Гүришти май келтиреді.

Не ексең соны орарсаң,
Не берсең, соны аларсаң.

Тама-тама көл болар,
Бир тамбаса шөл болар.

Жылай-жылай жап қазсаң,
Күле-күле суы ишесең.

Бурын ексең бурын орарсаң.

Тил менен орақ орсаң,
Белин аўырмайды.

Жамғыр жер ырысы.

Егин ексең ерте ек,
Ағаш тиксең бәхәр тик.

Туқымың жақсы болса,
Өним де жақсы.

Бөри арығын билдирмес,
Сыртқы жүнин қампайтар,
Шигиннің ләззети жоқ,
Қуры қапты қампайтар.

Салы суыға тоймайды.

Өгиз жеккеннің булқыны қурайды,
Адам-адам менен сөйлеспесе, қулқыны қурайды,

Жер де берсең береді.

Бир күнге өгиз өлмейді,
Еки күнге ийеси бермейді.

Қаўынның пәлеги ашшы,
Түйнеги душшы.

Дийқандики жылда әрман,
Балықшыныки күн де әрман.

Тамшы тамып жаўын болмас,
Ийт түйнектен қаўын болмас.

Тамшы тамса көл болады,
Жаўын жаўса сел болады.

Кимнің жерин ексең,
Сонын жырын жырлайсаң.

Қашып кетсең де шашып кет.

Ел аўлақ болса,
Доңыз төбеге шығар.

Тухым сеппей дақыл болмас,
Әўлийедей бақыл болмас.

Себеп пенен шерик болады,
Айтыса жүре мойын ортақ болады.

Таўға жемис питипти,
Жеп кетейик немиз кетипти.

Қара жерди жаманлама,
Көп беретугын өнимди.

Нан пискенше гүлше күйеди,
Рас сөзге хәмме басын ийеди.

Тикенексиз гүл болмас,
Машақатсыз бахыт болмас.

Темеки тегин келмейди,
Теңгеге келеди.

Салы суўға тоймас,
Қырғауылдың баласы,
Шетлегенин қоймас.

Гөне пахта бөз болмас,
Бөз болсада саз болмас.

Баяғылар бағда қалды,
Бағ жығылып суўда қалды.

Гүлдің өскен жеринде бақасы жоқ.

Жердің бахты тайса,
Суўы төменге түседі.

Тапқан гүл келтиреді,
Таппаған бир баў пияз.

Арпа, бийдай ақ болады,
Сары қаўын қақ болады.
Сары майға былғаған,
Сөктің дәми көп болады.

Жыланның жек көрген асы ғарбыз,
Ол да ининің аўзынан шығады.

Барды жоқты билмейди,
Пал тилейди тамағым.

Ағаш мийұасы менен танылады,
Адам мийнеті менен танылады.

Ауыздың көби асқа жақсы,
Қолдың көби иске жақсы.

Ағаш екпеген саясында жатпас.

Суусыз жердің аты ийесіз,
Улсыз ердің малы ийесіз.

Суудың жерге синип аққанынан қорық,
Жигиттің жерге баққанынан қорық.

Қурғақ ағаш жанар-сөнер,
Жас ағаштан хасыл өнер.

Ер елден бууаз болса,
Жер хәм ерден бууаз болады.

Төгин төкпей егин питпес,
Үйренбесең билим питпес.

Қауын жесең сәхәр же,
Сәхәр жемесең бәхәр же.

Суу гезегинен қалған,
Он еки ай аш қалады.

Дигирман гезегинен қалған,
Бир күн аш қалады.

Ас арқау, кийим көрик.

Төгин жер ырысы,
Егин ел ырысы.

Молдеклиге жер берсең,
Өзинди қуып шығарады.

Екпеген жерге көгермес.

Гәп унда емес, бийдайда.

Сабағында сайрамасаң,
Қызылында қызарарсаң.

Гөне қырыманды қанша суырсанда дән шықпас.

Қысы менен жуп шығыр,
Жазы менен тақ шығыр.
Ақырында жоқ шығыр.

Әспеклеп суы ишкен,
Зорығып уы ишкен менен тең.

Гүли ушын тикенекти де суығарасаң.

Саялық екпеген салқында жатпас.

Сорлы жигитке сортақ жер тап болады,
Егини көгермей ақ жоқ болады.

Азамат ердің қәдин,
Ағайын билмес жат билер,
Жақсы жердің қәдин,
Хожасы билмес қул билер.

Ағашы аласа болса да,
Мийұасы тамаша.

Қарамық өзін бағ санар,
Төбе өзін тау санар.

МАЛ ШАРҰАШЫЛЫҚ КӘСИБИ ҲАҚҚЫНДА НАҚЫЛ-МАҚАЛЛАР

Ат алсаң аўылын менен,
Айыбы табылса ағайынның мойнына.

Ат услаған азабынан қутылар,
Ер услаған еңбегинен қутылар,

Арғымақ аттың қуйрығы,
Бирде жипек бирде қыл.

Түри жақсының белгиси,
Бирде төре, бирде қул.

Аласаны атқа санама,
Жақсыны жатқа санама.

Арғымақ атқа оқ тийсе,
Ябыдай болып туўламас,
Ер жигитке оқ тийсе,
Жамандай болып шуўламас.

Алпыс қулан ат болмас,
Атасына нәлет оның.

Ат, тоны бар кисиниң,
Той-жыйынға барысы бар,
Ул, қызы бар кисиниң,
Қудалыққа барысы бар.

Арық атқа қамшы өтер,
Жыртық үйге тамшы өтер.

Алтын ериң атқа тийсе,
Алтынын алда отқа сал.

Ат айында қулынлайды,
Бийе жылында қулынлайды.

Айғырды неден қойсаң,
Атты да соннан минесең.

Атлы хақысын жаяў жибермейди,
Әлўан-әлўан шабанлар,
Шамасына қарай шабады,
Атлы батыр, атсыз қарап жатыр.

Ат қәдирин жоқ билер,
Ас қәдирин тоқ билер.

Ат минбеген ат минсе,
Шаба-шаба өлтирер,
Тон киймеген тон кийсе,
Силке-силке тоздырар.

Алты күн атан болғанша,
Бир күн буўра бол.

Алыстан шабынған буўраның,
Күши болмайды.

Ат жүйригин түлки сүймес,
Аўырыў адам күлки сүймес.

Буғаның өзи қартайса да,
Мүйизи қартаймайды.
Жақсының өзи қартайса да,
Сөзи қартаймайды.

Бурай-бурай қар жаўса,
Боран атты өлтирер,
Аз адам көп адамды,
Үлкен ойға шүмдирер.

Буралқы мал миниўге жақсы,
Ўарсақы сөз күлиўге жақсы.

Бир бийеде еки емшек,
Бири кетсе сүти жоқ,
Бир түйеде еки өркеш,
Бири кетсе күши жоқ.

Буғаның ҳарамзадасы,
Бузаўдың арасында жүрер.

Барымтадан алған мал емес,
Қуўып алған қун емес.

Тулпардың үйири бир болса да, отлаўы басқа.

Тулпар тобын табады.

Тулпар питпейди,
Питсе кетпейди.

Торыдан туўғанның өзгелиги жоқ,
Туяғы пүтин тулпар жоқ.

Түйе көп болса жүк сыймайды,
Түйе өлген жерде жүк қалады.

Түйениң танығаны жантақ.

Шидерли ат-өз атың,
Тусаўлы атта гүман бар.

Шарұаның түби кеңес,
Саўдагердің түби қарыз.

Шаршап минген ешек аттай болар,
Аш болып жеген пәтирек қанттай болар.

Еси кеткен ешки жияр,
Ешки жыйып есин жияр.

Ешки егиз туўып қойдан аспас,
Ийт сегиз туўып елден аспас.

Қой егиз тапса шөптің басы айры туўады.

Қойлы бай құрлы бай,
Жылқылы бай сылдыр бай.

Өриси жақын от отлайды,
Аўылы жақын ас ишеди.

Малды құртайын десең пул ет,
Дәнди құртайын десең ун ет.

Ортақ өгизден өз бузаўым жақсы.

Мал адамның баўыр ети.

Мал ашыўы – жан ашыўы.

Мал жайнасаң қоңысын тап,
Ас жыйнасаң ыдысын тап.

Мал құлыннан, ақша тойымнан жыйналады.

Мал айдаса жаўдики,
Ысқырса желдики.

Мал жаным садақасы,
Жан арым садақасы.

Жортақ аттың жоқлығы жақсы.

Жоқты жоқ табады.

Жақсы аттың жасын сорама.

Жойылып табылған мал олжа.

Жүйрик сынынан айрылар жалы кетсе,
Жигит сынынан айрылар малы кетсе.

Желини саў қой,
Қосаққа жүрмес,
Күшине толған нар,
Буйдасыз жүрмес.

Терли қулан жерли қуланды қозғайды.
Қашағанның кесири жуўсағанға тийеди,
Төрт аяғы менен атта сүринеди.

Өриси басқаны пада қосады,
Үйири басқаны ноқта қосады.

Уйықлаған уйқы алады,
Уйықламаған жылқы алады.

Ўәдеси күшли болса, ийеси алар,
Айғыры күшли болса, үйири толар.

Урысы күшли болса ийеси өледі,
Айғыры күшли болса, бийеси өледі.

Адамды исинен билесең,
Малды тисинен билесең.

Енеси тепкен қулынның ети аўырмайды.

Тышқақ ылақ паданы бүлдиреди,
Дәлдалшы көбейсе қаланы бүлдиреди.

Қой семиз болмай төли оңбас.

Жақсы түйе жүклеўге жақсы.

Жайлаўы отлы болса,
Малы сүтли болады.

Қораң толы қой болса,
Күнде үйде той болар.

Қойшының қызы,
Қой келгенде жүн түтеди.

Ат аўнаған жерде түк қалады.

Түйениң мойыны жаман,
Жаманның ойыны жаман.

Түйеге наз қыл десең,
Бир танап жерди ойран етеди.

Бақыраўық түйениң бары жақсы.

Нар жолында жүк жатпайды.

Қой семирсе, қабырғасы киширейеди.

Ала қойды бөле қырыққан,
Жүнге жарымайды.

Ойнақлаған бузау от басады.

Сыйлағанды – сыйыр билмес,
Сыйпағанды ешек билмес.

Үйге қутлы қонақ келсе,
Қой егиз туғады.

Бир минсең де жорға мин,
Бүлкілдесін бүйірің.
Бир уртласаң да май уртла,
Гилкілдесін жүрегің.

Қамшылатқан жүйріктің,
Жүйрікке саны жоқ.

Аттың адымы үлкен,
Түйенің табаны үлкен.

Ат туяғынан ақсайды.

Қырда қырық қой суы ишсе,
Ойда отыз қой бәхәр алады.

Ийт үрер, кәруан көшер.

Бар қашаған қутылмайды,
Жоқ қашаған тутылмайды.

Түйени жел ушырса,
Ешкини аспанда көр.

Ақсақ қой түстен кейін маңырайды.

Айдағаның еки ешки,
Ысқырғаның жер жарады.

Көшкенде көлик тиймеген,
Қонғанда минип отырады.

Атың арық болса бир шап,
Отының аз болса бир жақ.

Жорға минген жолдасына қарамас.

Мал-малға, адам-адамға уқсайды.

Ат баспайман деген жерин үш басады.

Қарамағанның қатыны,
Бақбағанның малы кетеди.

Көп түйели кисі қырға шығады,
Бир түйели кисі несине шығады.

Қошқар болар қозының,
Маңлайлары дөң болар.
Адам болар жигиттің,
Етек-жеңі кең болар.

Атлы жолдас бола ма арба менен,
Жортақ жолдас бола ма жорға менен.

Қолда өскен аттың,
Тай аты қалмайды.

Қойшы көп болса,
Қой харам өледі.

Қонақ басына қой сойсаң,
Қорада қой қалмайды.

Түйеге жантақ керек болса,
Мойын созады.

Мейилли ат суў ишеди.
«Киш-кишлеген» намәрттиң иси.

Шөллесең шопан қасына,
Аш болсаң дийқан қасына бар.

Атқа ердің батқанын,
Ийеси билмесе, ат билер.

Ағайиннің азғанын,
Ағайин билмес жат билер.

Ешек минген еңбегин минеди.

Есапламағанға бәри түүел.

Қатық төгилсе жуғы қалады,
Айран төгилсе неси қалады.

Ешектің жүги жеңил болса,
Жатаған келеди.

Ешектің ақырына атты байласаң,
Тәпси урады.

Шарұаның да малы туўар,
Бир қарасы еки болар.

Сүтке суў қоссаң,
Сүймесин болады.

Алған-алғантки,
Ат мингендики.

Тулпардың өз туяғы өзине ем.

Ийттиң аўзы ала болса да,
Бөри келгенде биригеди.

Үйирли қойдан,
Қасқыр да қорқады.

Жаздың күнги жуўынды,
Қыстың күнги асқатық.

Еме билген қозы,
Еки саўлықты емер.

Кишкентайды мақта,
Үлкенге мин.

Аўрыўда аўсыл жаман,
Малың болсын соннан аман.

Айран тилесең, шелегинди жасырма.

Ешек мингеннің,
Аяғы тынбас.

Тәп бергенде тай озар,
Табаны қызса ат озар.

Ешектің ети харам,
Күши ҳадал.

Биреўдің баспағына өлим тилесең,
Өзиңнің өгизиң өледі.

Жаманды жақсы деме малы бар деп,
Ешекті мал демеңдер жалы бар деп.

Үйдің көркі сандық,
Жайлау көркі жанлық.

Атқа минген жигиттің,
Тайға тақымы толмайды,
Жорға минген жигиттің,
Қудай есінде болмайды.

Сыйырдың бузауын жибермесең иймейди.

Жолбарыстың еркегі де мал алады,
Урғашысыда мал алады.

Ешкінің тилегени жаманлық,
Қойдың тилегени аманлық.

Өлим-жоқтың қалын,
Байдың малын шашады.

Татыу үйірдің ақсағы билинбейди.

Өгиздің өзі өлсе де,
Көзинің аласы қалмайды.

Ешки базар,
Азанғыдан толмайды кешки базар.

Жолбарысқа шапқан ийт,
Ийесін көріп турса,
Қарыұлы болады.

Ул таппас қатын болмас,
Турарын айт,

Мал таппас жигит болмас,
Қуарарын айт.

Алып анадан,
Ат бийеден,
Нар тайлақ туға бермес,
Хәр түйеден.

Асы жоқ деп ерден түңилме,
Оты жоқ деп жерден түңилме.
Ишетуғының май ма шарұа,
Май ишсең кеуилиң жай ма шарұа.

Хәркимнің де бир жайы бар,
Жарлының бир ешкиси бар,
Өзине ылайық майы бар.

Ешкинің әжели жетсе,
Шопанның таяғына сүйенеди.

Тайдан атым болмаса да,
Қойдан атым бар.

Бекире балық бел кеспе,
Берсе жемес бул басым.
Қолаңса ийиси сасыған,
Қой гөшине хор болдым-аў, бул басым,

Арт ети, мойын ети,
Бәри бир қойдың ети.

Мыңды айдаған да бирди минеди,
Бирди айдаған да бирди минеди.

Қара қойдың терисин,
Сабынлап жуўсаң да ағармас.

Ғарры қойдың сырты қотыр,
Майы мазалы.

Жарасығы болмаған жазы құрсын,
Асқатығы болмаған асы құрсын.

Аттын сыры ийесине мәлим.

Орынлы жерге түйе шөгеди,
Орынсыз сөйлегенди хәрким сөгеди.

Сыйырдың шақына урсаң,
Туяғы сырқырайды.

Қуста сүт жоқ,
Жылқыда өт жоқ.

Тыйып ишсең тай аларсаң,
Қыйып ишсең қой аларсаң.

Түйе бойына исенип,
Жылдан бос қалыпты.

Жабағы тай дей қорлама,
Жолға шықса ат болар.

Буралқыны сақласаң,
Аўзы-мурныңды қан етер,
Арық малды сақласаң,
Аўзы-мурныңды май етер.
(Буралқы - опасыз сатқин мәнисинде)

Түйе қартайса көшегине ерер.

Бир қумалақ бир қарын майды ширитеди.

Адам пейлинен, мал шақынан.

Шегирткеден қорыққан егин екпес,
Барымтадан қорыққан мал-жыйнамас.

Тойға шаппаған атыңды,
Әкеңнің асында шабасаң ба?

Ат айналып қызығын табар.

Байдың көп малының ишінде,
Жарлының жалғыз малына ушпа тийеди.

Туўмаған сыйырдың уўызына қаратпа.

Қудайдың айдап жүрген малы жоқ,
Биреуден алып биреуге береді.

Тапқан биреуін сояды,
Таппаған екеуін сояды.

Тай туўлап үйиринен шықпас.

Басың екеу болмай,
Малың екеу болмас.

Ат көрип аяғы талды.

Мал үйирин габады.

Аталастың аты озғанша,
Аўылластың тайы озсын.

Дүзде бузаұы жамырағанның,
Үйде қатығы төгиледи.

Ким сөйлемесе, баспақты сол суўғарады.

Жуўас тананы падашы минеди.

Қошқардың қуйрығы үзиледи деп,
Бөри аштан өлген екен.

Жаўға жалынба жаныңды алады,
Даўға жалынба малыңды алады.
Жаныңды алған малыңды хәм алады.

Түйениң үлкени көпирде таяқ жейди.

Атан түйени жүк қартайтар,
Қунан қойды май қартайтар.

Бир қараға бир қара.

Қуйрығы жоқ, жалы жоқ,
Қулан қайдан күн көрер.

Ат айлығын ойлайды,
Түйе жыллығын ойлайды,
Ешек еки аяғының астын ойлайды.

Жаман атқа жал питсе,
Жанына торсық байлатпас.
Жаман адамға мал питсе,
Жанына қоңсы қондырмас,
Қондырса да тындырмас.

Сорлының аты күн де шабылады.

Атлының несийбеси алтаў.

Мейилли ат суў ишеди,
Мейилсиз ат суў кешеди.

Сиз турыпсыз тикейип,
Биз турыппыз тикейип,
Жерге түскен қамышыны,
Ким алады еңкейип.

Ийт үрер кәрўан көшер,
Үрер-үрер үни өшер.

Ийттен саўын болмас,
Ийт түйнектен қаўын болмас.

Артыў-артыў қум келсе,
Атан тартар бүгилип,
Айыр түйе келгенде,
Мурындығы қалар жырылып.

Қатарда нар болса,
Жүк жерде қалмайды.
Жүкти нар көтереди.

Ылақ маңырай суў ишер,
Жетим жылай күн кешер.

Тана жеккен тарықпас,
Буға жеккен муңаймас.

Ешектің қасына атты байласаң,
Реңки урмайды, тәпси урады.

Арба-өгизиң бар, сен көш.

Жалғыз шапқан ат жүйрик.

Қой көрмеген қой көрсе,
Қуғалап жүріп өлтирер.

Суу айланар жазығына.
Ат айланар қазығына.

Семизликти қой көтереди.

Ат асықтай, түйе қозыдай.

Бөлингенди бөри жейди.

Нақыл қайдан шығады ой болмаса,
Кийиз қайдан шығады, қой болмаса.

Жаман сыйыр жазда бузаұлайды.

Қасаң байтал еки айғырды аш етеди.

Қорқақты көп қуғсаң батыр болар,
Ешекті көп урсаң сырың алар.

Әңгиме бузаұ емгизеди,
Бузаұ таяқ жегизеди.

Берейин десең нең жоқ,
Бес ешкиң бар, пейлиң жоқ.

Сейил хәм сейил,
Батпаққа батқан хәм сейил,
Оған баққан хәм сейил.

Маллының малы күйеди,
Малсыздың жаны күйеди.

Тисиң-тисиңе тийсе – ас емеспе?
Аяғың жерге тиймесе ат емеспе?

Қой көрмесек те қый көріп едик,
Ешкили байдың қызы едик.

Ердің малы елде болса,
Ериккенде көлде болады.

Жалаңаш атқа жип куйысқан.

Буғаның малға санлығы жоқ,
Хожаның елге санлығы жоқ,

Жығылсаң жығыл нардан,
Әжелиң әлле қайдан.

Атқа бергисиз қунан бар,
Қызға бергисиз жауан бар.

Бай сойыуға қой таппай,
Жарлының жалғызын сорайды.

Генже қозы сүт пенен жетиледи.

Маллының бети жарық.

Әўеле түслик өмирің болса,
Күнлик мал жый.

Мал адамның бауыр ети.

Жаман достан мал татлы,
Алтынлы үйден жан татлы.

Арқадағы ноғайға қой бақтырған қудайым?

Малы өскеннің мурты өседі,
Улы өскеннің урты өседі.

Қара мал соқпақшыл,
Жаман адам тақмақшыл.

Қозының өлгенине қыйналмайман,
Қойшының жылағанына қыйналаман.

Ат табылар, майдан табылмас.

Тоқалақ ешки мүйиз сорайман деп,
Қулағынан айрылыпты.

Жаяу көзи менен ат алма.

Ешек жүрер қатқақта,
Мәлим болар батпақта.

Атқа миндик, атанға миндик,
Төрт түлік мал менен күнелттік.

Ақсақ қой жатып семиреди.

Жүзден жүйрик шығады,
Мыңнан тулпар шығады.

Ат ийеси айхайлайды,
Өгиз ийеси өңменлейді.

Жүни торға болмаған,
Ешкіден де мал болмас.

Жаман ябы жемхор болса,
Дорбаның түбин тесер.

Теке болса гәр болсын,
Балаларға суўын болсын.

Ат сақлаған аш болар,
Атланып кетсе тоқ болар.

Мал ийесине усамаса,
Ҳарам өледі.

Мал ийеси изшил (ўәлий).

Атқа таға қаққанды көріп,
Бақа аяғын көтереді.

Байтал минсең қулын жырақ.
Атың шыға шапсын.

Жорға жүрисинен пул болады,
Жаман жүрисинен қул болады.

Қуланның отлаўы бир болса да,
Жуўсағы басқа.

Исенген өгизим сен болсаң,
Гүйсеген аўзыңа от тийсин.

Ешкиниң мүйизи қышыса,
Шопанның таяғына сүйкенеді.

Атын аяған жерге қарайды,
Қусын аяған көкке қарайды.

Нардың көрки гүркиреў.

Қорқса да, қорқпаса да қой өледі.

Соқыр ат, жаўыр атты табады.

Түйе өлип бота қалса,
Жүги жерде қалмайды.

Аты өлип байтал қалса,
Ер пияда болмайды.

Егизлеп төл өседі,
Еңбеклеп ер өседі.

Тайы ат боламан дегенше,
Ийеси мат болады.

Ел көркі тал,
Жайлаў көркі мал,

Сыйырың жилли болса,
Хәүкесин қасы.

Байтал шаўып бәйги алмас.

Қой соярың келгенде,
Соярсаң да қоярсаң.
Қой соймасың келгенде,
Айтарсаң да қоярсаң.

Жаман аттан жайдағым жақсы,
Жаман қатыннан бойдағым жақсы.

Қырда шыбын жаўса,
Кесиртке бир-бирлеп тамады.

Ешкинің жүни аў болмайды,
Тентектен туўған саў болмайды.

Сәуір болмай тәуір болмас,
Сыйыр болмай айран болмас.

Маллының малы күйеди,
Малсыздың неси күйеди.

Байдың малы ардақлы,
Жарлының баласы ардақлы.

Бедеу аттың жорғалағаны айып,
Тазы ийттиң үргени айып.

Хәм дайымның үйине барайын,
Хәм тайымды үйретейин.

Бас-басына қой сойса, қора босар,
Гөрқаулардын ахыры қунты қашар.

Бөри қанша қартайса да,
Бир қойлық халы бар.

Қыяға питкен қамысты,
Шамасы жеткен нар жейди.

Ешек те бир, жаяу да бир.

Арғымақ аттың баласы,
Күнде-күнде шабылар.
Ер жигиттиң баласы,
Дәулетли жерден табылар.

Ат дегендей атым жоқ,
Минген атым тай ғана.
Сез дегендей сөзим жоқ,
Сөйлер сөзим азғана.

Жақсы атқа бир қамшы,
Жаман атқа мың қамшы.

Жылқыны шубыртқан қуртады,
Денди қуыыртқан қуртады.

Ат болатуғын тай жылқыға үйир,
Адам болатуғын бала қонаққа үйир.

Адам сөйлескенше,
Мал мәңирескенше,

Дүз жарасығы жанлық,
Үй жарасығы сандық.

Қой қасында адамзат,
Адамзат қасында қой.

Қой асығын қолыңа ал,
Қолыңа жақса сақа қыл.

Жасы киши болса да,
Азамат болса аға қыл.

Қаназат жуыырады ғунан күйинде,
Қыз патша болады атасының үйинде.

Ат берсең упшеги менен,
Ер берсең көпшиги менен.

Жалғыз болсаң түйе сақла,
Жарлы болсаң бийе сақла.

Парықсызлықтың белгиси,
Байталын сатып ат етер,
Достының кеулин қалдырып,

Душпанның кеўлин шад етер.

Мың ябы шапса да,
Жете алмайды бир тулпарға,
Мың ғарға ғақылдап зәлел етпес,
Бир сунқарға.

Ябыны жаўға минбе жаллы екен деп,
Жаманды мақтама маллы екен деп.

Жүйриктен жүйрик шықса,
Еки аяғы тыпыр-тыпыр.
Шеберден шебер шықса,
Еки қолы жыбыр-жыбыр.

Сорлының малы сорға батып өледі.

Ишек қарын гөш болмас,
Душпан хасла дос болмас.

Жылқыдағы боз айғыр,
Қуўып қулын шайнамас.

Ябы да болсам буўданман,
Сәтлі күни туўғанман.

Жаман атқа жал питсе,
Жанына адам жолатпас,

Жаман адамға ис түссе,
Хал-жайына қаратпас.

Ат жақсысы бир отыз,
Адам жақсысы еки отыз.

Ешек өзін төмен демес бедеуден,
Егер сата ғойсаң базарында беллиди.

Жорға емес жойылғыр,
Жорғаламаса сойылғыр.

Боз ат тәлимсип жем жемес,
Ғарры ат бәйгиден келмес.

Шабысы жоқ төбелден,
Териси кең ябы артық.

Аттың жақсысы,
Жигиттің сортын айырады.

Сойсаң қозы өледі,
Соймасаң жигиттің өзи өледі,

Соймасаң қан шықпайды,
Қуры жағдай айтқан менен,
Қызыл тилден май шықпайды.

Мал көтереди өлимди,
Дос көтереди кеуилди,
Малыңда болмаса,
Досыңда болмаса,
Сонда көресен гөримди.

Әлұан-әлұан жүйрик бар,
Халына қарай шабатуғын.

Тәнекейтики қуйрығының ушында.

Жүйрик ат шабан болмас,
Жақсы адам жаман болмас.

Көлдің көркі мал,
Елдің көркі тал.

Қонақ келсе ет писер,
Ет писесе бет писер.

– Өлим қайда барасаң?
– Бардың малын шашаман,
Жоқтың абыройын ашаман.

Байда мал болса,
Жарлыда дуз болады.

Дүбір шықса тулпар турмас,
Қыйқыұ шықса сунқар турмас,
Урха-урда батыр турмас,
Тийкары жасық болмаса.

Гүзесінде қатығы жоқ,
Хожаның кеулі құрт күсейди.

Атты арығанда көр,
Жигитти қарығанда көр.

Байталлыға қымыз бер,
Барсаң қарыұ қайтады.
Тамақ-берсең балаға бер,
Дуйым журтқа айтады.

Белдеуге бедеу байланса,
Ердің үйде болғаны.

Тәп бергенде тай озар,
Табаны қызса ат озар,
Бәсекиде бар озар,

Көл қурыса, қуйы озар.

Байлаулы тұрған баспаққа бәле жоқ,
Ойнақлаған бузау от басар.

Атың шаппаса да жулқынсын,
Қусың алмаса да қылғынсын,
Таяғың тиймесе де томп етсин.

Өзи түйели жүріп, пиядаға буқ дейди.

Өгизди өрге салма,
Қанатың сынар,
Ақмаққа ақыл айтпа,
Сағың сынар.

Жылқы малдың патшасы,
Түйе малдың қасқасы.

Көркім көлік болмас,
Шашым сауын болмас.

Жақсы жаныңа жолдас,
Жаман малыңа жолдас.

Қасқырдың ойлағаны жаманлық,
Қойдың ойлағаны аманлық.

Қасқырда аштан өлмесін,
Қойда қарам өлмесін.

Озып келген көкшениң,
Бермейсенбе байрағың,
Озалмаған шабанның,
Аямаңыз дойнағын.

Жалғыз қойдың қатығы иркіт болмас,
Өзи туұылған жигитти иркіп болмас,
Көлде мың қара құс шақырсада,
Илерине келгенде бүркіттей болмас.

Жаман тартса турмайды,
Шапса озбайды,
Қазақыны суұға салсаң,
Жолдайды деп басбайды.

Төрт аяғы тең жорға,
Судигарда саспайды,
Жаман адамға сөз айтсаң,
Алдайды деп нанбайды.

Гүенде тәуір ақ бузау еди,
Жалай-жалай құрттай болды.

Менде қарап жатырғаным жоқ,
Бір құйрықты таулап жатырман.

Ат киснесе үйирин сағынады,
Ер еснесе елин сағынады.

Атан өлсе тайлақ бар,
Жүгин жолда қалдырмастай,
Ата өлсе улы бар,
Мүлки ойран болмастай.

Ат туяғын тай басар.

Қулынлаған бийеден,
Қудықтағы суұ қалмас.

Жалы сулыұ наз бедеұ,
Адым урып шабады,
Жалғыз шапқан жүйриктің,
Аяғын томар қағады.

Жалым сулыұ бедеұмен,
Шабайын деп арқам қозады,
Аяғым ақсақ тулпарман,
Шапсам ябы озады.

Атлының неден ғамы бар,
Пияданың тек шықпаған жаны бар.

Қасқадан ала аяқ туұады,
Қышымадан қуршаңқы туұады.

Еки сыйыр сауғанның айраны бар,
Еки қатын алғаннын ойраны бар.

Ешки сақласаң жүни көп болады,
Мүйизи пышағыңа сап болады.

Айт атлыныкы,
Той тонлыники.

Ат жақсысы боз болады,
Ер жақсысы таз болады.

Атты түйек қартайтады,
Жигитти орақ қартайтады.

Еки ат тебисер,
Арасында ешек өлер.

Жаз ақсыз болмас,
Гүз көксиз болмас.

Ойнаса ботасы жеңеди,
Шынтласа атасы жеңеди.

Аттың ашыұы қулағында,
Ийттиң ашыұы қуйрығында.

Атызлы жерде ер өлмес,
Үйирли жерде ат өлмес.

Жуұас айғырдың үйирин,
Ябы баслайды.

Шаұып жүрген жүйрикти,
Шапқан сайын шабады,
Шаппай жүрген жүйрикти,
Шапса томар қағады.

Суұ сыйырдан жыйырылады,
Сыйыр суұдан жыйырылады.

Урының малын,
Таұып алсаң ҳадал.

Қойың онға жетсе,
Қонысын изле.

Әдил заман болса,
Бөри менен қозы,
Бирге суұ ишеди.

Еме билген қозыға,
Еки саұлықта ийеди.

Аш адамға сыйырдың шақы да жумсақ
Тоқ адамға қой гөшиде қатты.

Қойды мен бағаман,
Гүбини Таңатар писеди.

Кисиниң малы киснетпес.

Ақырған дауысы жағымлы болғанда,
Ешekten қымбат зат жоқ.

Түйениң өзи қандай болса,
Жауыры да сондай.

Қой жүзге жетсе,
Териси мыңға жетер.

Бир миниўге ат берме.

Ажарлы мал базарлы.

Атты қамшы менен айдаған куртады,
Жем менен айдаған утады.

Ат шаппайды, бап шабады.

Қой өлсе, қозысы қалар,
Келер жылы өзи болар.

Ат бир теңге,
Абыройы мың теңге.

Таяр атқа ким минбейди.

Өгиз жығылса пышақ алған көбейер.

Өзи тарлан буўрылдың,
Боз болғаны орынсыз.

Мың қойлының иси,
Бир қойлығы түсер.

БАЛЫҚШЫЛЫҚ КӘСИБИ ҲАҚҚЫНДА НАҚЫЛ-МАҚАЛЛАР

Шөл жағалап қонбай,
Көл жағалап қон.

Тутып алсаң сазанды,
Толтырасаң қазанды.

Балығы болмаған көли қурысын,
Кийиги болмаған шөли қурысын.

Еки кемениң басын ушлаған суўға кетеди.

Балықтың тиришилиги суў менен,
Бақаның күни көл менен.

Жар қуласа жайын өледі.

Кемеші хан болды,
Биз нөкер болдық.
Тағдир солай болды,
Биз суў төгер болдық.

Күнде ушан кеме қайда.

Кемениң тетиги кейнинде.

Көлдің атын балық шығарады,
Балықтың атын халық шығарады.

Сүмбиле түссе суў суўыр,
Көлдеги балық қурыр.

Жарлының теңи жарма,
Балықшының теңи қарма.

Балықшы айтпайды расын,
Сонда да алады бир асым.

Ет есесин алады,
Балық бағасын алады.

Көлди балық гүжитер,
Сөйлемегеннің иши исер.

Кемеге мингеннің жаны бир,
Телпек кийгеннің ары бир.

Балық басынан ширийди.

Балық жеген тоқ болар,
Хәл-дәрманы жоқ болар.

Тери алтынды излесен,
Дәрьяға бар.

Суұ сағасыз болмас,
Ел ағасыз болмас,
Көл балықсыз болмас.

Сазан балықтың мийин жеген,
Ақыллы болады.

Шортан балық жақсы болса,
Хийұаға бармас па еди?

Шабәқ-шөбиреси бир табәқ.

Сазан-шөбиреси бир қазан.

Тисли – бир қайнаса писти.

Жайын – кемеге қайым.

Кемели келсе,
Қайықлы тура қашады.

Жайынның басын жеме,
Қуйрығын же.

Көл арқасынан көлмек суў ишеди.

Бекире кетер, бет қалар?

Балықшы балықшыны узақтан танийды.

Шортанның аңлығаны – шабақ.

Сегиз қырлы балықты,
Тоғыз қырлы жигит алады.

Гез келсе,
Кеме арбаға минеди.

Көлмен деп көмпилдейсең,
Ишиңде бир балығың жоқ.

Жаман адам тыррайса елге сыймас,
Алабуға тыррайса көлге сыймас.

Балықшының қолынан аўы кетпейди,
Жаманның басынан даўы кетпейди.

Жайын қуйрығын жеген жатпас.

Балықшының үйине барсаң қарма жейсең,
Дийқанның үйине барсаң жарма ишесең.

Кеме қанша үлкен болса да,
Көл көтереди.
Қанша тауқаналет болсада,
Ел көтереди.

Балықшы теңизде жүрип,
Күнинің өткенин билмес.

Суудағы балыққа қуғанба,
Ол еле сеники емес.

Сазан балық шалаң жейди,
Мийи көп.
Шортан балық шабақ жейди,
Мийи жоқ.

АҢШЫЛЫҚ КӘСИБИ ХАҚҚЫНДА НАҚЫЛ-МАҚАЛЛАР

Таушанның туған төбеси,
Ысық көринер көзине.

Қоянды ақсақ дегенің,
Қуғанайын дегенің.

Өзи де жүйрик қоян еди,
Таяқ тийген соң зыңғып кетти.

Қалыңға қусың түспесин,
Жаманға исиң түспесин.

Ат басып өлтирди ме қусыңды,
Қудай қуртпасын писиңды.

Үйренген әдет қалама,
Көтере берме мушынды.

Атың шаппаса да жулқынсын,
Қусың алмаса да қылғынсын,
Оғым тийсин де сынсын.

Аўшының кешиккенинен сүйин.

Сасқан үйрек алдынан да, артынан да сүңгиди.

Асықпаған арбалы қоянға жетеди.

Шабан үйрек бурын ушады.

Бүркит қартайса,
Тышқан аўлайды.

Ана хәўли болмаса мына хәўли,
Қаршыға болмаса шәўли.

Қатты сөйлегенде қаршығаң үркеме (ушама).

Қырғый ушса,
Шымшықты жарықта көр.

Көлде жүрген қоңыр ғаз,
Шөл қәдирин билер ме?
Шөлде жүрген туўалақ,
Көл қәдирин билер ме?

Көлди тутсаң сайлап тут,
Ғанқылдасын үйреги.

Жерине қарай жыланы,
Таўына қарай қуланы.

Сары ийт сағалдың досты.

Көлде жүз күшинген шақырса да,
Бәри жыйналып бир бүркіттей бола алмайды.

Ғаз тойғанға емес,
Қыйғанға семиреди.

Қоянның өзине хәуес емеспен,
Быйық еткенине хәуеспен.

Қулан басына күн туўса,
Қудығына қарамас.

Ийт алған түлкіде сын болмас (не сын бар).

Хәр елдің таўшанын,
Өз тазысы менен аўла.

Аў мергени басқа,
Жаў мергени басқа.

Ийтелги болдың не болдың,
Аспаннан хәўхәў алған соң.

Алса – қусым, алмаса – желпиўишим.

Анқаўға қырғаўыл қайда.

Көптен қоян қутылмас.

Мылтықта да үш тыныс бар:
Атқанда көштиме, көшпеди ме?
Көшкенде тийди ме, тиймеди ме?
Тийгенде өлди ме, өлмеди ме?

Қус баласы ушын торға түседі.

Қуланның қасыныуына,
Мылтықтың басыуы тууры келмесе,
пайдасы не.

Қоянның бойын көрде,
Қалжасынан түңил.

Уяда нени көрсең,
Ушқанда соны көрерсең.

Қулан қудыққа жығылса,
Қулағына қумырса үймелейді.

Қырғауылдың баласы шетлегенин қоймайды.

Қустың алғанынан, салғаны қызық.

Балықта сүт болмайды,
Шабағын теңиз асырайды.

Балық батса пискени.

Есапсыз елиу қоян қайда.

Оғың екеу болса, биреуін гизне.

Қус мурынсыз туумас.

Өлетуғын түлки,
Инине қарап улыйды.

Өзи келген текениң,
Өзин атпа көзин ат.

Қаршыға қустың баласы,
Қанатын жайып жем жемес,
Қарақалпақ байдың баласы,
Бир-биринен кем емес.

Әжели жеткен ғарға,
Бүркіт пенен ойнайды.

Бөрте ийттің баласы,
Бөри алмаса да, түлкі алар.

Түлкінің өз териси өзине жау.

Қайырға қонған куба ғаз,
Мәдийне қайтар гүз күни.

Бөри жолдасын дастық қылмайды.

Көпке күлкі керек,
Ийтке түлкі керек.

Өзи ғарға болса да,
Дәулеті бахты сай болса,
Жер жарады ғанқылы.

Арқалы ийт қасқыр алар.

Бөри – қасқырдың ағасы.

Арысландай күшің болса,
Түлкідей әдисің болсын.

Қыс айында қус сақла,
Қус қазанда қайнайды.

Ақсақ кийік мың қарсаққа туттырмас.

Байыұлының ырысқалы отырған жерінде.

Жолбарыстың баласы жылында аяқланар.

Ийт жүйригин түлки сүймес,
Ғамлы кисі күлки сүймес.

Даўылпаз деген қус болады,
Даўысы жерди жарады.

Гөзлеген алмайды,
Геўлеген алады.

Дузағың сай болса,
Талабың жай болады.

Ғаз ашыўын тырнадан алар,
Бийт ашыўын бүргеден алар.

Қулан қырда болады,
Қундыз суўда болады.

Қус жеткен жерине қонар,
Сыпайы сайлап қонар.

Бүлбил қус зимистан көрмей,
Гүлистан қәдирини билмес.

Асқар таўдың басына,
Секирип қуларда шығады.
Жер баўырлап жүрип,
Жыларда шығады.

Ийтелгиниң қызығына түскен,
Қаршығаны қамшы етер.

Тырна көкте болса,
Туғалақ жерде.

Ғаз шөлде жүрсе де,
Көзи көлде болар,

Балалы қоян қашалмас.

Тышқанға пышықтан үлкен жау жоқ.

Қашайын деп тұрған қоянға,
«Хэй» деген соң не турыс.

Әуеле ғаз аттың да,
Қуу қалдыма?
Қуу аталмай жүрип,
Туу қалды ма?

Қутырған ийттиң
өлийи қырық күн.

Аңшы алыслаган сайын,
Алдына қарайды.

Алалмаған қустан,
Ала мойын гүржи артық.

Еки туйғын шабысса ғаздың соры.

Еки туйғын таласса бир ғарғаға жем болар.

Ийт қутырса ийесин қабар,
Торғай қутырса бүркітке шабар.

Ийтиң мойнына алтын қарғы байласаң да,
Ийт жумысын истейди.

Ийттиң табаны қышыса,
Көрұанға ереди.

Ийт уяласынан қорықпайды.

Ийтелги қартайса қул болады,
Қаршыға қартайса пул болады.

Тұлкини бир соймақ бар,
Үш соймақ жоқ.

Бир теңгелик қоян,
Жүз тиллалық зиян.

Бөрини көк болғаны ушын урмайды,
Қойды жегени ушын урады.

Көп жортқан тұлки терисинен айрылар,
Көп сөйлеген адам сырын алдырар.

Қус баласы қырымға қарайды,
Ийт баласы ырымға қарайды.

Ийттиң бәри тазы болмас,
Еттің бәри қазы болмас.

Буралқы ийт үрип жаранар.

Қорқақ ийттиң қапқанынан,
Үргени қатты.

Атшөктің уясы болмас.

Қулан басына күн туўса,
Қулынына қарамас.

Аў жигити басқа,
Даў жигити басқа,
Жаў жигити басқа.

Қыйсық ағашқа қус қонар,
Ол да қыйсайып ушар.

Дүньяны суў алса да,
Үйрекке бир пул.

Еки ғарға урысса,
Оқшыға оң түседі.

Өтпес пышақ қол кеседі,
Қол кесе де мол кеседі.

САҰДА САТЫҚ ХАҚҚЫНДАҒЫ НАҚЫЛ-МАҚАЛЛАР

Азын илекерлеп жарлы өтер,
Көбин қаржыламай бай өтер.

Аталастың саўдасы айында қайтады.

Барында батып иш,
Жоғында сатып иш.

Кесимли пулда өсим бар.

Накастан қарыз етпе,
Қарыз етсең де қарыж етпе.

Уры қасын жейди,
Саўдагер басын жейди.

Қудығына қарай ғаўғасы,
Базарына қарай саўдасы.

Саўдагер бажыдан қашпас.

Саўда сақал сыйпағанша.

Жақсы менен саўда қылсаң керис болмас,
Жаман менен саўда қылсаң тегис болмас,

Мың тилла, бардың кисесинде,
Жоқтың аўзында.

Базарға барғанда байсаң,
Пул салғанда гедейсең.

Есабың хақ болса,
Жүзиң ақ болар.
Несийең нақ болса,
Қарыйдар саған жақ болар.

Бардың базары жанында,
Жоқтың базары ядында.

Бар жеринде пал арзан,
Жоқ жеринде қуры әрман.

Аларманға алтаў аз,
Берерменге бесеў көп.

Базарға бөз сатқан,
Ақ ийттиң ергенин жақтырмайды.

Үйдеги есапты,
Базардағы нырқ бузады.

Қассап танысына сүйек береді.

Арзаншылық болса аларманнан,
Қымбатшылық болса сатарманнан
инсап кетеді.

Бийдәулет базарға барса,
Сум хабар табады.

Бийдәулетті түйенің үстінде ийт қабады.

Саудагер есапқа байыйды.

Бийдәулеттің саудасы жигилдик.

Хәрким өз тасына батпан.

Қара ешкіге жан қайғы,
Қассапшыға ет қайғы.

Базарда мың кисі бар,
Биреу менен биреудің не исі бар.
Хәрким танығанына сәлем береді.

Бир пайда-пайда,
Екі пайда қайда.

Несийеге маймыл ойнамайды.

Саудагер болсаң,
Ене пулыңды жер едің.

Өзим есапласам,
Өгиз бенен сыйыр тиймейді,
Кисиге есаплатсам,
Аяғым аннан-саннан бір тийеді.

Пулы арзанның сорпасы татымас,
Ешек ети ет болмас,
Саўдагерден дос болмас.

Гилем сатсаң аўылыңа сат,
Бир шетинде өзінде отырасаң.

Дузшының пиязшыдан хабары бар.

Арзан сатқан жолдасынан көреді.

Арзан сатқан тез сатар.

Саўдада дослық жоқ.

Дүнья тийиннан жыйналады.

Таўып алсаң да, санап ал.

Үш шайыға байтал алдың,
Жүрисине җайран қалдың.

Есапламағанға бәри түёл.

Есап билмегеннің еңбеги еш.

Әкең бермегенди базар береді.

Ғәптесине бир базар,
Оны да жаңбыр бузар.

Ахмақ саўда етер,
Базар өткен соң,
Бир пулға нан алып жер,
Ғалдан кеткен соң.

Қайда барсаң да,
Отыз еки пул бир теңге.

Алтының болса азбайсаң,
Сандалып бийкар саспайсаң,
Қасыңда гәўхар турғанда,
Бақырға қолың созбайсаң.

Алыўшы мал таныса,
Сатыўшыға не турыс.

Арзан деп алыўшы болма,
Егер нырқы арзан болса,
Арзан иллетсиз болмас.

Базардың көрки баққал,
Сөздің көрки мақал,
Жигиттің көрки сақал.

Базарға барда бақтыңды сына.

Кәрўан кешер от қалар,
Адам өлер ат қалар.

Пулсыз базарға барған,
Кепинсиз мазарға барған менен тең.

Бир теңге бес болмайды,
Еки теңге түйе болмайды,
Үш шайы теңге болмайды,
Үш шайыға суўда ислеген адам,
Шаңараққа ийе болмайды.

Сана, санамай сегиз деме,
Сына, сынамай дос болма.

Санасында бар,
Саннан жаңылмас.

Саўдагер пулды көргенше,
Даўысын әсте шығарар,
Пулды көрсе дәсте шағырар.

Тегин жеген мал,
Тесип шығады.

ЖӘМИЙЕТЛИК МОРАЛЬ НОРМАЛАРЫ, АҚЫЛ-НӘСИЯТ ХАРАКТЕРИНДЕГИ НАҚЫЛ-МАҚАЛЛАР

Байман деген адамды,
Жолдас болып жолда көр.

Шөп жаманы ақсар,
Адам жаманы қақсал,
Қатын жаманы кербаз,
Айтқанның тилин алмас.

Қонақ келсе үйине,
Сыбағасын қоялмас,
Қабағын үйіп бултыйып,
Дурыслап тағам бере алмас.

Ул жаманы ыңқылды,
Күнде үйінде қынқылды.

Қыйсық адам дүзиў жолды излемес,
Дүзиў адам қыйсық жолды гөзлемес.

Опасызда ўатан жоқ,
Сөк санарда мийман жоқ.

Жаманның аты жаман,
Қоймас сени аман.
Сорамайды аманлық,
Ойлағаны жаманлық.

Ойланбаған адам,
Қарап жүрип сүринер.
Ойламаған жерінде,
Бос иске де бүлинер.

Ақыллының белгиси,
Алтыннан келер сөзлери.
Ақылсыздың белгисин ,
Айтып турар көзлери.

Көп сөйлеген көбиктиң,
Еки жағы қарыспас,
Баслайғойса ол сөзин,
Дәстан етип, тауыспас.

Балаң жақсы болса,
Өзиңе сондай қызық.
Балаң жаман болса,
Өзиңе сондай күйик.

Алтында тас, таста-тас,
Алтындай болмас басқа тас,
Адам алтын табады,
Алтын адам табалмас.

Суу менен ойнама, батарсаң,
От пенен ойнама өшерсең.

Жаман адам аяғы,
Сегиз болып келеди.

Ал, береуі болмаса,
Биреуі келип тийеди.

Кишини алдап үйренгеннің,
Үлкенге де тиси батады.

Сүйекшиде инсап жоқ,
Өлиникин алса тоқ.

Асыранды ғаз болса,
Ғанқылдысын қоймайды,
Жаман болса алғаның,
Тонқылдысын қоймайды.

Бир кеуіли қайт болса,
Екиншисин айтарма.

Сыпыраңда уның болса,
Урпа неге излейсең,
Қалыңлығың бар болса,
Басқаны неге гөзлейсең.

Оңында албырақлаған,
Уйықласа сандырақлайды.

Қолы байланғанның,
Тили байланбайды.

Нәшебентке «хәй» десең,
«Хәзим ушты, ұай» дейди.

Күлме маған,
Күлким келер саған.

Бересиң болса ақмаққа,
Күн де келер,

Қарызың болса симсиктен,
Изиңнен қалмас диңкилдеп.

Жолы бузық адамның,
Иси болмас сөзиндей.
Ғаслы қыйсық ағаштың,
Көлеңкеси өзіндей.

Өтирикшиниң дурыс сөзи заяға кетеди.

Жалқаўға ис буйырсаң,
Өзиңе ақыл үйретеди.

Өтирикши өлген кисини гүўа тутады.

Өспейтуғын бала,
Өнбейтуғын даўды даўлайды.

Сөк берген кисиден көрейин бе?
Жей алмаған тисимнен көрейин бе?

Бирдиң кесапаты,
Мыңға тийеди.

Түйедей бой берип,
Түймедей ой бермегеннен сақла.

Асатпай атырып «қуллық» деме.

Қорыққанға қос көринеди.

Жаў жағадан алғанда,
Ийт етектен алады.

Пайекшиниң кейин дийўана болады.

Жаман адамның сөзи ашшы,
Жабағы тонның бийти ашшы.

Мениң үстим кебер кетер,
Сениң пес қылығын кетпес.

Қайғысыз қара суўға семиреди.

Пышықтың шабысы топанханаға дейин.

Аңламай сөйлеген,
Аўырмай өледі.

Кербаздың иси питпейди.

Бир сынаған жаманды,
Еки қайтып сынама.

Жасыңда қалжың болсаң,
Үлкейгенде мылжың боласан.

Ийт, арбаның көлеңкесинде киятырып.
«Мен тартып киятырман» дейди.

Көрмес – түйени де көрмес.

Түсе алмасыңды билген соң,
Түйеге неге минесең?

Өзи еткен өкинбес.

Уў ишкен бир өледі,
Ант ишкен мың өледі.

Басың үлкен болса дәўлет,
Аяғың үлкен болса мийнет.

Жақсының сөзі татлы,
Жаманның сөзі қатты.

Ел қыдырған сыншы болар,
Жаман қатын тыңшы болар.

Булттан шыққан күн ашшы,
Жаман адамның сөзі ашшы.

Жаман жегенин айтар,
Жақсы билгенин айтар.

Кәйұаны үйін дүзер,
Бийгана бойын дүзер.

Адамның өзи жаман емес,
Тили жаман.

Тентек даўға, аспаз пуўға,
Қайғысыз семиреди қара суўға.

Көлдің суўын көргенсиз қызғанады.

Көп қыдырған гезбе болады,
Көп сөйлеген езбе болады.

Жары өтирик, жары рас,
Айта берсен бәри рас.

Жақсыға сөз ереді,
Жаманға шөп ереді.

Кейинги пушайман,
Өзиңе болар душпан.

Он күйеудің кемисін көрмеген ана,
Бір келиннің минін көргіш болады.

Өзи өтирикши болса,
Басқа онын ырас сөзине инабайды.

Кеуіл – дәрья, көз – найза.

Тухымы жаманның өними жаман,
Негизи жаманның өлими жаман.

Ийттиң тезеги дәри болса,
Сууға тезеклейди.

Тойдырғанның сақалына.

Жаман адам жүрисинен күң болар.

Гүллән айып өзиңде,
Қум қуйылсын көзиңе.

Өтирикшиниң ертеңи түуесилмес.

Жаманға сөз айтсаң,
Арты менен тыңлайды.

«Саңырауға сәлем берсең,
Атаңның басы» дейди.
Халын билмей,
Аспандағы айды гөзлейди.

Уялмаған буйырмаған астан ишеди.

Қырыққа келсе де,
Нырыққа келмеген.

Кимнің тарысы писсе,
Соның туұығы.

Жақсының кеги жипек орамал кепкенше,
Жаманның кеги басы гөрге киргенше.

Көтере сымбат,
Бир пулға қымбат.

Бир теңге берип айттырып,
Мың тенге берип қойдыра алмағаннан сақла.

Шай ишкенде хай-хай,
Пулына келгенде ұай-ұай.

Ойланбағанның түби ойран.

Кебир тоңбас, тентек оңбас.

Бир қылған пеше,
Еки қылған әдет.

Қанаат қарын тойғызады,
Қанаатсыз жалғыз атын сойғызады.

Жақсы менен жүрдим, жеттим муратқа,
Жаман менен жүрдим, қалдым уятқа.

Өтирик сөз жанға қас,
Өткир пышақ қынға қас.

Тирийек жегенге,
Зәхәр кәр етпес.

Жердің жүзи мақпал алса да,
Аңқауға тақыялық тиймейди.

Жаман адам иске олақ,
Өз үйине өзи қонақ.

Шалағайлық – шаршататуғын әдет.

Хаяр-хайярға сөгис таяр.

Түси келиспегеннің,
Иси келиспейди.

Кербаз адам қыдырымпаз болады,
Хәлсиз адам жағымпаз болады.

Хадал кәсип аз емес,
Ықтият бол қарамнан.

Хақ жолды тап та айрылма,
Хадаллық қалар мәңгиге.

Қорқақтың көзи үлкен,
Ақмақтың сөзи үлкен.

Гей биреудің бойы пәс,
Гей биреудің ойы пәс.

Илгери баратырған баланы,
Кейин қайтқан ғарры қайтарады.

Хаялды жаман десең,
Ишінде апанда кетеди.

Еси жоқ есирме болады.

Жаман бала өзінен кишкенени урып жылатады.
Жақсы бала жылаған баланы жубатады.

Жақсы қатын ерин ер қылады,
Жаман қатын ерин қара жер қылады.

Гәпке түспеген теңізге түсер.

Ашыұ менен қартайсаң,
Күлки менен жасарасаң.

Жигиттің жаманы,
Көйлегінің көгин көтермес.

Таўға шықсан саспай шық,
Өз қәддіңнен аспай шық.

Ақмақтың атқан оғы аўға тиймейди,
Таўға тийеди.

Ақмақ өзін бек санар.

Жоқты жара деме,
Көлеңкени қара деме?

Ақмаққа күнде байрам.

Ақмақтың тобасы болмас,
Жаманның обасы болмас.

Басында ақылы жоқтың,
Еки аяғында тынымы жоқ.

Атаңнан қалса теберик,
Сақла оны дым берик.

Ийтаяқ болса, ийт табылар,
Түңлик болса, үй табылар.
Жигит болса, қыз табылар.

Устаз тапсаң улықтай,
Сына, байқа, буўлықпай.
Устаз болсаң хақыйқат,
Сыйла, үйрен қорықпай.

Өсирсең ерке перзентти,
Сақалыңа асылар.
Бийәдепсиз ул болып,
Маңлайға тамға басылар.

Өгиздің отын жеп,
Баспақтың орнында жатпа.

Ойланып-билип бабалар,
Сөзди дүрге теңгерген,
Ойланып айтқан хәр сөзин,
Ойлама кем деп гәўхардан.

Тарықпай дәўран сүрмеге,
Түрли-түрли себеп бар.
Баҳасы жоқ ғазийне,
Алтыннан зият әдеп бар.
Болайын десең әдепли,
Хош қылық пенен әдетлен.
Дәўлетің таймас хәргизде,
Әдеп пенен зийнетлен.

Май айныса дуз салады,
Дуз айныса не салады?

Жоққа жүйрик жетпейди.

Уйқы менен өли тең.

Аяғы үлкен сыйғанын кийеди,
Аяғы кишкене сүйгенин кийеди.

Сулыұ – сулыұ емес,
Сүйген сулыұ.

Қалаұын тапсаң қар жанады,
Сүйеұин тапсаң суұ жанады.

Жақсылық жерде қалмас.

Тәме қылма биреұден,
Жасайын десең азапсыз.
Шақырмай барған жериңнен,
Қайтыұың керек жуұапсыз.

Ақ сүт берген ананың,
Балада хақы көп болар.

Шақырған жерге бар,
Шақырмаған жерде нең бар,

Менменге – заұал,
Жүйрикке – томар.

Жаұға жалынба,
Жаныңды алады.

Ақылға – ишарат,
Ақмаққа – касапат.

Көзинше мақтағанша,
Көтерип отқа сал.

Ийне де няз,
Инген де няз (сыйлық).

Жүйрик ат шабан болмас,
Жақсы адам жаман болмас.

Жапалақ көрсең атып ал,
Жаманнан бойың сатып ал.

Быдым-быдым бол,
Мийзамкеш бол.

Ағашты мийұасынан танийды,
Адамды қылұасынан танийды.

Кеўил кири айтсаң кетер,
Көйлек кири жуўсаң кетер.

Жақсы қәсийет тараса ол – ырыс,
Жаман қәсийет тараса ол – қырсық.

Дәртли менен сөйлессең,
Дәртиң қалмай төгилер,
Бийдәрт пенен сейлессең,
Жуп қабырғаң сөгилер.

Жылағанды сорама, өлгени барды,
Күлгенди сорама, билгени барды.

Билмеслик билгеннен де өтеди,
Билмегеннен де өтеди.

Қатты жүрген жериңе,
Әстеақырын да барасаң,

Өз басын аямаған,
Басқаның басын қақ айырар.

Жаманның жағасынан алма,
Ағасына бар.

Тәуекелши түйедей бәледен қутылады,
Үндемеген үйдей бәледен қутылады.

Орнын билмеген ұайран болады,
Шөллерин билмеген дүзде қалады.

Соқырдың соңына бақ,
Ақмақтың ақырына бақ.

Олақлық отты сөндирер,
Шалағайлық киси күлдирер.

Жеңгеси мақтаған қызды алма,
Ағасы мақтаған қыздан қалма.

Маңлай көзи көрмейди,
Кеуил көзи көреді.

Бөри билмегенди ғарры биледи.

Тәуекелши – кеме,
Тәуекелшиден қорқаман.

Атар таңға жүрсен де,
Батар күнге жүрме.

Халқың барда әүпилде.

Жасырынып қашсаң да,
Көринип турасаң.

Шапанды жипек көтереди,
Сақалды ийек көтереди.

Қазаннан қара нәрсе жоқ,
Ишсең қарның тойдырар.
Қардан да ақ нәрсе жоқ,
Усласаң қолың тоңдырар.

Атың шықса лап пенен,
Бақтың болсын халық пенен.

Ерлик етип ас қойдың,
Беглик етип алып қойдың.

Елдің сәни қыз болар,
Көлдің сәни ғаз, болар,
Қыздың сәни наз болар.
Отырыспаның сәни саз болар.

Кемликке – кемал,
Менменге – заўал,
Жаманлық етсе,
Хәрким өз пейлинен табар.

Я қорыққан жылайды,
Я қуған жылайды.

Қорықпасаң сыбырламайсаң.

Жақсыны жети жерге сатқанда да,
Саўалы болмайды.

Жақсы адам белгиси,
Әстелик пенен сөйлейди,
Кишиликти ойлайды.
Жаман адам белгиси,
Уллы сөзди сөйлейди,
Тәкаппырлық әйлейди.

Бир жаманның кесапатынан,
Аққан дәрья қурайды.

Суы көрмей етик шешпе.

Қасаң байтал еки айғырды өш етер.

Шудигардан жүргеннің аты майрылар,
Жигиттің парқы жолдас болғанда айрылар,
Тууры жүрсең душпан айбынар.

Жақсы менен жолдас болсаң,
Жақсы-жақсы ис көрерсең,
Жаман менен жолдас болсаң,
Жаман-жаман түс көрерсең.

Билгенге саз,
Билмегенге қуры хауаз.

Ақмақ қарығанын билмейди.
Көсе қарығанын билмейди.

Қалып қазаны қайнамайды,
Қайнаса да қойылмайды.

Жаңа көрпе, жаңа дастық,
Жатқармайды дәулет тасып,
Жаман көрпе, жаман дастық,
Жатқарады қырсық басып.

Жақсыдан жаман туады,
Біссы нанға алғысыз.
Жаманнан жақсы туады,
Адам айтса нанғысыз.

Адам-адамнан кем болмайды,
Тек сыбағасы артық болады.
Тартынбай келген адамның,
Бир нышанасы болады.

Алғыс алған арымас,
Бийсабыр бенде жарымас.

Ийт өкпелейди, ийеси билмейди.

Биреўге етсең жаманлық,
Болмайды кейни аманлық.

Кимде-ким жақсылық етсе,
Сақалы ағарсын,
Кимде-ким жаманлық етсе,
Сүйегі ағарсын.

Байдың асын байғус қызғанады.

Жаманның бетине күлип қарасаң,
Көйлегіне жамаў тилейди.

Өзи жаманның сөзи жаман.

Сен биреўге ор қазсаң,
Тағы биреў саған гөр қазады.

Хәрким өзи қылады,
Биреўдің қазған шуқанағына,
Алды бұрын өзи жығылады.

Алдыңғы арба қайдан жүрсе,
Соңғы арба да соннан жүреді.

Берместің асы писпейди,
Қазаны оттан түспейди.

Ақ көкиректің аты азбайды,
Тоны тозбайды.

Еки жақсы бас қосса,
Бирин-бири қыймайды.
Еки жаман бас қосса,
От басына сыймайды.

Адасқанның айыбы жоқ,
Қайтып үйирин тапқан соң.

Көп гезген жолығады үзбентайға.

Хәррениң зарын тартпаған,
Пал қәдирин не билсин.

Өзинди жаттай сыйла,
Жат бойыңнан түңилсин.

Киси менен киси тең бе,
Шийки менен писи тең бе.

Уялған еки дүньядан бос қалады.

Өзиң билмесең билгеннің тилин ал.

Жақсыны көрмек ушын.
Ақмақты ермек ушын.

Ақылың болса ақылға ер,
Ақылың болмаса нақылға ер.

Өзи болған адамның,
Хеш жеринде мини жоқ.

Күн жаманы кетер,
Адам жаманы кетпес.
Қолың менен ислегенди,
Мойның менен көтер.

Уялған тек турмас.

Жаманнан жарты қасық.

Жақсы кереди екен деп бара бере,
Береди екен деп ала берме.

Сақаллы көсеге таңланса,
Көсе сақаллығы таңланады.

Қыздың өзи үйде, қылығы дүзде.

Адам менен адамның парқы,
Аспан менен жердей.

Қайыр етсең пүтин ет,
Жарты қайыр жараспас.

Ақмақтың оты дүзиў жанбайды.

Жаманға жақсы ат жараспайды,
Жақсыға жаман ат дақ болмайды.

Жақсы адам төрде отырса да,
Есикте отырса да бәрибир жақсы.

Дурыс жүрген дүзеп жүреді,
Бузық жүрген бузып жүреді.

Өзи қаралының үйи жаралы.

Айтқан сөз, атылған оқ,
Қайтып ийесин таппайды.

Айтқан жерде сөз қалсын,
Басқан жерде ис қалсын.

Қайғышылға күн де уғайым.

Хәрким не қылса, өзине қылады.

Жөнсиздики жөналды қарабарақ.

Тоны жаманды ийт қабады,
Пейли жаманды қудай табады.

Көп сөз қуранға жүк.

Түйем нар емес, ийеси нар.

Өз бетин аямаған,
Киси бетин шийедей қылады.

Қорқаққа күндиз де қараңғы.

Маңлайы қараның аұзы асқа тийсе мурны қанайды.

Өлимнен уят күшли.

Хаўлыққан хәўлидей бәлеге жолығады.

Халын билмеген хәлек болады.

Жигиттиң паркы жолдас болғанда айрылар,
Туўры жүрсен душпан айбынар.

Баланың өзін туўсаңда,
Минезин туўалмайсаң.

Дүньядан жақсы да өтеди,
Жаман да өтеди.

Ертектиң үлкени жоқ,
Өтириктиң кишкенеси жоқ.

Кебир жердиң суўы ашшы,
Жаман адамның сөзи ашшы.

Баҳасызға сүйенбе,
Баҳаң кетер,
Мың тиллалық баҳаңды,
Бир пул етер.

Ақыллыны ақмақ жеңдим дер,
Сөзинде болмас итибар.

Сыпайы тоңбас, қалтырар.

Сүймегенге сүйкенбе,
Баҳаң кетер.

Бир сынаған жаманды,
Еки қайтара сынама,
Сынамай кеўлиң тынама.

Кейпи келиспегеннен кеңес сорама.

Түри келгеннен түңилме.

Билген таўып айтады,
Билмеген қаўып айтады.

Ашынған тилли болады.

Жаманға жақ болма.

Екини бир деп санайсаң,
Көзиңди қысып кимди алдайсаң?

Жаў келди деп жүрисимнен жаңылайын ба,
Әкем өлди деп күлисимнен жаңылайын ба.

Өзиң жатық болсаң,
Ишкениң қатық болады.

Арыў қартайса, ақыл табады,
Даў қартайса, нақыл табады.

Биреуи жаманласа,
Екиншиси ийтерип салады.

Ешек сыйпағанды билмейди,
Жаман сыйлағанды билмейди.

Айғыр үйир жыйнайды киснеген соң,
Қызлар сейил қылады ер жеткен соң.

Аш қулақтан тыныш қулақ.

Жаманды жаман десең,
Батпан жамаў жамалады.

Шешинген суўдан тайынбайды.

Уры байымайды,
Суқ семирмейди.

Жорға жүрисинен тул болады,
Жаман қатын байы турып тул болады.

Тентек шоқмар жыйнайды.

Ириген аўыздан шириген сөз шығады.

Танымасын сыйламас,
Жек көргенин мақтамас.

Ат жаманы турып тасады,
Жигит жаманы адам жоқ жерде ант ишеди.

Сөзи надурыстың – өзи надурыс.

Сум сумды намазшамда табады.

Шапқанда үлкен адамсаң,
Тоқтағанда түсер ядыңа кимсең.

Ағам барда – арқам тамда.

Жаманға сақал питеди,
Ол да түкирик пенен кетеди.

Жақсыға мың жаманның қуны жетпес,
Ақсақ ийт жерде турып үрген менен,
Аспанда алтын айдың нуры кетпес.

Ғарға сүйер баласын аппағым деп,
Кирпи сүйер баласын жумсағым деп,

Әдепки сөзинди рас айт,
Соңғы сөзине инанбаға жақсы.
Әдепки қызың жақсы болса,
Соңғы қызыңды алмағына жақсы.

Сүт пенен питкен,
Сүйек пенен бирге кетеди.

Қыйсық ағаштың көлеңкеси де қыйсық.

Ағашқа питкен қыйсықлық,
Адамға да питеди.

Өтириктің қуйрығы бир тутам.

Өтирик пенен ырастың арасы төрт ели.

Өтирикшиниң жайы жақаннем.

Тең атаның баласы,
Теңликке көнсе де,
Кемликке көнбейди.

Сынса кеўил шынысы,
Қайтып келмес қәлипке.

Дәнекер менен қайнатып қурыта алмас оны мыста,
Алтын менен алып болмас қалған кеўилди.

Суўға салсаң суў көтермес, мысқал көмир.

Қолы жетпеген «сасық» дейди.

Жигит көзи менен қыз алма.

Жаманның жағасы жыртық,
Онында бир қылығы артық.

Дәўлетлиниң баласы он бесинде баспан дер.
Бийдәўлеттиң баласы жигирма бесте жаспан дер.

Еринген еки ислейди,
Ақмақ бармағын тислейди.

Жақсы сөзге жан семиреди,
Жаман сөзге жан секиреді.

Өтирик сөзди көп айтсаң,
Сөзиңнің болмас мазасы.
«Сөзи қурысын оның» деген,
Сол болар оның жазасы.
Ойланып анық қарағанда,
Өлимнен жақсы болмас азасы.

Онсері шортаннан сийсері гүртик шығады.

Жаманға сырыңды айтсаң,
Ишинен түртип шығады.

Хәркимнің бир айыбы бар,
Тасбақаның да бойы бар.

Аяғы жаман төрди бүлдиреди,
Ауызы жаман елди бүлдиреди.

Адам болыу қыйын емес,
Адам болып алған соң қыйын.

Төрт аяғы тең жорға,
Шүдигарды бузбайды.
Хасылында бар кисі,
Мерекеде бузбайды.

Үйінде асы жоқтың,
Дүзде досы болмайды.
Перзентсиз адамның,

Кеўлиниң хошы болмайды.

Өзи билмеген ақмақ,

Билгенниң тилин алмайды.

Өтирик айтып ант ишкеннен сақла.

Жаман күйеў таң атқан соң сөз қатады.

Сасықтың көбинен,

Ғасылдың азы жақсы.

Жаман менен үйир болма,

Ақыры басына жетер.

Сум күле киреди,

Гүңирене шығады.

Жүдә жаман болмасаң,

Аса жарлы болмассаң.

Көкиреги бузықтың иси де бузық.

Көсеўиң узын болса,

Қолың күймейди.

Көкирегидең ҳақ болса,

Адам тиймейди.

Өсек, – өсекти тасыйтуғын гөдек.

Жалқаў жарлы болады,

Жақсы арлы болады.

Ерине берсең өзиңе,

Бәле көринер көзиңе.

Жақсы сөйлеген ас жер,
Жаман сөйлеген тас жер.

Қумардың кейни ойран.

Ул усыллы, қыз қылықлы
Болса ерге дәўлет.
Ул усылсыз, қыз қылықсыз
Болса ерге мийнет.

Ойынның азы жақсы,
Аздың сазы жақсы.

Ықлас пенен жыласаң,
Соқыр көзден жас шығады.

Ай болмаса, ақылдан адасады,
Күн болмаса, кеўилди кир басады.

Шылымкештиң қолы күйеди,
Хәм пулы күйеди.

Сары табақтың сыры кетсе де,
Сыны кетпейди.

Өлини айтса,
Тиринің тынышы кетеди.

Секили жаманның қосығы жаман.

Әкең өлсе де,
Әкеңди көре қалған өлмесин.

Бардың қәдири жоқ.

Бир күн урысқанның,
Қырық күн несибеси қырқылады.

Көз қарауын қоймайды,
Кеуіл дийдарға тоймайды.

Ат қәдин билмегеннің,
Жаяушылық берер сазасын.
Ас қәдин билмегеннің,
Ашаршылық берер сазасын.

Миней берсең миниң көп,
Минемесең миниң жоқ.

Туяғы пүтин тулпар жоқ,
Қанаты пүтин суңқар жоқ.

Ашшы менен душшыны татқан биледи,
Алыс пенен жақынды жортқан биледи.

Денең ийкемлі болса,
Келбетің сүйкімлі болады.

Ақылы жоқта әрман жоқ,
Дизесінде дәрман жоқ.

Қанша әстен жүрсе де,
Тасбақа жолды өндирер.
Ақыл менен айтылған сөз,
Биймазаны көндирер.

Ашыу алдынан келеди,
Ақыл соңынан келеди.

Оңарыңның белгиси,
Бириңнің тонын бириң кий,

Оңбасыңның белгиси,
Бириң шаян, бириң мий.

Ақыллы адам азбайды,
Жағалы кийим тозбайды.

Сабыр етсең, рәхәт бар,
Бийсабырға нәлет бар.

Таўды-тасты жел бузар.
Адамзатты сөз бузар.

Азанғы асты таслама,
Түски тамаққа қарама.

Кемликке кемал бар,
Менменликке заўал бар.

Асыққан менен ис питпес,
Тағыларсаң хәр атқа.
Сабыр түби сары алтын,
Сарғайған жетер муратқа.
Бийсабыр қалар уятқа.

Дәрья тасса, суў мәўиж урар сағадан,
Хәр бир жерде палўан болар ҳақ адам.

Отырған қыз орын табар.

Атасы басқа менен қоян аўлама,
Атар да қойнына салар.

Ийгиликли истиң кеши жоқ.

Асылсаң бәлентке,
Жығылсаң пәске.

Бүгинги исти ертеңге қойма.

Бай болсаң таспа,
Жарлы болсаң, саспа.

Пайдасыз болса, байдан без,
Бақасыз болса, ойдан без.

Қызым саған айтаман,
Келиним сен тыңла.

Өзиңнен бир жас үлкеннің тилин ал.

Теңиз бенен тең ойласаң өзиңди,
Үш шайыға алмас мың тиллалық сөзиңди.

Көп ғаррының ишинде,
Бир бала дана болады,
Көп баланың ишинде
Еки ғарры бала болады.

Тойға барсаң тойып бар,
Той тоныңды кийип бар.

Тойға барсаң, бурын бар,
Бурын барсаң, орын бар.

Өзинди билмесең,
Басқаның кәтесин сезбейсең.

Ашыў-душпан, ақыл-дос,
Ақылыңа ақыл қос.

Көкиректе ақыл болмаса,
Көз деген шалбардың тесиги.

Еңкейгенге еңкей,
Басың жерге тийгенше,
Тикейгенге тикей,
Басың көкке тийгенше.

Ақылсыз қонақ – үй ийесине мирәт етеди.

Ақыл кемал ишінде,
Өзиңнен жоқарыны көріп пикир ет,
Өзиңнен төменди көріп шүкир ет.

Ымға түсинбеген дымға түсинбес.

Ағашқа мийўа питкен сайын төменшик.

Аязхан халыңды бил,
Қумырысқа жолыңды бил.

Адамның болмаса ышқы-нышаны,
Өлиге тең, геўдесинде жоқ жаны.

Ата көрген оқ жонар,
Ене көрген тон пишер.

Өзиңди өзгеден зор тутпа,
Жүрегинди адамның туўы қылып көтер.

Уўайым түби теңиз,
Батасаң да кетесең,
Тәўекел түби қайық,
Мыңды танығанша.

Мыңды танығанша,
Бирдиң атын бил.

Айтсаң сөзди дурыс айт,
Сөзине адам инанғандай,
Жаман сөздің орнына жақсы сөз айт,
Еситкен адам қуғанғандай.

Жасы үлкенди сыйласаң,
Төрден орын бер.

Кийимди тиксең пишип тик,
Үйден шықсаң, есигинди илип шық.

Жигиттің ақылсызы тойда белгили.

Орынсыз жерге таласпа.

Аузыңды таппа,
Жолыңды тап.

Қыймылдаған қыр асар.
Бүлкілдеген жер тесер.

Қатарыңа қазы бол.

Шөмиштің аласы,
Тәңірдің бәлесі.

Тек жүрген – тоқ жүрер.

Ақыллыда ашыу болмас.

Атаң өлсе қойылар,
Атан өлсе сойылар.

Халық сорағанын бермей қалма,
Халқыңа да бер, халықтан да ал.

Ақыл-жастан шығады,
Ғасыл-тастан шығады,
Жүйрик тай ғұнаннан шығады.

Жетим қыз епшил болады,
Жетим ул кекшил болады.

Қас қондыраман деп көз ойып алма.

Ерте билмеген кеш билмес,
Кеш билмеген ғеш билмес.

Қазанға жолама, қарасы жуғар.

Жаманға қарғыс болмаса
Алғыс жоқ.

Шымшық семирсе де,
Батпан болмас.

Жақсы болғаны қайсы,
Жаманды кеширмеген соң.
Батыр болғаны қайсы,
Жаудың үнин өширмеген соң.

Кең болсаң кем болмасаң,
Тар болсаң тарығасаң.
Бир бәлеге жолығасаң.

Нәпсисин тыймаған,
Жолдан шығар.

Көтере сымбат бир пулға қымбат.

Уралмаған уллы таяқ көтереди.

Атаның сөзин арсыз қайтарады.

Хәзил опат келтиреді.

Бир гүл толып ашылады,

Бир гүл солып ашылады.

Хөкки минез хоппық жегизер.

Аўзынан сөзи түскеннің,

Қолтығынан бөзи түседі.

Келин бийе жасырады,

Қылұасын таудан асырады.

Бетің ылас болса,

Суў тазалайды.

Арың ылас болса,

Не тазалайды.

Питкен ақыл болмаса,

Сүрткен ақыл болмайды.

Ене қәдирин билген,

Ене сөкпейді.

Ақыллы адам бир жерде,

Еки сүринбейді.

Хақтың отын,

Ақмақ сөндире алмас,

Ақмақ ырас сөзге инана қоймас.

Қара кисинің қаны шыққанша,

Сары кисинің жаны шығады.

Тентекти тентек десең,
Малақайы қазандай болар.

Бийшара көндим дер,
Бийўәж жеңдим дер.

Өлерменнің көзи жаман,
Ақмақтың сөзи жаман.

Бала болса да,
Хәрким өз теңи менен ойнар.

Көп ойнаған бир жылар.

Бир көрип жаман деме,
Жақсы шықса қәйтесең.

Жүзиўин билмесең,
Суўға түспе.

Шешинген суўдан тайынбас.

Сыпайы сырын жасырмас,
Пушық мурнын жасырмас.

Күннің батысына жүрме,
Таңның атысына жүр.

Түсиңде қорықсаң,
Өңиңде қуўанасаң.

Қартайғанда ғаррыға,
Адым жер муң болар.

Аттан түссең де,
Зәңгиден түспе.

Анасын көріп қызын ал,
Табағын көріп асын иш.

Бермегенди беріп уялт.

Тәўеллеге турмаған,
Тәўеллеге зар болар.

Өзиңнен бир жас үлкеннің сөзин тыңла.

Адам жайын аўыллас билмейди,
Ислес биледи.

Арғымақ аттың куйрығы,
Бирде жипек бирде қыл,
Түри жақсының белгиси,
Бирде төре, бирде кул.

Ақ саўыттың жағасы бар, жеңи жоқ,
Түри жақсының ашыўы бар, кеги жоқ.

Ақкуў кустың төреси,
Жалғыз жүрип отламас,
Түри жақсының белгиси,
Қара сөзди хошламас.

Ат болатуғын тай сырыққа үйир,
Адам болатуғын бала қонаққа үйир. ,

Ақмаққа бала берер,
Берсе де жарты ақылын ала берер.

Бир жаманның кесапатынан,
Мәўиж урған дәрья қурайды.

Бақылдың бағы болмайды,
Бағы болса да мийұа бермейди.

Бир үйли нас, бир-бирине қас.

Далада аўзын жаппас,
Жыйында бирин таппас.

Жомарт жоқлығын билдирмес,
Жүйрик тоқлығын билдирмес.

Жақсыда мин жоқ,
Жүйрикте сын жоқ.

Жалынсаң жақсы кеширер,
Жанысаң полат кесер.

Етиги жаман төрге шықпас,
Жеңи жаман ас ише алмас.

Жорғаның кәдири,
Жүргенде билинер.
Жақсының кәдири,
Өлгенде билинер.

Жалқаў ырысқал ушын уйқы берер,
Жаманға ақыл ушын күлки берер.

Жаманларға олжа түсер,
Бөлисе алмай көпке түсер.

Жаманның үсти суў болса,
Кеппестей көрер,
Жаманға мал питсе,
Кетпестей көрер.

Жүйрик болмай шабан болмас,
Жақсы болмай жаман болмас.

Жақсы сынау менен жарыйды,
Жаман сынау менен қарыйды.

Жақсылық ағаш басында,
Жаманлық аяқ астында.

Жақсы менен жолдас болсаң халұа шекер,
Жаман менен жолдас болсаң абыройың төгер.

Жақсы жүрген жерине кәнт салады,
Жаман жүрген жерине от салады.

Жақсыдан жақсы туўса – әдет,
Жаманнан жақсы туўса, тәжип.

Жақсыдан жаман туўса еми табылмас,
Жаманнан жақсы туўса теңи табылмас.

Жақсы жигиттиң үйи түссе – гүйи түседи,
Жаман жигиттиң үйи түссе мийи түседи.

Сабырлылық кеўил нағышы,
Бий сабырлық шайтан иси.

Жалқаўдың жанығаны өтпес,
Қайсардың қанағаны билинбес.

Жақсы жерге түскен,
Келин-келин болар,
Жаман жерге түскен келин,
Келсап пенен кели болар.

Жақсы аттың жасын сорама,
Жақсы жигиттің қаслын сорама.

Жақсы болсаң жердей бол,
Бәрін шыдап көтерген,
Таза болсаң суұдай бол,
Бәрін жуып кетирген.

Жаманды өзим деме.

Жақсының сөзи жетеди,
Жаманның сөзи өтеди.

Жигиттің оңбағаны айыра баслайды,
Бийениң оңбағаны қулын таслайды.

Киси болар баланың,
Киси менен иси бар,
Киси болмас кисиниң,
Киси менен не иси бар.

Киси кемиссиз болмас,
От түтинсиз болмас.

Көктеги жұлдыз жайылса,
Толысып туўған айша жоқ,
Өңшең жаман жайылса,
Күшине толған нарша жоқ.

Киси қандай болса,
Иси де сондай болады.

Хуўшы жоқтың қуўышы жоқ.

Хәрким өз ақылына ырза,
Қалын билген дана.

Халын билмеген хәлек болады.

Суудың басы булақ болса да,
Аяғы қуяр теңізге.
Жақсыдан жаман туўса да,
Тартпай қоймас негизге.

Көзиң менен болжама,
Көзлериңе зор келер.

Тил ушы менен сөйлеме,
Өзиңе соң сөз келер.

Жаманға сөз айтсаң,
Ақыл таппай жол айтады.

Жаманның пайдасын айтсаң,
Түси оңып сала береді.

Жақсы түйе жүклеўге жақсы,
Жас бала алдаўға жақсы.

Несийбели деген ағаш болады,
Ишинен сасы кетпейди,
Жетим бала кекшил болады,
Көзинен жасы кетпейди.

Қорқақтың уяты болмас,
Жалқаўдың зияты болмас.

Балаң бас болса,
Сен пәс бол.

Әдет – әдет емес, жөн – әдет.

Ақылы жоқ адамға,
Адырайған көз берер,
Дауысы жоқ адамға,
Сылдырлаған сөз берер.

Ақмақ алдындағы астан қашып,
Аштан өледі.

Шабанға таяқ өтпес,
Жаманға сөз өтпес.

Шығысы жаман салыны,
Суу ишинен от алар,
Пейли жаман адамды,
Түйениң үстинен ийт қабар.
Тууысы жаман баланы,
Анасының курсағында дәрт алар.

Халынды билмей ырғыма,
Ортасына түсерсең.
Мәниссиз сөйлесең,
Көп ишинде писерсең.

Өз қәдирин билмеген,
Киси қәдирин не билсин?

Өтирик деген душпан бар,
Отқа сүйреп салады.

Қас – жаманның белгиси,
Қасындағысын қарақшы дейди.

Қуйрығы шаян, бети адам,
Байқамас хасла қурбаны.

Турпайылық етип,
Әлпайымлық ізлеме.

Мал жаманы сол болар,
Өзин өзи қоймаған,
Адам жаманы сол болар,
Жастағы айтқан бос сөзин,
Қартайғанда қоймаған.

Ақыл бой менен өлшенбейди.

Ақыл базарда сатылмайды.

Жақсы жигит хәзиллеспеге келеди,
Жаман жигит гөже ишпеге келеди.

Ашыў – ақыл болмайды,
Ақыл азық болады.

Адамзаттың нәсили бир дә,
Бирақ хәрқайсысының парқы бар.

Мың ғарға бир кесек,
Жаманның бәри бирге есап.

Уят – адамгершиликтің бир мүшеси.

Болымсыздан өнер шықпас,
Кеўилсизден күлки шықпас.

Ат тоныңнан айрылсаң да,
Адамгершиликтен айрылма.

Бир таў бир таўға қосылды десем инан,
Жаманның жаман әдеті қалды дегенге инанба.

Алтын алма, алғыс ал.

Өтирик айтқан жерде көп отырма.

Жаманға сейилде-сейил,
Сергиздан да сейил.

Бурын туўғаннан ақыл сора,
Бурын қонғаннан қоныс сора.

Таныған жерде бой сыйлы,
Танымаған жерде тон сыйлы.

Жаманға жантасып жүрме,
Жантассаң да шайқасып жүрме.
Билегимде күшим бар деп,
Зор менен айқасып жүрме.

Ийгиликли истиң кеші жоқ,
Кеш питседе еші жоқ.

Көпке жуўырма,
Аздан қуры қаласаң.

Жуўырған алмайды,
Буйырған алады.

Қатты жүрген жериңе,
Әсте жүрсең де барасаң.

Жақсылық жерде қалмас,
Жаманлықты дурыс қылма.

Көрмеген жердің,
Ойлы-шуқыры көп болады.

Жақсының аттан жығылғаны да жақсы.

Көргенсиз дегенге ашыұланба,
Көргениңнен көрмегениң көп.

Жақсыдан тийер шарапат,
Жаманнан тийер кәсапат.

Жарамас әдет көп болар,
Ең жаманы күншиллик.
Бир заман рәхәт көре алмай,
Өмири өтер женшилип.

Ҳадал кәсип аз емес,
Ықтият бол ҳарамнан.
Жақсылықты үмит қыл,
Күлер жүзли адамнан.

Жақсыны жаман кийим ишинде таны.

Ақыллы жигит ел қорғайды,
Ақмақ жигит елди хорлайды.

Жақсының нуры шашылар,
Жаманның нәпсиси ашылар.

Ақмақ қара күшине мақтанар,
Айыплы сәл нәрседен жасқанар.

Әдиби жоқтың уяты жоқ.

Болмас иске полат бол,
Полаттан да қатты бол.

Кишкентай екен бойы деп,
Сорағанын бермей кетпе.

Кишкентай екен үйи деп,
Ретінде кирмей кетпе.

Кимнен алсаң аманат,
Берсен жақсы саламат.
Егер етсең қиянат,
Сағанда қалар жаман ат.

Запыранның зары өтер,
Бәлки сарғайған сайын,
Бийхасылдың қылығы өтер,
Барымына барған сайын.

АТА-АНА, ТУҰЫСҚАН-ТУҰҒАНЛАР АРАСЫНДАҒЫ ҚАРЫМ-ҚАТНАСЛАР (НӘСИЯТ) ҰАҚҚЫНДАҒЫ НАҚЫЛ-МАҚАЛЛАР

Ағайиниң аз болса,
Даўда халың белгили.
Ағайиниң саз болса,
Қорқыныш жоқ бүлгиннен.

Анасы өлген жетимге,
Қайтып ана табылмас,
Кемпирапасы өлген жетимге,
Анасы болар баўырлас.

Ананың кеўли балада,
Баланың кеўли далада.

Атаңа не қылсаң,
Алдыңа сол келеди.

Қарындасы ақылсыз болса,
Ағасының басында әңгиме ғаулайды.
Патшасы жаман болса,
Пуқарасын жаулайды.

Ағайынның азары бар да,
Безери жоқ.

Өсик-бауырға қабырға жақын.

Ағайыннен бір шақырым қашығырақ отыр.

Бермесе де ағайын,
Өз күніне сау болсын.

Ағасы бардың ырысы бар,
Иниси бардың танысы бар.

Атадан алтау тууған да,
Ұатаныңа жалғызсаң.

Ағайын бар болсаң көре алмайды,
Жоқ болсаң бере алмайды.

Атадан уғыл тууылсын,
Атаның жолын қуусын.

Атқа ердің батқанын,
Ийеси билмес ат билер.
Ағайынның азғанын,
Ағайын билмес жат билер.

Атаның атағына қара,
Енениң затына қара.

Ағасы урар болар,
Иниси турар болар.

Атаның өлсе баласы,
Баласыз жерде қалмастай,
Әкеси өлсе баланың,
Халқы жетим қылмастай.

Алтын-гүмистиң гөнеси болмас,
Ата-ананың бағасы болмас.

Атаның жаман улы,
Журт тутар.

Ене гезер, қыз гезер,
Қыйсық шатпаны ким дүзер.

Күйеуден ул болмас,
Күлден имарат болмас.

Таудың көрки тас,
Адамның көрки қас.

Қазыласқан соң қарындас болмас.

Қардың суы қандырмас,
Өгей ене тындырмас.

Қызлы үй қызылға тоймас.

Көрмеген жат болады,
Көриспеген уят болады.
Қәдирданың ким болса,
Ағайиниң сол болады.

Киси есиги тоң тезек,
Еритпеге ер керек.

Қызым үйде қылығы дүзде.

Ул таппас қатын болмас,
Турарын айт.
Мал таппас жигит болмас,
Қурарын айт.

Ата-ананың ақылы,
Сайрап жатқан жол менен тең,
Ақыллының ақылы,
Сарқылмайтуғын көл менен тең.

Қыз-халықтың гүли,
Қосық денсаулықтың гүли.

Кемпир үйдің тығыны,
Өлеғойса шығыны.

Ағасы бардың жағасы бар.

Жийен еркін болады дайысына,
Дайысы бармай ма екен майысына.

Даў-жәнжелде, «жийен» сөзи басым болар,

Ғаррылық жаман дәрт,
Емлеп болмас.

Атаң жаўға шапса,
Атаң менен бирге шап.

Атадан алтаўдың атқан оғы жоғалмас,
Атадан жалғыз туўғанның атқан оғы табылмас.

Үйдің артында төбе болса,
Ертлеулі аттай болар.
Үй ишінде көп жасаған қарт болса,
Жазыулы тұрған хаттай болар.

Ата-ананың тилин алған баланың,
Мәртебеси хәр жерлерде оттай жанар.

Балаң ғажарлы болса,
Келинің ажарлы болады.
Балаң ғажарсыз болса,
Келинің ийбесіз болады.

Ата нәсиятын көп алған кәтқуда болады.

Әдепли келин ийкемлі болады.

Үйінде саяқ сақлама.

Мына бала ул-қызымның баласы,
Палдан татлы бул баланың анасы.

Атаның силтеген соқпағы,
Балаға мың гүзар жол.

Қайнаға айбатлы болса,
Келини уятлы болады.

Перинің өзи сулыұ,
Қурбақаның көзи сулыұ.

Өз сүйгениң өзиңе,
Хұр көринер көзиңе.

Асқар-асқар таулардың,
Панасы болмас атадай.

Мүшки менен әжбердің,
Ийеси болмас анадай.

(мүшки – әтир ийисли шөп, әжбер – өсимликтің аты)

Атаң да болса бир жолдас,
Аўыр да болса бир қолдас.

Хәзилиң жарасса,
Атаң менен ойна.

Арық пенен семиздің баўыры бир,
Жақсы менен жаманның жамбызы бир,

Атадан алтаў туўғанша,
Жалғыз туўса нетеди?
Жуғымлы болса ол перзент,
Муратына жетеди.

Ағайинди жаманлап,
Туўғанды қайдан табасаң?
Арғымақты жаманлап,
Буўданды қайдан табасаң?

Ағайин татыў болса ат көп,
Абысын татыў болса ас көп.

Ақша қарда көп жүрсең,
Көзиң бир күн қарығар.
Ағайиннен шет жүрсең,
Кеўлиң бир күн тарығар.

Ағайиннің урысы,
Тул қатынның жулысы.

Бағы бар қызым Бағдатта болсын.

Балалық шағы – патшаның тағы.

Белден қуғат кеткен соң,
Ғарға адым жер мун болар.
Қараша көзден нур кетсе,
Бир көриўге зар болар.

Атаның ақылы пайдасыз болса,
Қара сөзге қазан қайнамас.

Тириде сыйламаған ағайин,
Өлгенде жыламайды.

Тириде татыўы жоқтың,
Өлгенде ашыўы жоқ.

Төрт аяқлыда – бота татыў,
Еки аяқлыда – бөле татыў.

Шешели жетим басында,
Тарақ пенен қол ойнар,
Шешесиз жетим басында,
Сирке менен бийт ойнар.

Шапан алма астар ал,
Қатын алма қостар ал.

Ер бала ата-анаға таяў,
Қыз бала үйге жаққан бояў.

Еркек гүби – хаял түби.

Жақсы ата жаман балаға қырық жыл азық.

Жақыныңа өтирик айтпа,
Жатқа сырың айтпа.

Оңар үйдің баласы онбесінде баспан дер,
Оңбағанның баласы отызында жаспан дер.

Онбесте отау ийеси.

Өзи өлтирмес,
Жат-жарылқамас.

Өзи жығылған бала жыламайды.

Қыз өссе елдің көркі,
Ул өссе елдің бөркі.

Әй қудайым бала бер,
Бала берсең дана бер,
Ақыл-еси болмаса,
Есабын тауып ала бер.

Қызым саған айтаман,
Келиним сен тыңла?

Дүнья ағып атырған булақ,
Ата-ананың сөзі жағалай питкен қурақ.

Ата менен бала,
Гүл менен лала.

Отыз улың болса да,
Орны басқа.
Отыз қызың болсада,
Қылығы басқа.

Кеуіл қууанышы – лала,
Турмыс қууанышы – бала.

Ата-улы менен узақ жасайды.

«Аға» деген баланы,
«Жаным» десе болмай ма?
Алты ул туўған ананы,
«Алтын» десе болмай ма?

Жылағысы келген бала,
Әкесиниң сақалы менен ойнайды.

Ханнан бала уллы,
Баладан ана уллы.

Бала – ерли зайыптың дәнекери.

Ата данқы менен ул өседі,
Ене данқы менен қыз өседі.

Жақсы перзент – сүйиниш,
Жаман перзент – күйиниш.

Ағайиннен шыққан жаўдан сақла,
Үйден шыққан даўдан сақла.

Жыласа баласы жеңер,
Шынласа анасы жеңер.

Киси баласы кисенлесен де турмас,
Өз балаң өзекке тепсен де кетпес.

Он баланы бир ата сақлайды,
Он бала бир атаны зорға сақлайды.

Көриспесе туўған жат.

Атадан алтаў туўсаңда,
Айбалтаң болсын.

Арғымақ сайлап ат миндим,
Садағасы кетейин буұданның.
Урыў сайлап дос туттым,
Садағасы кетейин туўғанның.

Қызлы киси қыйында,
Уллы киси жыйында.

Тил алғыш болса перзентің,
Ақылы артық кисидей.
Тил алмаса перзентің,
Түсинде көрген исиндей.

Кемпир-баланың жазлаўы,
Жақсы перзент жаным.
Жаман перзент,
Ҳарамға шыққан малым.

Жақсы болса алғаның,
Жомарт жигит болғаның.
Жаман болса алғаның,
Жары жолда қалғаның.

Жақсы болса қатының,
Келип турар жақының.
Жаман болса қатының,
Басыңнан кетер ақылың.

Жақсы қатын – ырыс,
Жаман қатын – урыс.

Жақсы қусқа жаман қус,
Таплаў менен тең болар,
Жақсы қызға жаман қыз,
Бағы менен тең болар.

Хаял жерден шыққан жоқ,
Ол да еркектің баласы.
Еркек көктен түскен жоқ,
Хаял оның анасы.

Жалғыз бала ат шапса,
Атасы тақымын қысады.
Келиннің аяғынан,
Шопанның таяғынан.

Заманы жақсы болса,
Жас болар ғарры.

ДӘСТҮР, ҮРИП-ӘДЕТЛЕР ҲАҚҚЫНДА НАҚЫЛ-МАҚАЛЛАР

Адам адамға мийман,
Жан геўдеге мийман.

Жақын жерден қуда болсаң,
Арба-арба сөз келеди.

Алты қатын азаға барса,
Хәр қайсысы өз муңын айтар.

Ант ишкеннің үйине барма,
Айрандай жуғады.

Мезгилсиз шақырған қоразды соймақ керек.

Гүзе күнде сынбайды,
Күнинде сынады.

Асым-суўым барында,
Қудағай келин атандым,
Асым-суўым кеткен соң,

Қубағай келин атандым.

Алар малың келгенде,
Аяма хәрне барынды.

Бийик таудың төбесине қара,
Түбине барма.
Жақсының атын есит,
Үйине барма.

Бай менен куда болсаң ширенер,
Жарлы менен куда болсаң тиленер.

Биреудің дузын ишсең,
Үйіңе кел де қазан, ошағынды сазлай бер.

Базардағы тамақ,
Бақтыңа қарай писеди.

Берейин десең нең жоқ,
Бес ешкиң бар, пейлиң жоқ.

«Беремен» деген қутылмас,
Берик байлаған шешилмес.

«Бәс» деп ийттің кеулин алады,
«Қой» деп қонақтың кеулин алады.

Тамыр берген түйеден,
Тәңір берген тоқлы артық.

Тойға барсаң бурын бар,
Бурын барсаң орын бар.

Төркини жақынның төсеги жыйналмайды,
Тайынған қыз төркинин танымайды.

Тапқан адам қуғанса да,
Таныған адам алады.

Тоңғанға отын жақтырма,
Қарны ашқа қазан астырма.

Дуз ишкен жериңе жаманлық етпе.

Жақсыны жатқа берме,
Душпаның күлер,
Жаманды досқа берме,
Елиң бүлинер.

Дән жоқта дийұана да қыстайды.

Дийұанаға гүнжи де болса болады.

Дийұанаға пул да берме,
Кеўлин де қалдырма.

«Ел көшеди екен» деп,
Отыныңды таўыспа,
«Бай келеди екен» – деп,
Бар асыңды таўыспа.
«Тиленши көп екен» деп,
Барыңды «жоқ» деп жасырма.
«Жаў келеди» екен деп,
Еки қолыңды қаўсырма.

Жақсы көрген ки сиң менен,
Дүзде хеш қоңсы болма.

Жарлы болар жигитке,
Қазалы мал тап болар,
Жалғыз болар жигитке,

Қуы бедеу қатын тап болар.

Жүрген аяққа жормал илинеди.

Майлы қайыс ийттиң ырысы.

Малымды алсаң ал,
Пейлимди алма.

Орамал тон болмайды,
Жол болады.

Өлим-ортақ, дау-қонақ.

Өлим сорағанға мийнет береді.

Өли шыққан үйдің алдында жолбарыс жатар.

Үре алмаған ийт,
Үйине қонақ келтиреді.

Үзип жеген үнемге жарамас.

Қам қуймақ қустырмай қоймас.

Қазаннан қақпақ кетсе,
Ийттен уят кетер.

Қол жүйриги асқа,
Тил жүйриги басқа.

Қутлы қонақ келсе,
Қой егиз қозылайды,
Қутсыз қонақ келсе,
Қойға қасқыр шабады.

Қонақ аз отырып көп сынайды.

Қонағыңның алтынын алма,
Алғысын ал.

Қулақ еситкенди көз көреді.

Қымбатшылық қызға жаў,
Жаўгершилик ұлға жаў.

Қуры қасық аўыз жыртады.

Хан да болсаң келсапты алып кел.

Сүйек тамыры – сүйесип күн көреді,
Аўыз тамыры – айтысып артығын алады.

Тойғаның өмирлик болмаса не пайда,
Сыйынғаның сүйенгеніңнен күшли болмаса не пайда.

Суў әкелген қарыў зор,
Гүзе сындырған газииз.

Сыпырасында бир шылым уны жоқ,
Қызының атын Майдабийке қояды.

Барымта қайтыс болмайды,
Даў айтыссыз болмайды.

Қатын алма қайын ал,
Жақсы көрген досыңның,
Атын алма, тайын ал.

Хаялы жоқ кисиге,
Соқыр кемпир айдай көринер.
Шаршап киятырған кисиге,

Тал таяқ тайдай көринер.
Аш болып киятырған кисиге,
Қара тақан майдай көринер.

Келин келсе айдай,
Қас кирпичи жайдай,
Қаршынында бир заты жоқ,
Не қылып келди екен уялмай.

Тамыр болдың айтыс жоқ,
Қолдан бердің қайтыс жоқ.
Алып алтау болмас,
Жеп жетеу болмас.

Шығасы шықпай,
Киреси кирмейди.

Көшкен журттың қәдири,
Қонғанда өтер,
Бой жеткен қыздың қәдири,
Кеткен соң өтер.

Ийесин сыйлаған
Ийтине сүйек салады.

Тонды питирген жылы өзиң кий,
Екинши жылы достыңа бер.
Үшинши жылы қастыңа бер.

Дәме еткенге – өкпе ет.

Күйеудің қалыңын берде,
Күшин ал.

Күйеу жүз жыллық,
Қуда мың жыллық.

Өзиңде көлік болмаса
Түсип ким берер.

Өзиңде жоқ болса,
Қоңсына өкпелеме.

Ийесине керек болса,
Қоңсысы өкпелемейди.

Қонақ қойдан жуғас.

Қонақ сайлап қонады,
Уры басынып қонады.

Тойым той болсын десең,
Үш тилласынан қашпа.

Өзбек өзиңе бек бол,
Қоңсыңды уры тутпа.

Пейли тардың қолы тар.

Мын сиз бизден,
Бир шыж-быж.

Өмир қызығы – сыйласық.

Өш алғанға өкпе жоқ,
Кек алғанға гийне жоқ.

Сулыұ нәзерде,
Жүйрик тозаңда,
Қабарсаң қоныс өзгерт,

Тоңсаң постын жаңарт.

Жақсы қоңсыны сатып ал,
Жаманнан басың тартып ал,

Қонақ келсе есиктен,
Ырысқалы кирер тесиктен.

Көшиу көшсең бұрын көш,
Ылай болар изгиси.

Жеңи жаманның, қолы жаман көринеди,
Төсеги жаманның үйи жаман көринеди.

Қонағым өзиңе де қарап қой,
Қорқып өскен бой құрсын.

Тилеп алған бақсы еди,
Өлип қалмаса жақсы еди.

Аза айтыулы, сый сатыулы.

Бар-барын айтады,
Жоқ-жоғын айтады.
Бақа путын тарбайтады.

Ат-тоны бар кисиниң,
Алғы-бергиси бар.
Тамағы тоқ кисиниң
Талтаң-талтаң жүриси бар.

Адам барған жерге адам барады,
Бели берик қорғанды алады.

Кеулиңе қарай қайтысың,
Желиуиңе қарай жортысың.

Қулақ еситсе өкпе исинеди.

Берсең-аласан,
Барсаң-көресең.

Туұры келген қонақтың,
Еки көзинен басқа айыбы жоқ.

Еки рет көшкен,
Бир таланған менен барабар.

Еситкен көргенге хабар береді,
Ғыйбатшы өсек тереді.

Үй тыңлаған өз айыбын еситер.

Жоқ табылады қарауы болса,
Сараң бермейді емес сорауы болса.

От таяр, шылым таяр,
Жердегі шылымды еңкейип ким алар?

Аспанда ай жүрер өз рауана,
Жерде ийт үреді кимге зияна.

Жағымсыз қонақ,
Жатар ұақта келеді.

Қудаға өкпелеген,
Отарға көшеді.

Береген қолым – алаған.

Қоңсына карама,
Оңысығыңа кара.

Күни менен елди гезген,
Өз пайдасынан гүдер үзеді.

Жақсы көргенине урт береді,
Жаман көргенине сырт береді.

Қоңсы болсаң, қорған бол.

Қудамдалы болғанша,
Қолың ис сорасын.
Қудамдалы болған соң,
Қул да болса сыйлансын.

Несийени мал деме,
Гүмилжи болар.

Қуманның пулын ыбырсық қуртады.

Улдың саўлаты бир басқа,
Қыздың саўлаты бир басқа.

Қайың емес қайырғыш,
Айран емес қандырғыш.

Абысын ағарып алдыма түспесин,
Қарайып кейнимде қалмасын.

Улға қызды таңлап алсаң да,
Қызды таңлап бере алмайсаң.

Жақсы қатын белгиси,
Былғары қылар терини,
Жаман қатын белгиси,
Қарыздар қылар ерини.

Үш күнлигин ойламаған менен жолдас болма,
Бир айлығын ойламаған менен қоңсы болма.

Жүре берсең көре бересең,
Көре берсең көне бересең.

Ийт қусығын жаламас.

Елге жарағанша,
Ериңе жаран.

Аузы үлкен аслы болады,
Көзи үлкен жаслы болады.

Аттың жақсысы жолыңда белли,
Қайыңның жақсысы жайында белли.

Алғаның жаман болса өмириң хорлық,
Мингениң жаман болса қамшыға зорлық.

Жипек арқанды жуған ескен жарамас.
Қалыс берген сорамас.

Айтыссаң гәп болады,
Айтыспасаң дәрт болады.

Бес күнлик өмирге,
Жүз күнлик тәтәррик.

Жақсы нийет жарым ырыс,
Отқа жақын ис күйеди.

Аштан өлгеннен,
Жарылып өлген абзал.

Қостар алсаң нардай,
Балалы боларсаң жардай,
Бир жұмысқа бұйырсаң,
Хәргиз келмес алмай.

Жақсы менен отырсаң,
Жәннетке киргендей боларсаң,
Заманласлар менен отырсаң,
Дәўранды сүргендей боларсаң.

Пайдасын билген постынға киреди,
Қолынан келмеген достынан көреді.

Үлесте муш жетсе де ал.

Таза байығаннан пул қарыз алма.

Бар затты жоқ деп гизнеме,
Намәлим затты излеме.

Барар жериң мың болса да,
Жатақ жериң бир болсын.

Отқа кеткен қатынның орнында отырма.

Киймесең де тоның болсын,
Жемесең де наның болсын.

Кели түйе алмаған – үплеуіш,
Дигирман тарта алмаған – желпиуіш.

Жиптиң ушын түймеген үш өткерер.

Тартып үзбе,
Ийтерип жықпа.

Жол хақысы – жүриў,
Киси хақысы – бериў.

Уста хақысын бер де қыста.

«Ала кел»ден ис питпес.

Ийне қайда болса,
Сабақ та сонда.

Қуры гәптен палаў болмас,
Гүриши майы болмаса.

Туңғыштың толғағы аўыр.

Пәлен жерде алтын бар,
Барсам бақыр табылмас.

Ийнениң көзиндей жерден,
Балтаның сабындай суўық өтеди.

Қалтадан қарын тойса да,
Кеўил тоймайды.

Күнде саған май қайда,
Қәне бүгин суў палаў.

Өз мүлкинди өзин қәдирлемесең,
Басқа белинен басады.

Ыштансыздың түсине,
Алты қары бөз енеди.

«Ары жатта, бери жат»,
Төсектиң тарлығынан болады.

Ел елге сыйса да,
Үй-үйге сыймас.

Айлас қатын – муңлас.

Өзиңде болмаса,
Атан да жат.

Шәүлени май келтирер.

Шақырыўсыз барған төсексиз отырар.

Еркек – хаялдың көрки,
Хаял – еркектің бөрки.

Ер жигиттиң жарасығы яр болар,
Қәдирин билмеген бир күн зар болар.

Түтинсиз от болмайды.
Дузсыз ас болмайды.

Зуўалаңды үлкен ет,
Көрейин тоймағаныңды.
Кийиміңди үлкен пиш,
Көрейин сыймағаныңды.

Кемпиримнен айрылып турғанда,
Жалғыз сыйырымды сойғаным қуўанғаным ба?

Тамбасында қос тандыр,
Жабайын десе уны жоқ.

Есиктен күндес кирсе,
Тесиктен урыс кирер.

Ағаң пақыр баяғыдай емес,
Баяғыдай болса, аяғыдай емес.

Той – тоқшылықтың нышаны.

Қәде мәниси – қайтарыў,
Уәде мәниси – атқарыў.

Аталастан алтаў болғанша,
Енелестен екеў бол.

Баланы иске буйыр,
Артынан өзиң жуўыр.

Көшкен журтта көсеў қалады.

Үйиңе келген де,
Үйдей өкпеңди айтпа.

Былай тартсаң өгиз өлер,
Былай тартсаң арба сынар.

Жесир ҳаял желбуўаз.

Қыз – көздиң қурты.

Қатыны өлген қызы бар,
Үйге қарай жылайды.

Өзиңдики өзиңде,
Ай көринер көзиңе.

Бир үйди жети еркек толтырмайды,
Бир ҳаял толтырады.

Жас ұақытта көргениң болмаса,
Үлкейгенде кисилигиң болмайды.

Шырада майың болмаса,
Пилик оған не дәркар.

Сабақлы ис сәти менен.

Кеўилсизден көзсиз бала туўады.

Ийтти сүйек пенен урсаң қаңсыламас.

Жатқанның үстине турған келмесин.

Тойған үйге тоғыз кел.

Ар-сары қонақ аштан өлер.

Қоңсың жаман болса,
Көшип қутыларсаң.
Малың жаман болса,
Сатып қутыларсаң.
Хаялың жаман болса,
Қәйтип қутыларсаң!?

Дәўир кең болған менен,
Ұақыт тар.
Хәркимниң мөлшерли,
Машқаласы бар.

Жаманға жағынғаша,
Жатта жаман қаршынды ақтар.

Асыққан менен ис питпес,
Асықпай азанғы астан ишип кет.

Кисиниң кийими киршил,
Кисиниң аты тершил.

Ас жақсысы қартады,
Ол да негизине тартады.

Қоңсың мынаў болса,
Бармай ақ қояйық,
Асқаның май гүртик болса,
Келмей-ақ қояйық.

Жаман адамға мал питсе,
Қасына қоңсы қондырмас.

Күйеў жаманы – ынжық,
Көп сөйлесе – быжық.

Ықлас пенен ас қойса,
Алдыңа бас қойғаны.

Ас көп болса,
Қәде көп болады.

Тас түскен жерине аўыр.

Қыз берген қыр асады.

Ғарға тамырлы қарақалпақ.

Қыз сыншыл болады,
Келин епшил болады.

Үй ишине сыншы келер,
Үй артына тыңшы келер.

Қыз ағасыз болмайды,
Көл сағасыз болмайды.

Өзим жылау билмеймен,
Жылау билгеннің байы өлсин.

Халықтың дәстүри болса,
Қатын арқама мин.

Күйеу келди дегенде,
Қуу бас жумалайды.

Сәлем де бар, қайнаға,
Сарқыт та жоқ қайнаға.

Ата өлсе, сауыты мийрас.

Жолы болар жигиттің,
Жеңгеси шығар алдынан.

Тойдан тумалақ,
Садақадан сатып ал.

Сен қылғанға мен қылдым,
Сеннен артық не қылдым.

Бәйбишениң асын тоқал қызғанады.

Кел демек бар,
Кет демек жоқ.

Ала қайыслы ат минген,
Қыдырыспаның нышаны.

Тамыр болдың айтыс жоқ,
Қолдан бердің қайтыс жоқ.

Сыйласпаға жат жақсы.

Өз-өзіңди жаттай сыйла,
Жат бойыңнан түңилсин.

Халықсыз қыз болмайды.

Хәзил де өкпелетеди.

Хәзил апат келтиреді.

Атын атасаң,
Сыбағасын ийтке сал.

Қымызды ким ишпейди,
Қызды ким айттырмайды.

Аўылдағының аўзы сасық.

Қулақтың қарны жоқ.

Қумға құйған билинбес.
Қызға берген билинбес.

Ағам алғанша,
Жеңгем жегенше.

Қыз жеңге ушын,
Жеңге теңге ушын.

Тойға барсаң тойып бар,
Жұмысыңды қойып бар.

Тойға қарап тон пиш.

Қыз жолы қылдай болады,
Шыққан қыз шийден тысқары.

Ат алсаң аўылың менен,
Қатын алсаң халқың менен.

Аты шыққан төбеге бир шық.

Теңи келсе, тегин бер.

Қашпаған қашардың,
Уўызына қаратпа.

Қоңсың күншил болса,
Кел-кетиң миншил болады.

Қоңсыны қозғама көширерсең,
Отты қозғама өширерсең.

Қызың ержетсе,
Қызы жақсы менен қоңсы бол.
Улың ержетсе,
Улы жақсы менен қоңсы бол.

Қоңсы қоңсыдан тәлим алады.

Бәхәнем басқур болса да,
Сылтаўым қаршын.

Аўыл-үйдің қонағы,
Айда-жылда бир келеди.

Сақый болып жүргениң, қаўыныңда,
Адам болып жүргениң аўылыңда.

Келгенше қонақ өз еркинде,
Келген соң киси еркинде.

Мийман атаңнан уллы.

Қонақ сорап ишпейди.

Өз үйим-өлең төсегим.

Алды ыбыртқыдан,
Кейни шубыртқыдан сақла.

Қолыңда бар болса,
Алақаныңды жая берме.

Үй жаманы төле,
Дем аларсаң өле.

Ишкеним болса быламық,
Басалайы тағы бар.

Отырғаным ылашық,
Кеўилиңди кел ашып.

Жерик болса қатының,
Жерик асын билмейсең,
Айтса тұрып өзиңе,
Зыр жуўырып излейсең.

Басынан бахты қашқанның,
Күн де сақты қашады.

Бир жылша қоян шарығы.

Алыстан арбалағанша,
Жақыннан дорбала.

Азғана асым, ғаўғасыз басым.

Аш қарыным, тыныш қулағым.

Есик ашық болса да,
Сорап кир.

Ишип тоймаған,
Жалап тоймас.

Еки қатын алғанның,
Қулағы тынбас.

Қайтып келер есикти,
Қатты жаппа.

Бардың иси пәрман менен,
Жоқтың иси әрман менен.

Ерли-зайып арасына,
Еси кеткен түседі.

Кисиниң үйиниң жығыўын билсең де,
Тигиўин билмейсең.

Қонақ қойдан жуўас.
Қуман қонақтың алдына жайғасады.

Бахытлының еки қонағы,
Бир мезгилде келеді.

Көрпеңе қарап аяғыңды узат.

Жағалы кийим жамамаға жақсы.

Бар-барын айтады,
Жоқ-жоғын айтады.

Мәшаба мәш келтирер.

Жоқшылық деген жез тырнақ,
Асылса жибермейди.
Тоқшылық деген ағар булақ,
Байлаған менен бөгелмейди.

Көрпе жуқасы тоңдырады,
Кеуіл жуқасы аздырады.

Хәрким батпан болса да,
Өз үйинің қулы болар.
Ақ үзикли қарақалпақтың ханыман,
Өз үйимнің қулыман.

Жары жасқа келгенде қатының өлмесин,
Жары жолға келгенде атың өлмесин.

Тең-теңи менен,
Тезек қабы менен.

Талайлы менен тарыспа,
Маңлайлы менен жарыспа.

Жип шапанның жаңасынан,
Жипек шапанның гөнеси.

Жарлының бир тойғаны,
Шала байығаны.

Келгенше қонақ уялады,
Келген соң қонақ жер уялады.

Жаманнан сорағанша,
Жат та жаныңды қарман.

Келистирмесең исиңди,
Быламақ сындырар тисиңди.

Пуқара ханның тусында.

Ашта жеген құйқаның,
Тоқта дәмін умытпа.

Қонақ аз отырып, көп сынайды.

Жарлылығын жасырған байымайды.

Бурынғы қонақты соңғы қонақ қуып шығады.

Отырған жериң кең болсын,
Қазан төгилсе, төгилсин,
Қолың күймесин.

Айлас қатын муңлас,
Муңлас қатын сырлас.

Жалғыз үйдің ғарғасы шоқып тоймас,
Тойса да қарағанын қоймас.

Бересини-аласы үзеди.

Аспанның астының кеңлигинің пайдасы жоқ,
Егер етигің тар болса.

Илгери баратырғанның ийті отлайды.

Қонақ бир қонса қут,
Еки қонса жут.

Баяғылар бағда қалды,
Бағ жығылып суўда қалды.

Балалы үйдиң урлығы жатпас.

Өлгенде көрген өгизим,
Олда өзиме даўалы.

Тандырды қызғанда жап.

Ийттиң жини-дийўана.

Сыйласаң-сый киси,
Сыйламасаң-бир киси.

Қос бара-бара дүзеледи.

Ас ийеси менен татлы.

Жигиттиң атын қатын шығарады,
Қатынның атын отын шығарады.

Қатын ерге қарайды,
Ер жерге қарайды.

Тақанның түрли-түрли былғаўы бар.

Ылашыққа кирмеген бар ма,
Төбеси тиймеген бар ма.

Гүлшели бала сүймеге жақсы,
Қазанға түскен қапқа түспейди.

Ери өлип қатын қалса,
Изінде зурият болмайды.
Ер, өлип бала қалса,

Орны қуры болмайды.

Қонағын сыйлаған бай болады.

Келте жип гүрмеуіге келмес.

Қатын қалса, бай табар,

Бала қалса, мал табар.

Жаман кийимің жоқ болса,

Жаңа кийимің хор болар.

Үй ийеси мүсәпир болса,

Қонағы зор болар.

Етигің тар болғанша,

Гөриң тар болсын.

Оңысық басқа, хәз басқа.

Ғәрип өлсе, ғамхоры жоқ.

Жаман қатын алғанның жауы үйінде,

Жақсы қатын алғанның тойы үйінде.

Еки қатын алғанның дауы үйінде,

Өмири өте береді сол күйінде.

Тас түссе, талайымнан,

Тасбақа түссе, маңлайымнан.

Кийимің тар болса да,

Пейлиң кең болсын.

Гөне етикли бармай жүр,

Қызыл етикли алмай жүр.

Урыны уры болғаны ушын урмайды,
Урлық қылғаны ушын урады.

Өзимдики дегенде,
Өгиз қара күшим бар,
Кисиники дегенде,
Анаў-мынаў исим бар.

Хәрким сыйлағанның қулы.

Қыздан уялған қуры қалады.

Шыбында палға қонады,
Керсең тәбиятың қалады.

Тандыр қызып турғанда,
Бизде бир пәтир жаўып алайық.

Қамыр ушынан пәтир.

Сениң өлисиңе қарап,
Бизиң көмисимиз.

Жыңғыл десе,
Қырғын дегеннен сақлан,
Шаш аламан деп,
Бас алғаннан сақлан.

Бир таяқ бата тиймесе,
Бир таяқ қәте тийеди.

Буўынсыз жерге пышақ урма.

Ағайин менен алыстан қатнас.

Ағайин бир өлиде, бир тириде.

Өзи тоймаған сарқыт бермес.

Қүлип-күлип күнимди өткеремен,
Жылап жүрип нени питкеремен?

«Өзимдики» деген басын улайды.

Өзи қылған өкинбес.

Соқыр Ұасасын
Бир рет жолғалтады.

Жетим балаға жоғалған тайды енши етер.

Жаман адам қорыққанын сыйлайды.

Алғың бар жерге алты бар.

Тиленшинің сүйген асын ким берсин,
Тентирегеннің көз жасын ким көрсин.

Бурышы көп быламығына салады.

Байда май болса,
Жарлыда дуз болады.

Аларыңда алым болып,
Берериңде залым болма.

Бағда мийўе көп болса,
Күнде-күнде сәлем көп.
Бағдан мийўан кетсе,
Бурынғыдай сәлем жоқ.

Ийтли қонақ жараспас.

Уялмаған буйырмағаннан ишеди.

Малды тапқанға бақтыр,
Отынды шапқанға жақтыр.

Жақсы адамның белгиси,
Келген қонағына тақ турады.
Жаман адамның белгиси,
Қатынын урады.

Көплеген қонақ атқарады.

Береген қолым алаған,
Береген халыққа жараған.
Данқы әлемге тараған.

Тойған жерге тоғыз бар.

ХӘР ТҮРЛИ ӨНЕР-БИЛИМ АЛЫҰ ХАҚҚЫНДАҒЫ НАҚЫЛ-МАҚАЛЛАР

Сын дүзелмей мин дүзелмейди.

Билимлі мыңды жығады,
Билекли бирди жығады.

Ақыл жаста емес, баста.

Билгеннің тусындаман,
Билмегеннен өтип баратырман.

Оқыў ойдан қашық емес,
Оқысаң озарсаң,
Оқымасаң тозарсаң.

Илим йине менен қудық қазғандай,
Билимлі ерге нур жауар.

Өзиң билсең өзгеге үйрет,
Билмегениңди үйрен.

Халыққа ис көрсеткен мәрт өлмейди,
Тарийхқа жазып кеткен хат өлмейди.

Оқыу – ой азығы,
Билим – ер азығы.

Өнери жоқ кисиниң,
Мазасы жоқ исиниң.

Өнерли жас аш болмас,
Өнер билсең өлмейсең.

Жигитке қырк өнер де аз.

Өнерли қол арымас,
Өнерсиз қол жарымас.

Өнерди үйрен, үйрен де жийрен.

Өнер, өнерге бәри көнер.

Билим – ақылдың шырағы.

Билим – паныс,
Ладанлық – намыс.

Билимнің көплиги жоқ,
Өнердің артықлығы жоқ.

Билек сүриндирмегенди билим сүриндиреди.

Алым менен дос болсаң,
Жетерсең муратқа.
Залым менен дос болсаң,
Қаларсаң уятқа.

Жаста алған билимиң,
Тасқа жазған хат пенен тең.

Оқый берсең көзиң ашылар,
Жата берсең уйқы басар.

Ладан менен дос болғанша.
Китап пенен дос бол.

Жас пенен ғарры билимде теңлесер,
Хан менен қара майданда теңлесер.
Жақсы менен жаман өлгенде теңлесер.

Кешеги-бүгіннің өлшеуі болмайды.

Оқыған озады,
Оқымаған тозады.

Жақсы сыншы жол силтейди.
Жаман сыншы жүрегіңе ис түйрейди.

Асық ойнаған азар,
Топ ойнаған тозар,
Хәммесинен көп оқып,
Билим алған озар.

Қолына биз услаған,
Көбирек гүз услайды.

Бөдене сойғызсаң да,
Қассапқа сойғыз.

Ағаш кессең, ұзын кес,
Темир кессең, қысқа кес.

Темирши тағаға жарымайды,
Етикши шегеге жарымайды.

Қазаншының ерки бар,
Қайдан қулақ шығарса.

Пал тутқан бармағын жалайды.

Усталы ел дүзелер,
Қассаплы ел бузылар.

Көп бақырған қосықшы болар,
Еринбеген етикши болар.

Темирди қызғанда соқ.

Ел аралаған сыншы болады,
Тоғай аралаған үйши болады.

Кәсіп етсең, нәсіп етеди.

Ис устасынан қорқады.

Етикши етикке жарымас.

Полат полатты теспейди.

Аяқ-етиктің үлгиси.

Себет аўзынан тозады.

Шеберден шебер шықса,
Бирин-бири күнлейди.

Өнерлинің өзегі талмас.

Өнерли өрге жүзеді.

Кийим тозады,
Өнерли озады.

Узын сөз қысқа болмас,
Үлгисіз уста болмас.

Ақыл көпке жеткізер.
Өнер көкке жеткізер.

Шебердің көзі қолында,
Қолыңнан ис қалмасын,
Қайбір исте болса да,
Тилиң, қолың талмасын.

Уста ислейді, құрал ислемейді.

Алтынды ерите алмаған иритеді.
Терини ийлей алмаған ширитеді.

Мақтаншақтың өнері аз.
Сынбасты уста соқпас.

Сегіз өлшеп бір жола кес.

Устазы жақсының устамы жақсы.

Иси көп – көмирі аз.
Уста көп – темирі аз.

Тентек даўға семирер,
Аспаз пуўға семирер.

Ханнан қалған нұсқа жоқ,
Устадан қалған нұсқа көп,
Хәммелердің кеулі тоқ.

Оқыудың хәриби болады,
Хәриптің басы «Әлип» болады,
Қостарының қәдирин билмегеннің,
Ақырында басы ғәрип болады.

Ақылым бар пулым жоқ,
Тилим барда тыңлайтуғын қулақ жоқ.

ТИЛ, СӨЗ ӨНЕРИ ХАҚҚЫНДА НАҚЫЛ-МАҚАЛЛАР

Аталар сөзи – ақылдың көзи.

Аңламай сөйлеген,
Аўырмай өлер.

Таяқ еттен өтеди,
Сөз сүйектен өтеди.

Бир күни питип жазылар,
Дарыған тыйық жарасы.
Тил жарасы өмириңше,
Ядыңнан шықпас ызасы.

Мәнисли сөз бақалы,
Өзи қысқа, өзи жуп.

Сөз мәнисин билмеген,
Сөзди өзине келтирер.
Гүл мәнисин билмеген.
Шақасына зил келтирер.

Тил ушы менен сөйлеме,
Өзиңе азар сөз келер.

Жыллы-жыллы сөйлесең,
Жылан инине киреди.

«Жақсы-жақсы» дерсең,
Исиң түссе билерсең.

Жигиттің серли болғаны,
Ғабырыспай жүрсе жолынан.

Көринип бәле келмейди,
Бәлениң бәри тилиңнен.

Мал шақынан,
Адам тилинен.

Сөзиңди биреу сөйлесе,
Аузың қызып бара ма?

Отыз тистен шыққан сөз,
Отыз урыулы елге жайылады.

Елдің аузын жаппаға,
Елли ғары бөз керек.

Көп не демейди,
Бәри сабан жемейди.

Көп сөз қуранға жүк.

Дым билмесең үндеме.

Сөзиңди сөйле абайлап,
Сөзден тууар ашшылық.

Қайыр қылсаң биреўге,
Күсесең күт жақсылық.

Оқ жарасы питер,
Сөз жарасы питпес.

Айтыўшы ақыл болса,
Тыңлаўшы дана.

Жақсы сөзге жан семиреди,
Жаман сөзге жан секиреди.

Дәлийлсиз сөз ескен жел.

Шойын аралас сатылмас,
Қалайыланған жез қуман.
Бир бәлеге тап болар,
Жүйесин таппай сөз қуўған.

Жақсы сөз – жарым ырыс.

Буўдай наның болмаса,
Буўдай сөзиң жоқ па еди.

Билген таўып айтады,
Билмеген қаўып айтады.

Жаңылмас жақ болмас.
Сүринбес туяқ болмас.

Исин ҳақ болса,
Көпшилик саған жақ болады.

Адамның жүзине қарама,
Сөзине қара.

Әңгиге сүймеген,
Дигирман қурады.
Қонақ сүймеген,
Баласын урады.

Нақылды бир айтпаса,
Ақылсыз айтпайды.
Ақыллы адам әңгимесин,
Нақылсыз айтпайды.

Жоқары кеуілге қысқа қол жетпейди.

Ашыұлы адамның сөзи ашшы.

Сөз сөзден шығады,
Сөйлемесең неден шығады?

Сөз жанның дәрманы.

Хақ жолды тап та айрылма,
Хақлық қалар мәңгиге.
Батыр бир раўаж алса да,
Турақлай алмас соңғыға.

Бересиге бесеу көп,
Аласыға алтау аз.
Ақылсыз ақмақ ладанға,
Алтын сөздің парқы аз.

Жақсының барсаң қасына,
«Бери кел» деп шақырар,
Жаманның барсаң қасына,
Аш жолбарыстай ақырар.

Жаманнан қаш,
Жақсыға жантас.

Батыр болар кисини,
Мүшесинен танырсаң.
Адам болар адамды,
Пешесинен танырсаң.

Орынлы жерде түйе шөгеди,
Орынсыз сөйлегенди хәрким сөгеди.

Көргенсиз перзент,
Атасына сөз келтирер,

Ашыұлы адамның өзи аз болса да,
Ыза-кеги артында болады.

Атаның салған жолы бар,
Шешениң айтқан сөзи бар.

Алдыңғы арба қайдан жүрсе,
Соңғы арба да соннан жүреді.

Билген билгенин ислер,
Билмеген бармағын тислер.

Жақсыға айтсаң бир гәпти,
Алдыңа басын ийеди.
Жаманға бир ис тапсырсаң,
Питкенше ишиң күйеди.

Жақсыға барып жалынсаң,
Гүнайыңды кешеди.
Шын полатты жанысаң,
Силтеген жерден кеседи.

Ақыллыға гәп айтсаң,
Көп кешикпей питеди.
Ақмаққа айтқан әңгимең,
Суў түбине кетеди.

Адамның парқын билмесен,
Сөйлетип көр, сынап көр.
Парқы сонда билинер,
Сөзине қарап баға бер.

Тынышлық қандай суўда көр,
Шайпала берсе, былғанар,
Былғанса кетер қәдири,
Ақыллы буған ойланар.

Бөдене болса яғ болсын,
Көргеннің бағры дағ болсын.
Шешенликтен пайда жоқ,
Маңлайда еки ели бағ болсын.

Сөз жүйесин тапса,
Мал ийесин табады.

Гәп ебин тапса,
Мал жибин табады.

Көп сөздин азы жақсы,
Аз сөздің де сазы жақсы.

Айтыста атаңды жық,
Мингесте үйине қайт.

Шийрин-шекер сөйлемекти,
Таңлайда тил келтирер.
Сол сөзлердің намасын,

Бес бармақты қол келтирер.

Нәмәртке аманат қоссаң,
«Ким билип атыр» деп,
Көбисин жеп келтирер.

Тил – айғақ тис – гуға.
Аз айтқан менен қойылмайды,
Көп айтқан менен суйылмайды.

Тиллер батыл болар шешен болмаса,
Жоллар батыл болар кәрұан болмаса,
Қызлар батыл болар сәрдар болмаса.

Аз сөз алтын,
Көп сөз көмир.

Өнер алды қызыл тил.

Сөз анасы қулақ.
Суы сағасы булақ.

Ойлап сөйлесең де,
Оңлап сөйле.

Жақсы сөз жан сүйсіндиреди.

Сөздің көркі – мақал.
Ақылдан артық байлық жоқ.

Бүгінгі сөз, ертеңгі гәптің дастығы.

Жел жетпеген жерлерге жеткен кеулим,
Оқ өтпеген таслардан өткен кеулим.

Сүйдиретуғын да тил,
Күйдиретуғын да тил.

Тил қылыштан кескир.

Пил көтермегенди,
Тил көтереди.

Тилге тис қала.
Кезге қас қала.

Еп пенен сөйлегеннің аўзы аўырмайды.

Нағыз шайыр атанды терер.
Қосық алтын – сөз гүмис.

Ақыллының сөзи қысқа,
Айтағойса болар нусқа.

Гүресте әлип жеңеди,
Даўласса шешен жеңеди.

Қуры сөзден мәни шықпас,
Қуры суўдан май шықпас.

Көп ойлаған сөз табар,
Сейил болса ат шабылар.

Нақыл – сөздің қайсағы,
Адамның тили – гилт, кеўли – сандық,
Сөйлесе еки адам соны ашады,
Иштеги бары жоғын шығарысып,
Мақуллап бир-бири менен сырласады.
Жақсының сандығында қасыл зат көп,
Сөйлесе аўзынан дур шашады.
Жаманның аўзы жаман, деми сасық,

Сөйлесе аўзынан көбик шашады.

Адамның ардақлы адам болмағы,
Сөйлеген сөзинен, жүрген жолынан белгили.

Көп гәп қулаққа жақпас.

Дана адам белгиси – сөзге тартар.
Ақмақ адам белгиси – сөзге оралар.

Бетке айтқанның зәхәри болмас,
Бир сүринген қырық сүринеди.

Жақсы менен сөйлессең,
Саўат ашқан боласаң
Жаман менен сөйлессең,
Зимистанда қаласаң.

Жақсыға сөз айтсаң сөзди аўлар,
Жаманға сөз айтсаң асаўдай туўлар.

Ақылсыздың тили бай,
Ақыллының қолы бай.

Жақсыға айтсаң билер,
Жаманға айтсаң, күлер,
Ақыллыға сөз айтсаң,
Бир айтқанда аңлайды.
Бийақылға гәп айтсаң,
Ябыдай болып туўлайды.

Жақсының сөзи мазалы,
Жаманның сөзи ызалы.

Жаман жегенин айтар,
Жақсы көргенин айтар.

Шешен сөзшил келеди,
Аңшы изшил келеди.
Тартынбаған атып сөйлейди,
Жасқаншақ жатып сөйлейди.

Туұры тил тас жарады,
Бура тил бас жарады.

Айта билген шешен емес,
Айтқанды түсине билген шешен.

Астарлы сөздің алмасы бар.

Тилиң менен кеўлинди бир тут.

Тилге ықтыарсыз, елге ықтыарсыз.

Көп билген аз сөйлер.
Аз сөйлесе де саз сөйлер.

Еки тыңла, бир сөйле,
Аз сөйле, көп тыңла.

Шийрин сөз шекерден шийрин.

Сөйлеместен бұрын ойланып ал.

Сөз – гүмис, үндемеў – алтын.

Жақсы сөзге не қарыў,
Жаман сөзге не зәриў?

Тил буўынсыз – ой түпсиз.

Тил жүйрек емес,
Ой жүйрик.

Ел сөзи – теңиз толқыны.
Байлауы жоқ шешеннен,
Үндемеген сесли артық.
Бәйги алмаған жүйриктен,
Бели жуған бесли артық.
(Бесли – күшли, толысқан ат мәнисинде)

Қоңырат келсе сөз баслар,
Қытай келсе жанбаслар.

Сағасы жоқ боз жетим,
Ағасы жоқ ел жетим.
Жасы алпыстан өткен ата-ананың,
Бири өлсе сол жетим.
Жууапсыз қалса сөз жетим.

Дуғасы қашқан ауыздан,
Суұдырлаған сөз қалады.
Бахты қайтқан геудеден,
Бадырайған көз қалады.

Келешексиз адамнан,
Кескинсиз сөз шығады.
Жаман сөз жақсы сөзге кес болады,
Адамның алдын орап гәп айтқан,
Бара-бара сөз таппай пәс болады.

Қараман ағаш қатты ағаш,
Қабығын алсаң тал болар,
Түсинбеске гәп айтсаң,
Түсине алмай лал болар.

Қаназатың болмаса,
Минген атың тай болсын.
Сүбели сөзиң болмаса,

Сөйлер сөзиң аз болсын.

Жақсы сөз шекердей,
Жаман сөз зәхәрдей.

Үндемеген үйдей бәледен қутылар.

Көп сөз бос сөз.

Еп пенен сейлегеннің,
Ерни аўырмайды.

Байтал жүйрик парқы жоқ,
Қатын шешен нырқы жоқ.

Бий айтқанды қул да айтады,
Қул аўзының дуўасы жоқ.

Шебер – көптің анасы,
Шешен – көптің атасы.

Шеберден – олжа,
Шешеннен – сауға.

Кеўилли сөз жүйесин табады,
Кеўилсиз сөз ийесин табады.

Журттың аўзы хаўалы,
Шешеннің аўзы дуўалы.

Жақсының сөзи жетеди,
Жаманның сөзи өтеди.

Көрдим деген көп сөз,
Көрмедим деген бир сөз.

Көзи шалдырыстың сөзи шалдырыс.

Көзи – гөр, көкиреги – дана.

Мың ғыбаттан бир әдалат.

Жуұас ябы минбеге жақсы,

Орсақы сөз күлмеге жақсы.

Аўзы епли кисиге,

Арба-өгиз де жуұап.

Бас кеспек бар да,

Тил кеспек жоқ.

Ғайратсыз ақыл – тул,

Торлаўсыз сөз – тул.

Шәкиртсиз илимпаз – тул.

Аўыз – дәрўаза,

Сөз – шамал.

Дурыс сөз қылыштан өткір.

Туўры сөз тас жарады.

Тас жармаса бас жарады.

Тил ерди жәбирге салады.

Нарды қазанға салады.

Табылған сөзге даўа жоқ,

Мақул сөзге не қарыў?

Гей жақсының сөзи бар,

Қозы-көрпеш Баяндай.

Гей жаманның сөзи бар,

Шағып алған шаяндай,

Достыңның кеўлин билерсең,
Көкирекке аяндай.

Гәп жақсысын қулақ биледи,
Жол жақсысын туяқ биледи.

Хәр сөздің бір мәніси бар,
Хәр гүлдің бір ийіси бар.

Әўелги сөзің рас болса,
Соңғы сөзіңнің өтими жақсы.

Адамның сөзи – аптаптан ыссы.

Тил менен орақ орасаң белиң аўырмас.

Ойлы ойланаман дегенше,
Ойсыз ойдағысын айтып болады.

Аз сөз – ақылдың жаны.

Албыраған аўыздан,
Салбыраған сөз шығады.

Шешен адам нақыл айтады,
Нақыл сөзди мол айтады.
Нақылсыз айтқан қуры сөз,
Тынық сөзди ылайтады.

Кеўил-кеўилден суў ишер,
Қамыс буўыннан суў ишер.

НАҚЫЛ-МАҚАЛЛАРДЫҢ ЖУЎАП-АЙТЫС ХӘМ ОЙЫН ДӘЛКЕК ТҮРЛЕРИ

Бизиң балада кемис қалмады,
Қалып турғаны – үйлениў тойы.

Ғарры қыз ул тапса,
Қоярға жер таппайды.

Бармағын бүкпеген палаў жемейди.

Барыста қайтыс болмас,
Даў айтыссыз болмас.

Аман болса бул басың,
Тағы шығар бул шашың.

Барып едик лап пенен,
Қайта бердик жап пенен,
Жибитпестен алдырдың,
Шашымызды гәп пенен.

Келип едик «ал» менен,
Барлы жоқлы ҳал менен,
Атымыздан айрылдық,
Қайттық жекен сал менен.

Келип едик дәўирлеп,
Бийик пенен хәўирлеп,
Қудағайымыз қурысын,
Қайтармады тәўирлеп.

Гәптиң басы ийне болады,
Бермесең гийне болады,
Әўеле сок қотыр болады,
Алдын алмасаң кийме болады.

Қумыры деген құс болар,
Пәрин тартсаң бос болар,
Себеп пенен заманлас,
Бир биреуіге дус болар.

Хәмме сениң менен мендей болғанда,
Бул қалаға дарұазаман неге керек?

Жаман жийен,
Жаўдан жаман.

Майдың тортасы болады,
Ойынның жортасы болады.

Жиннің де қолайлаған адамы болады.

Баланың атын Әлий қой,
Оннан қалса ўәлий қой.

Насбайшыдан насыбай сорасаң,
Мурнын гәрдийтеди.

Саңыраўға сәлем берсең,
«Атаңның басы» дейди.

Шебер болсаң шекпениңе тамызба.

Үлкен үйдеги күлсе,
Кишкене үйдеги ыржыяды.

Хаўада тырна «тыр» етсе,
Жердеги ғаз қорқады.

Жердің бахты тайса,
Суўы тереңге түседі.
Иси келиспеген адамның,

Жумысы геренге түседі.

Көтере алмаған,
Қосып арқалайды.

Қыянатшының көзі қыйықта,
Зыратшының көзі шийықта.
Қасқырды қайдан билейин,
Жолбарыстың күши ыйықта.

Төрдеги пышықа «пыш» десең,
Есиктеги пышыққа «тық» ете қалады.

Хәр гелледе бир қыял,
Соқыр тауыққа бәри тары.

Өзим паспнда болсам да,
Кеуилим әл-аспанда.

Ғазға ерип, ғарғаның шаты айрылады.
Майға ерип өпке де қалқады.

Қолын жууып бос қалғаннан сақла.

Пискен астың күйиги жаман.

Ертеңги куйрықтан,
Бүгинги өкпе артық.

Көп қыдырған жолығар үзбентайға.

Саған кимнің сөзи бар, Қосым палұан,
Әкеңнин еки жүзли пышағы бар.

Тышқанның әжели жетсе,
Пышықтың куйрығын тислейди.

Жаманға ис тапсырсаң,
Қаратады жолаушыға.

Жақсылар дусласпаға келеди,
Шешенлер айтыспаға келеди.
Мереке жайғастыра алмаған,
Көпшиликти мушластырыўға келеди.

Жаў жоқта хәмме батыр.

Қолың көтере алмаған шокмарды,
Белиңе неге байладың?

Соқырдың қолына,
Саңыраўдың астына түспе.

Тентектиң ақылы түстен кейин енеди.

Сыпайы тоңбас, қалтырар.

«Жаў келди» деп,
Жүрисимнен жаңылайын ба?
«Әкем өлди» деп,
Күлисимнен жаңылайын ба?

Жарақлыға жаў жолықпайды.

«Ұарқ» еттик, «шарқ» еттик,
Жаздың өткенин билмей қалдық.

Сумлықты ала тана баслайды.

Уәде-ақ кумнан табысқайлы болсын.

Той өткен соң, даңғара.

Ессіз ғана бийдайды,
Тақан қылмай нан қылды.

Ғарға ғарқылдап ғаз болмас,
Кемпир сыңқылдап қыз болмас.

Ғарры түйе бақырауық,
Ғарры қораз шақырауық.

Арбаның жаман жери,
Жолдың жаман жерине келеди.

Мурнымның пушығынан қабарым жоқ,
Сәңкийип сала бериппен.

Бир жили менен бир саў қосылса,
Жағаласқан жаўдай болады.
Еки жили қосылса,
Ағайинли саўдай болады.

Бир аўыз әңгимениң,
Еки аўыз лийикини болады.

Көлдің қуты кетсе,
Үш жыл бұрын қутаны кетеди.

Алып болсаң үсириңди,
Аўлаққа сал дүсириңди.

Ақ қуланды алсаң ары тур.

Оң қолым, сол қолым,
Бәри де өз қолым.

Атаңда жоқ арғымақ,
Енең де жоқ арғымақ.

Сизиң хәддиң бе,
Бул салмадан ғарғымақ?

Өзи түйели жүрип,
Пиядаға «бук» дейди.

Еленип алған шалымды,
Ешки теуип өлтиреді.

Түйеден жығылғанның гәпи жоқ,
Түсемен дегенше алағадасы жаман.

Ақсақ аяқ, өли аяқ,
Сүйреп барған саў аяқ.

Хәркимниң бир дәрти бар,
Ғарры қыздың яр дәрти бар.

Әбдуриңки-субдириңки,
Артқы етеги түриңки.

Жырдың малы – жинниң малы.

Сен де маңлайсыз, мен де маңлайсыз,
Әлле аңлайсыз, әлле аңламайсыз.

Отын деген шөп болар,
Тере берсең, көп болар.

Ешкиниң жүни аў болмайды,
Тентектен туўған саў болмайды.

Қара тақан жейин деген асым ба еди?
Тоқсан бес жас көрейин деген жасым ба еди?

Қарызың мыңға жетсе,
Мәйек бөрек же.

Узын киси дийұананың қасасы,
Келте киси қызыл гүлдің дәнеси.

Жылағанның алдынан өкирген шығады,
Жығылғанның алдынан секирген шағады.

Қуұ ишинде жас жанар.

Елиңе келген екен бир мүсәпир,
Кисесин жулып алыпты бир кисапыр.

Адамның жаманы хайт күни өледі.

Усы аұырыұдан аман қалсам,
Ендиги аұырыұда алды менен кетермен.

Жиллиниң бир айтқаны келмесе,
Бир айтқаны келеді.

Малаға минген суұпыдай,
Тәкаббыр болса баласы,
Тәлим берген анасы.
Бир бәлеге жолығар,
Созылса гәптиң арасы.

Ай болмаса адамзат,
Ақылдан адасады.
Күн болмаса кеўилди кир басады,
Көкирек – сандық, аұыз – қулып,
Гилт болмаса қулыпты ким ашады?

Ийт жемес асынан дәме етеді,
Мурны қыймыл-қыймыл етеді.

Ийттиң тентеги,
Сөктің жентегинен дәме етеди.

Аяғыңда шарығың
Баққа сейил етесең,
Қалтанда бир пулың жоқ,
Қой гөшинен дәме етесең.

Көз қарауға тоймас,
Кеуіл дийдарға тоймас.
Қатар заманласлар менен,
Отырған отырыспаның бақасы болмас.

Аққан дәрья болады,
Жатқан бойра болады.

Көгершин деген құс болар,
Буғып барсаң аттырмас,
Адамзаттың жаманы,
Пискен астан таттырмас.

Қыс деп айтпау керек,
Жерде қары болмаса.
Қыз деп айтпау керек,
Хош қылық, назы болмаса.

Бийик-бийик тау болса хәм
Жылғасында жол болады.
Ғасылзада бег болса хәм,
Перийзаттың қулы болады.

Мыс жүзиктиң қасына,
Гәуһарды қойсаң зәң урар.
Бәдхасыл сәубетке кирсе,
Хош тәбият кең болар.

Билмедик елиңнің сырын,
Жедик алақшынның қырын.

Ақмақларға сөз айтсаң,
Қулағының сыртына.

Қыз-қыздың бирәдары,
Жигит-қыздың миннетдары.

Бир тислесен де, май тисле,
Хәргиз жүрек талдырмас.
Жақсы менен жолдас болсаң,
Кеўлинде әрман қалдырмас.

Үйимиз жоқ, ақ отаўда жатамыз,
Асқатығымыз жоқ, сүт қатамыз.

Нақылға шебермиз, жуўапқа жоқпыз.

Ат арбаның ишинде,
Өгиз арбаны қудай сақласын.

Хәрбир қуралың өзине дәрт,
Әттең келин болып тұрыпсаң,
Болмаса алақшын аў қуралың.

Ғарғаның «ғақ» дегени,
Өзине қуўаныш.

Адасқанның айыбы жоқ,
Қайтып жолын тапқан соң.

Айланбада ақсақ озар.

Қысы кетип жазы қалды.
Көшелек түйени биреў алады,

Тыңқылдақты биреу шертеди.

Ақылым бар, пулым жоқ.

Сен бир қой бер,
Мен бир қой берейин,
Сөйтип тамыр болайық.

Жығылған сүрингенге күлер.

Қанша ойнасаң ойнайық,
Бирақ, жағаласыуға барыспайық.

Әжаға болсаң ақыл айт,
Ақыл айтсаң да, мақул айт.

Гез келсе, кеме арбаға минер.

Гөже-гөже көзиңе айтайын,
Сорпадан садақа кет.

Муртқа өкпелеп жүргенде,
Сақал да шықты.

Сөздің басы бир пушпақ,
Аяғы болды қыр пышақ.

Бөри жеген бөксемди,
Ийттен несин аяйын.

Азан айтаман деп,
Азанға қалдым.

Уайым, түби теңиз,
Батасаң да кетесең.
Тәуекел деген қайық,

Минесең де өтесең.

Сәлемсиз кирген уят,
Жууапсыз шыққан уят.

Чай-қанты бар жигитке,
Қыз-келиншек үймелейди,
Чай-қанты жоқ жигитке,
Қара шабын үймелейди.

Сөз-сөзден шығады,
Сөйлемесең неден шығады?

Сөз – пияздың қабығы,
Сөйлесең зейнің ашылар.

Басым кеткен соң,
Шашым ушын несине қыйналайын?
Арым кеткен соң,
Барыма несине қыйналайын?

Қус жаманы сауысқан,
Адам жаманы гәптиң кейнин қууысқан.

Сөз мәнисин билмеген,
Сөзди өзине келтирер,
Көш мәнисин билмеген,
Көшкенде көлик өлтирер.
Нәмәхремди бағқа қойма,
Шақасына зил келтирер.

Гүл-гүлге ашық,
Гүл-бүлбилге ашық,
Отырыспа сөзге ашық.

Бұлбил қустың сести шийрин болса да,
Қарасаң тырнақтай жоқ,
Түйе қус сонша ардақласа да,
Гүл ийисин сезиуде Палша жоқ.

ДЕН САҰЛЫҚ, ТАЗАЛЫҚ ҰӘМ АЗЫҚ-АҰҚАТ ҰАҚҚЫНДА НАҚЫЛ-МАҚАЛЛАР

Аўырса ким азбайды,
Жарлы болса ким тозбайды.

Ай жүр, аман жүр.

Ас-адамның арқауы.

Азғана күйикти ас басады.

Ат жүйригин түлки сүймес.
Аўырыу адам күлки сүймес.

Аўырыу қәдирин саў билмес,
Аш қәдирин тоқ билмес.

Аўырыу жан ийесине татлы.

Аўырсынған азап көреді.

Аўырыу өле-өлгенше,
Жаннан тәме қылады.

Айландырған аўрыу алмай қоймас.

Аўырыу айландырған өлер,
Даў куўдалаған күлер.

Аўырыў батпанлап киреди,
Мысқаллап шығады.

Бир уйли аш, бир аўылды аш етер.

Мешкей тоймайды,
Тойса да жутынғанын қоймайды.

Басы аўырмаған бақсыға барады.

Тәўкел қылда тас жут,
Әжел жетпей өлмейсең.

Жойылып табылған мал олжа,
Аўырып жазылған жан олжа.

Жаны ашымастың қасында,
Басың аўырмасын.

Қаранған қарап қалмас.
Қармақ салған қартаймас,
Арғымақ минген харымас.

Саўлық болса, беглик табылар.

Аўырыўды жасырма әшкара қылады,
Өлимди жасырма масқара қылады.

Басы аўырмағанның құдай менен не иси бар.

Булаў – булаўдың изи жылаў,

Ийесиз аўырыўды,
Әрўақсыз порқан бағады.

Аўырыўға алты шабақ ас бола ма.

Жақсы ас, жаман аўырыўға ем.

Қотыр қолдан жуғар.

Сынықтан мертик жаман.

Сынықтан басқаның бәри жуғады.

Бир басқа бир көз.

Шықпас жанға себеп бар.

Аўырыў астан,
Даў қарындастан.

Бир нәрсеге бир нәрсе себеп.

Аяўлы көзге шөп тийгиш,
Қорыған жерге ийт тийгиш.

Тамағынан ас өткеннен,
Тас та өтеди.

Жақсы ас қалғанша,
Жаман қарын жарылсын.

Көзи тоймағанның өзи тоймайды,
Жеп тоймаған жалап тоймайды.

Қарының ашыса,
Қаразшының үйине шап,
Атың аўырса,
Отаршының үйине шап.

Биреў ишпеге суў таппайды,
Биреў кешпеге суў таппайды.

Еки туўылып,
Еки өлмек жоқ.

Ыңқылдатқан аўырыў,
Алмай сирә қоймайды.
Алдын билип алмасаң,
Басыңа жетип жалмайды.

Ден саўлық терең байлық.

Ден саўлықтың қәдирин бил,
Қәсте болмастан бурын.

Аўырыўын жасырған өледі.
Аўырыўдың алдын ал,
Адамның бәри биргелки,
Қәсийет пенен шын да бар.
Бийик ақыл, терең ой,
Саламат болған жанда бар.

Ерте жатып ерте тур,
Бәдениң болсын саламат.

Жер асыңнан жемес асың көп болсын.

Қол қысқалықтан тил қысқалығы жаман.

Молшылық – пүтин ақылды дана етеди,
Жарым ақылды пүтин етеди.

Аўырыў атан шөктиреді.

Аўырыў қалса да,
Әдет қалмайды.

Шаршағанға ойын,
Кеселге сөз жақпас.

Жүк көтерген «хәуип» дейди,
Сыйыр суўғарған «шәуип» дейди.
Басы аўырған «тәуип» дейди.

Аўыр минезли аўырыў болса,
Аўырыў болады.
Жеңил минезли аўырыў болса,
Жилли болады.

Ҳақтан болды ма,
Ямаса бир тутам қақтан болды ма?

Сынықтың дүзиў питпегени жоқ,
Дени саў арыққа ет муң ба?

Мың күнги ден саўлықты,
Бир күнги урындырған өлтиреді.

Жараның өз жамаўы өзінде,
Питер де кетер.

Жаман айтпай, жақсы жоқ.

Жаманлықты айт та,
Жақсылықты таяп қой.

Сизиң өлеўиңиз,
Бизин көмиўимиз биледи.
Қара жерге жылан кирсин.

Ас қәдирин тоқ билмейди,
Аўырыў азабын саў билмейди.

Көзиң аўырса, қолыңды тый,
Ишиң аўырса, тамағыңды тый.

Өлгенге – ойран.
Қалғанға – саламат.
Малға – бәлемат,
Басқа – саламат.

Әўлийени танийды көзлі киси,
Базарға қатнайды бөзлі киси.

Жанымды алмаған аўырыў жанымсаң.

Жылың думан болсын,
Аўырыўың тумай болсын.

Әжел келсе, көрер көз көрмеске айланады.

Биринши байлық – ден саулық,
Екинши байлық – ақ жаўлық.
Үшинши байлық – жуп саулық.

– Өлим қайда барасаң?
– Бардың дүньясын шашаман,
Жоқтың абройын ашаман.

Көп киси жеткенин ишеди,
Аз киси сүйгенин ишеди.

Аўырыў азабын сау билмес,
Төсек тартып жатпағанша,
Аш қәдирин тоқ билмес,
Ашлық зарын тартпағанша.

Денсаўлықтың қәдирин,
Аўырғанда билерсен.

Ыссы нанның кәдирин,
Жолаушы болып жолда жүргенде билерсең.

Ауырыу атан шөктирер,
Жаман ул ата сөктерер.

Узақ өмирдің кәдирин,
Қартайғанда билерсең.
Ден саулықтың кәдирин,
Ауырғанда билерсең.

Жазылатуғын кеселдің,
Тәуиби алдынан шығады.

Көз ауырыудан хешким өлмес,
Халын сорап хешким келмес.

Қайыр қолдан қорқады,
Соқыр жолдан қорқады.

Соқыр болғаныңды қудайдан көр.
Соқыр сезимиңди өзиңнен көр.

Елде қыйқыу жаман,
Ауырыуда шаншыу жаман.
Сынықтан мертик жаман.

Ауырыудың жаманы – шаншыу.

Соқырдың тилегени еки көзи.

Мийнетте бойың сызласа,
Дениң тазарады.
Жатып ишер жаман болсаң,
Ауырыу жамалады.

Дәртлиннің де дәрти бар меннен өтпес,
Жыйнағанда дәртлери маған жетпес.
Ишимде симириў деген бир дәртим бар,
Сепсемде түрли дәри әпиў етпес.

Бир аўхал сорасам ылайлы көлден,
Аўырыў болсаң хабар бер сыншөпли жерден.

Қыз басын жуўса гүлдей болады,
Ҳаял басын жуўса қыздай болады.

Қара суў қара көрим жерге апарады.

Жарлылық деген жақсы екен,
Жатып ишер ас болса.

Жарлының байлығы,
Денинің саўлығы.

Аштың аны болмайды.
Арықтың қаны болмайды.

Аш бала тоқ бала менен ойнамайды,
Тоқ бала ҳеш нәрсени ойламайды.

ЎАТАН, ЕЛ-ХАЛЫҚТЫ СҮЙИЎ, АЎЫЗБИРШИЛИК, ДОСЛЫҚ ҲАҚҚЫНДА НАҚЫЛ-МАҚАЛЛАР

Ақ бөкенди «жатыр» деме,
Көшпели елди «отыр» деме.

Ел қулағы елиў.

Елде түлки аштан өлмес.

Ел алмаса елиў жыл жатады.

Ерден аспақ болса да,
Елден аспақ жоқ.

Елестирмек елшиден,
Жаўластырмақ жаўшыдан.
Елли жерде өрис бар,
Таўлы жерде бөри бар.

Елдің қәдирин патша билмес,
Журттан-журтқа аспағанша,
Жақсы ярдың қәдирин билмес,
Бир жаманға түспегенше.

Жер емген – ел ел болады,
Жер қәдирин билмеген елдің,
Өмиринше ырысқалы кем болады.

Журт жутаса – жоқшылық,
Журт байыса – тоқшылық.

Урыўлы ел – уялы терек.

Едил ғарғасы елине кетти,
Жайық ғарғасы жайына кетти.

Елге ел қосылса – дәўлет.
Елден-ел кетсе – мийнет.

Елге панасыз болса сайдан без,
Нәмәрт болса бийден без.

Киси елинде ат шаппа,
Шапсан узап кетпе.
Мертилерсең узамай,

Алалмай қайтып есенлик.

Қәтқудасыз ел болса,
Бирин-бири шарпыйды.
Қәтқудалы ел болса,
Бирин-бири қорғайды.

Ел ағасы ақмақ болса,
Елин жолаушы талайды.

Елшиге өлим жоқ.

Елге берсең асыңды,
Елиң сыйлар басыңды.
Ийтке берсең асыңды,
Ийтлер тартар лашыңды.

Ердің күни ел менен,
Елдің күни жер менен.

Ауылы пүтинди аман де,
Ели пүтинди есен де.

Тама-тама көл бөлады,
Жауын жауса сел болады.

Бағды қуртсаң балаңа қәуип,
Елди жаманласаң өзине қәуип.

Қарақалпақ байдың баласы едик,
Теңликке көнсек те, кемликке көнбеймиз.

Тилимиз басқа болса да, жүрегимиз бир,
Журтымыз басқа болса да, жолымыз бир.

Қус қанаты менен,
Адам елаты менен.

Ел урыссыз болмайды,
Тау бөрисиз болмайды.

Кемликке – камал,
Менменге – зауал.
Жүйрикке – томар.
Кимде ким халыққа қысым қылса,
Барып-барып өзи-ақ қудайдан табар.

Жери байдың ели бай.

Хәр қасқалтақ өзинің батпағын мақтайды.

Телпек кийгеннің ары бир,
Кемеге мингеннің жаны бир
Аспанға ушсаң, қанатың менен,
Жерге түсерсең қуйрығың менен.

Қамқа тонның қәдин,
Жамылып жатқан қарт билер.
Ел-халықтың қәдин,
Жекке жүрген мәрт билер.

Бақа – көлинде,
Хәрким туғған елинде.

Ауылласың ким болса,
Аталасың сол болады.

Ел ағасыз болмайды,
Суу сағасыз болмайды.

Жаў түби – ел,
Жаз түби – кешиў.

Халық айтса қалып айтпайды.

Аз ғана елге аға болма,
Аз ғана асқа бөлийүши болма.
Бүлинген елден бүлдіргі алма.

Қарынға тартпағанның қарны ширисин.

Кең кийим тозбайды,
Кеңесли ел азбайды.

Халық сөзи – теңиз толқыны.

Киси елинде патша болғанша,
Өз елинде шопан бол.

Елдің аўзын жаппаға,
Елли ғары бөз керек.

Халық бузбас қамал жоқ.

Ел қурымай, от қурымас.

Хәр елдің үрпи басқа,
Ийтлери бар ала қасқа.

Әзелгі душпан ел болмас,
Етекте кесип жең болмас.

Талаплы елге нур жаўар,
Ел қорыған кем болмас.

Қызғыш қусқа көл пана,
Жетим улға ел пана.

Жақсыдан хәким қойсаң елди дүзер,
Жаманнан хәким қойсаң елди бузар.

Ел – даўсыз болмас,
Таў – жаўсыз болмас.

Ел қызсыз болмас,
Жер гүлсиз болмас.

Болайын деген елдің баласы,
Бирин-бири батыр дер.
Тозайын деген елдің баласы,
Бирин-бири қатын дер.

Халқыңды, журтыңды жаманлама,
Халық табады миниңди.

Ел аралаған сыншы болады.
Тоғай аралаған үйши болады.

Адассаң аўылың менен.
Ел қонбай ийт тынбайды.

Ердің сәни ел болар,
Елдің сәни жер болар.

Айрылған ел азады,
Бириккен ел озады.

Көпти жаманлаған көмиўсиз қалады.

Көшкен журттың қәдири,
Қонғанда өтер.

Тоғайсыз жердің сәни жоқ.

Елді сүйген, елге дос.

Жер күтпеген ерден түңил,

Ер күтпеген елден түңил.

Елден айрылған бийгәна болар.

Елге ел сыйса да, үйге үй сыймайды.

Ел аралағанның мың да, бир есиги болады.

Жолдан шықсаң да журттан шықпа.

Халық сыйлаған қалый болмас.

Ел сыйлаған қуры қалмас.

Ўатан күннен сулыў,

Алтыннан қымбат.

Ўатансыз адам,

Бахытсыз бүлбил.

Жаўға жаныңды берсең де,

Сырыңды берме?

Әдиўли ўатаннан гүдериң үзбе?

Халық-күштиң тийкары,

Опасызда ўатан жоқ.

Халыққа дүзелмеген, Қәлпеге дүзелмейди.

Айна-айна емес,

Халық айна.

Диннен шықсаң да,

Елден шықпа.

Көп билсең де,
Көптен артық билмейсең.

Халық бир тислемнен берсе тойдырар.
Бир муштан урса өлтирер.

Өзин хақ болсаң
Халық саған жақ болар.
Жаўды халық қайтарады,
Жақсы аты Бараққа қалады.

Шаштың кирин тарақ алады,
Жақсы аты тараққа қалады.

ДОСЛЫҚ ХӘМ МУҲАББАТ ҲАҚҚЫНДА НАҚЫЛ-МАҚАЛЛАР

Ақсақ пенен жол жүрсең,
Жолға алаң боларсаң.

Жаман жолдастан,
Таяқ жақсы.

Жолдасың соқыр болса,
Бир көзиңди қысып жүр.

Көз-көзге түссе,
Мийирим-шәппәт жүзге түседі.

Бир көрген – биліс,
Еки көрген – таныс.
Үшіншиде аттан түсіп қол алыс.

Досың ушын аянба,
Басына қыйын ис түссе,
Керек десе жаның бер,
Себеби ол досың ғой, Мақсетің бир.

Жигит болсаң досыңа,
Қыянатлық ислеме,
Қыянатлық ислесең,
Ол жақсылық белги ме?

Мухаббат деген дузлы суў,
Ишесеңде шөллейсең.
Қанша ашшы болсада,
Әбизәмзәмғада бермейсең.

Жалынып сөйлеген,
Налынып сөйлейди.

Отырыспа жыйынға,
Досың менен ере бар.
Жалғыз барсаң алдыңда,
Хәм артыңда жолын тар.

Билмеген истиң анығын,
Шуғыл сөзге ереди.
Исенимли достынан,
Жаманлық келсе көреді.

Душпан күлдирип,
Дос жылатып үйретеді.

Достыңнан түйе сора,
Уялғаннан бийе берер.

Дос басқа,
Душпан аяққа қарайды.

Алыстағы душпаннан,
Аңлып жүрген дос жаман.

Жақсы дос, ис түскенде билинер.

Бетиңе айтқанның айыбы жоқ.

Жолға шықсаң,
Жолдасыңды тауып шық,

Халық пенен дос бол,
Атың шығады.

Кеуилиңди хак тутсаң,
Бетиңди бурма.

Дос егиз болса,
Душпан сегиз.

Тойып ишкенди қойып ишсең,
Достыңның кеулин аларсаң.

Қалтаңда мың сомың болғанша,
Мың достың болсын.

Сырын билмеген адам менен дос болма.

Жаман түс көрсең достыңа жорыт.

Достын алдаған,
Өзин алдайды.

Қалада мың киши бар,
Ким менен кимнің иси бар.
Хәрким танығанына сәлем береді.

Күлме достыңа,
Келер алдына.

Айрылатуғын дос,
Ердің артқы қаснағын сорайды.

Жолаушы жолда керек.

Қыймасың келсе қыярсаң,
Барыңды алдына үйерсең.

Үйінде асы жоқтың,
Дүзде досы болмайды.
Перзентсиз адамның,
Кеўлинің хошы болмайды.

Бұрын қандай ашна болсаң,
Айрылысатуғын күни дос бол.

Жигиттің мың душпаны болса,
Мың дос-жорасы болады.

Досың мың болса да аз,
Душпаның бир болса да көп.

Дос досқа зыянкес емес.

Ыссыны әдеп өзиңе бас,
Жақса достыңа бас.

Ашыў – араз, ақыл – дос.

Ақылсыз достан,
Ақыллы душпан артық.

Жақсы менен жолдас болсаң,
Кейни жақсы болады.
Жаман менен жолдас болсаң,
Кейни урыс болады.

Жаман жолдас та-жаў.

Сақый – дос көбейтеди,
Бақыл – мал көбейтеди.

Дос алдыңнаң қарар,
Душпан кейніңнен қарар.

Жақсы жолдастың бағасы жоқ.

Көз көргеннің жүзи таныс.

Жан достың жанынан кешседе,
Мал достың малынан кешпес.

Шын достың кәбириңе шекем барады,
Жаман дос бир қарайды да қалады.

Дос-досқа жалынады,
Жалынса кеўли алынады.

Достың сыртынан өсек айтпа,
Бир күн қулаққа шалынады.

Қазақ, карақалпақ түби бир,
Түп атасы Майқы бий.

Түбен Өзбек түби бир,
Түп атасы Майқы бий.

Есаплы дос айрылыспас,
Айтыўлы достың жаны бир.

Жолдасы жаманды жаў алады.

Қәдирданың болмаса,
Қәдириң кетер.

Дос – достың айнасы.

Досың дос болсын,
Бирақ есабың дурыс болсын.

Достың гөнеси жақсы,
Кийимниң жаңасы жақсы.

Достыңның үйінде тырнақ алма,
Душпанның үйінде шаш алдырма.

Досыма айттым сөзимди,
Душпаным билди сырымды.

Дослықта мәнзил болмас.

Душпанның күлгени,
Сырың билгени.

Дослыққа дослық – қарыз ис,
Душпаныңа әдил бол.

Дос досқа қолын берсе,
Арасынан қыл өтпейди.

Досқа дос келеди сырласыўға,
Жаўға жаў келеди мушласыўға.

Асы көптиң тәни семиреди,
Досы көптиң жаны семиреди.

Жан досыңа ат берме,
Ат берсең де «әтсе жүр» деме.

Айрылысатуғын дос аяўлыңды сорайды,
Бермесең бетине қарайды.

Жақсы достың пайдасы тийер хәр жерде,
Жаман дос қалдырар бәрха зәлелге.

Жолсыз жүрип зорықсаң,
Жол қәдириң билерсең.
Жалғыз жүрип зорықсаң,
Ел қәдириң билерсең.
Ашаршылықтан тарықсаң,
Ас қәдириң билерсең.
Сырласарың болмаса,
Дос қәдириң билерсең.

Досы көп пенен сөйлес,
Досы жоқ пенен сырлас.

Жақсы дос ашып айтар,
Жаман дос қасып айтар.

Досы көп алтын жыйнайды,
Қасы көп басын жалмайды.
(Қасы – душпаны көп мәнисинде)

Досы көптиң малы көп.

Досың қуғанса бирге қуған.

Тәўир көрген досыңа,
Тәўир көрген малың бер,
Көре-көре сүйсинсин.
Жек көрген досыңа,
Жек көрген малыңды бер,
Көре-көре күйинсин.

Дос табылса ас табылмайды,
Ас табылса дос табылмайды.

Достың атын алма, тайын ал.

Достыңның пышағы менен мүйиз кес,
Душпаныңның пышағы менен кийиз кес.

Достың аўырса күйин,
Душпаның аўырса сүйин.

Достың кеўлине қарап,
Душпанға күлки болма.

Көп сөйлеген я қурдасынан,
Я жолдасынан айрылады.

Қырқ атаның болғанша,
Қырқ досың болсын.

Қәдирлесен қәдириң артар,
Қәдирсизден хәмме қашар.

Терек тамырына сүйенер,
Адам досларына сүйенер.

Дузың болмаса да досың болсын.
Отауың болмаса да қонысың болсын.

Душпан не демейди,
Түске не кирмейди.

Жазалы урының бир бети жара,
Жазалы душпанның еки бети қара.

Жолдасқа дослық – өмириң мәслик,
Жолдасқа доссызлық – кеуил хошсызлық.

Татыў дос болған адамлар,
Жатқа кетпей жарасар.

Достың менен дос болғанға шадлан,
Душпаның менен дос болғаннан сақлан.

Достың кеулин, дегишпе қалдырады.

Душпанға кеңес берген де ақмақ,
Кеңес алған да ақмақ.

Достыңның душпанынан қанша сақлансаң,
Душпаныңның достынан да сонша сақлан.

Достыңа ет туўрат,
Душпанға қауын тилдир.

Ашшы болсаң уўдай бол,
Тийген жерин кўйдирсин.
Душшы болсаң суўдай бол,
Душпаның келип сўйдирсин.

АҰЫЗБИРШИЛИК, СЫР САҚЛАҰ ҰАҚҚЫНДА НАҚЫЛ-МАҚАЛЛАР

Ағайин болсаң урыўлас,
Арымыз ушын даўлас.

Кеңесли ел азбайды,
Кең кийим тозбайды.

Бирлик бар жерде,
Тирилик бар.

Бир дәстүрхан қасында,
Онлаған адам оңысар.
Бир өлимтик үстинде,
Еки ийт неге таласар?

Көпти жаманлаған,
Көмиўсиз қалады.

Көп қорқытады,
Терең батырады.

Еки киси гүнәкар болса,
Бир киси дәнекер болады.
Оғанда биреў себепкер болады

Қанша тулпар болса да,
Минип болмас жалғызды.
Қанша дана болса да,
Халық сүймейди азғынды.

Ләшкер басы шебер болса,
Душпан аяқ астында.

Көп пенен көрген уллы той.

Алты аўыз ала болса,
Аўызындағыны алдырар.
Төртеўи туўел болса,
Төбедегини түсирер.

Жаман жолдасын жаманлар.

Жалғыз ағаш үй болмас,
Жалғыз жигит бий болмас.

Көп аўыз бир болса,
Бир аўыз жоқ болады.

Жалғыз аттың шаңы шықпас,
Жалғыздың үни шықпас.

Саяқ жүрсең таяқ жерсең.

Жекке жүрип ат шаппа (қус тутпа),
Биреуден екеў жақсы.

Көпке кимнің дады жетеди.

Атадан жаратсаң бешлерди жарат,
Жалғызды жаратқанша, тасларды жарат.

Көп түкирсе көл болар,
Көп жыйналса, той болар.

Көп тилеги қабыл.

Көсеўиң узын болса, қолың күймейди,
Ағайиниң көп болса, адам тиймейди.

Жалғыз ғарғаның үни шықпайды.

Көплеген қонақ атқарады,
Көплеген жаў қайтарды.

Көп не демейди,
Бөри сабан жемейди.

Қалтандағы – ортандағы.

Қум жыйналып төбе болады,
Көп жыйналса ақыл табады.

Жаяўдың шаны шықпас,
Жалғыздың үни шықпас.

Билек бир болса да, бармақлар басқа,
Адамның нәсили бир болса да парқы басқа.

Атызлы жерде ат өлмейди,
Үйирли жерде ер өлмейди.

Бармақлар басқа болса да, билек бир,
Ара алыс болса да, тилек бир.

Аўыз биришилик байлықтың нышаны.

Аўыз бир болса, аспандағыны аўдарарсаң.

Өзим билемен деген басқа ойран салар.
Көп биледи деген баққа қорған салар.

Бирлескен озар, бирлеспеген тозар.

Ел аўзында серт болса,
Аўыз бірлік берик болады.

Қалың жұртты жаманлама,
Халық табады миниңди.
Еки ушлы сөз айтсаң,
Қызартады жүзинди.

Көптей тентек болсаң да,
Көпке тентек болма.

Шәрияттың шарымы көп.
Бирлик етсең барымы көп.

Жәнжел жақсылыққа апармайды.

Паданың аўзы бир болса,
Бөриге алдырмас.

Бармағың бирикпесе,
Ийнеде илинбейди.

Мингеспе, мингессең индеспе.

Қамысты бос усласаң,
Қолыңды қыяды.

Биреў болса ес,
Екеў болса жолдас.

Бирдиң кесапаты мыңға тийеди.

Бир қумалақ бир қарын майды ширитеди.

Бир ели аўызға еки ели қақпақ керек.

Байлық – байлық емес,
Бирлик байлық.

Биреу билмегенди биреу биледи.

Ауыз біршилик қайда болса,
Берекет сонда болады.

Бирдің абройы мыңның абройы.

Тозған ғазды топланған ғарға жем қылады.

Тиришиликтің күши бірлікте болады.

Жалғыз ағаштан пана болмас,
Жалғыз бийеден саба болмас.

Жалғыз жүріп жол танығанша,
Көпшилик пенен адас.

Көргенди гөнеден сора,
Гөне билмесе, көптен сора.

Көп жайылса жоқ табылар.

Көпшилик қайда болса,
Тоқшылық сонда болар.

«Көп биледи» деген күледі,
«Өзим билемен» деген өледі.

Уй ишсең урыуың менен.

Өнер алды бірлік,
Бірысқал алды тирилік.

Жаманлықтың алдын ал,
Жақсылық қайда барады.

Бирликти бузған – ақмақтың иси,
Қатардан қалған шабанның иси.

Қара кулқынға кул болған,
Өз елинің улы болмас.

Еситкен менен көрген тең емес.

Кимнің аўзы ала болса,
Иси шала болады.

Еки жақсы бас қосса,
Асқар бийик таўдай бар,
Еки жаман бас қосса,
Атысып турған жаўдай бар.
Бир жаман менен бир жақсы бас қосса,
Аўырыў менен саўдай бар.

Ашырқаған өлмес,
Аңлысқан өлер.

Дос деп сыр айтпа,
Досыңның да досы бар.

«Үй меники» деменіз,
Үй артында кисі бар.

Сырын билмеген аттың,
Сыртынан айланба.

Аўзы күйген – үрип ишеди.

Жаманды қараўыл қойды дегенше,
Жаў келди десеңши.

«Билмеймен» дедиң – қутылдың,
«Билемен» дедиң – тутылдың.

Достынды еглеме,
Мәптен қалдырып,
Душпанды еглеме,
Сырыңды алдырып.

Мал аласы сыртында,
Адам аласы ишінде.

Абайлап сөйле сөзиңди,
Қаншелли аўлақ болса да.
Аржағында дийўалдың,
Тыңлаўшы қулақ болмасын.

Шөптиң басы жел болса қыймылдайды.

Сезикли секиреді.

Сегиз өлше, бир жола кес.

Адам сөйлескенше,
Мал мөңирегенше.

Мына жақсы жигиттің көзи күледі,
Көзи күлген жигиттің өзи биледі.

Индемеў де сынның бир түрі.

Жаман шапанның ишінде де кесе бар.

Ўәдеге опа мәрттің иси,
Опасыз – сәўбетсиз киси.

Жорға минген менен жолдас болма.

Ладан менен сырлас болма.

Исенбесең өзиңе,

Ерме кисі сөзине.

Жети баслы жыланнан қорықпа,

Екі жүзлі адамнан қорық.

Иште пикир болғанша,

Сыртта талаў болсын.

Маңлайдан аққан ашшы тер,

Көзге түссе дуз болар.

Қулаққа тийген ашшы сөз,

Ишке түссе муз болар.

Гилт қулпында белли,

Сөз парқында белли.

Жигит қырқында белли.

Күшли қәўипли емес,

Кекшил қәўипли,

Кекшилден де епшил қәўипли.

Сақ жүрсең саў жүрерсең.

Өтирик айтып пайда тапсаң,

Ақырында зәлел табарсаң.

Ырас айтып зәлел тапсаң,

Ақырында пайда табарсаң.

Жыланның уўы басында,

Албаўдың жаўы қасында.

Ағайинге өтирик айтпа,
Душпанға сырыңды айтпа.

Булт болмаса жаўын болмас,
Еки душпан аўыл болмас.

Сәлимбийкениң сырын мен билемен,
Сәлимбийке мениң сырымнан хабары жоқ.

Отын шапқан балта,
Далада қалмасын.

Секирмей турып «хәп» деме.

Пышықтың тышқанды аяп,
Жылағанына исенбе.

Сақлықта хорлық жоқ,
Ғақлыққа зорлық жоқ.

БАТЫР, ЕР-АЗАМАТЛЫҚ ТУЎРАЛЫ НАҚЫЛ-МАҚАЛЛАР

Айдаған өгиз арбаның,
Жүги өгизге түсер.

Кәтқудасыз ел болса,
Шыққан даўды ким шешер?

Ер жигиттиң жүреги,
Арысланға тең келер.

Қорыққан жигит белгиси,
Сөзи суўық бос келер.

Жигит болсаң бир сөйле,
Шайма болма тутанақ.

Ер жигитликке миясар,
Турақлылық, зийреклик.

Адам алдап көрмеген,
Сырқыяңды билмейди.

Ел қонбаған жерге,
Ер қонады.

Ер шекиниспей бекиниспейди.

Ер жигит ел ушын туұады,
Ели ушын өледі.

Ер туұған жерине,
Ийт тойған жерине.

Алтын жерден шығады,
Батыр елден шығады.

Еңкейип күнелткеннен,
Тик турып өлген жақсы.

Ерликтің болар ең зоры,
Ата-ананың кеўилин тап.
Тәрбиялап өсирген,
Еңбегин жүрме заялап.

Шикәс келсе пәрине,
Қаршыға қалар ушыұдан,
Жигитке келген хәлеклик,
Жөнли-жөнсиз ашыұдан.

Арғымақ аттың белгиси,
Азғана отлап көп жуўсар.
Азамат ердің белгиси,
Азғана сөйлеп, көп тыңлар.

Жарлының жүдеп сасқаны,
Жалғзын қояр гиреўге.
Жигиттің қара басқаны,
Айыбын жабар биреўге.

Жигит болсаң шоқ бол,
Шоқ болмасаң жоқ бол.

Жигитти майданда сына.

Жигитти дүз айырады.

Емен деген ағаштың
Ийилгени сынғаны,
Қызыл жүзлі жигиттің
Уялғаны – өлгени.

Ер басына күн туўса,
Етиги менен суў кешер,
Ат басына күн туўса.
Суўлығы менен суў ишер.

Ердің ерден қәўпи бар.

Қоянды қамыс өлтирер,
Ерди намыс өлтирер.

Алтын отта, билинеди,
Ер мийнетте биленеди.

Жигит болсаң шалқар бол,
Жантасқан адам шалқысын.
Сөзлеринди еситкен,
Тула бойы балқысын.

Жигит болсаң таўдай бол,
Жаўға қурған аўдай бол.
Жигит болсаң қайың бол,
Хәрбир иске қайым бол.

Сылбыр болып жүрместен,
Тәп бергенде тайын бол.
Жигит болсаң батыр бол,
Жаў жеңгендей жапырып.
Тыңлаўшылар таң қалсын,
Сөйлегенде лап урып.

Бар береді, барды да нар береді,
Киси болған менен бәри ер ме?
Түйе болған менен бәри нар ма?

Шалағай болма жасыңнан,
Көпшиликте тис жерсең.
Шалағай болсаң жасыңнан,
Мерекеде муш жерсең.
(Тис – аўыр сөз еситиў мәнисинде)

Батырға да жан керек.

Питер истиң басына,
Жақсы келер қасына.

Жаманның төрінде болма.

Мийримсиз бол душпанға,
Тартсын қылыш сазайын.

Ай менен күндей,
Хәммеге бирдей.

Батырға таяқ та жарак.
Ура билген жигитке ийне де жарак.

Уратуғын адамға
Ийтте таяқ екен.

Жақсының кеги болмайды.

Ағам болсаң қәйтейин,
Арым кетип баратыр.

Жақсының иси менен аты өлмейди.

Жақсы адам ай менен күнге тең,
Жарығы ортақ әлемге.

Жақсылық жерде қалмас.

Аға болар жигиттиң,
Етек-жеңи кең болар.

Болар бала бирин-бири батыр дейди,
Болмас бала бирин-бири қатын дейди.

Бақа көли менен,
Ер жигит ели менен.

Батыр – анқаў, ер гөдек.

Өзиңди ер билсең,
Басқаны шер бил.

Қус жаңылып торға түседі,
Ер жаңылып қолға түседі.

Исиң түссе нәмәртке,
Жақсының бәри қапылар.

Ер мойнында қыл арқан ширимейді.

Жаралы қайт,
Жаўдан жасырын қайтқанша.

Ерден туўған ер болады,
Жаманнан туўған қара жер болады.

Нәмәрттиң қасында мәрт жолдасы болса,
Нәмәрт батыр болады.

Өлимнен уят күшли.
Душпанға кек жибермес,
Арлы кисі.

Султан сүйегін хорламас.

Қашқан жаўға нәмәрт ереді.

Балықшыдан сыралғы,
Батырдан саўға.

Ердің өзи көшсе де,
Исі қалар изінде.

Ат – ердің жолдасы.

Ер жигиттің жүрегине,
Ер жууенли ат жайғасады.

Ат нәзери, ер нәзери.

Сыпайыға – сиясат, батырға – шарапат.

Қылышты сермей алмаған өзине тийгизер.

Таудан арқасы бардың,
Тастан жүрегі бар.

Тақыр жерде бұқпа.

Шешинген суудан қайтпайды,
(Тәуекелши суудан қайтпайды).

Қорыққанға қос көринеди.

Ер үйине ер түссе,
Етегине көз түседі.

Өли арысланнан тири тышқан артық.

Жаман ер қосқа шабады.
Қос болмаса босқа шабады.

Барлық не дегизбейди,
Жоқшылық не жегизбейди.

Ер тарықпай мал жыймас.

Барлық не ислетпейди,
Жоқшылық жомарт ердің қолын байлайды.

Жердің дәулеті қайтса,
Суы тереңге түседі.
Ердің дәулеті қайтса,
Иси гереңге түседі.

Ер азығы – бөри азығы.

Ер еңбегине бір тойсын.

Полат пышақ қында жатпайды.
Ер жигит сында жатпайды.

Еки қошқардың геллеси,
Бир қазанға сыймайды.

Полат семсер қын түбинде жатама!

Қорыққан бұрын сәлем береді.

Ат жақсысы қалаға барып пул болар,
Ер жигит өз динине берик болар.

Байлық деген бир жутлық,
Батырлық деген бир оқлық.

Елден безген ер болмас.

Ер жигит өз елинде қадирли.

Жаўдан жабы бойы.

Еки нар дүгиссе,
Арасында шыбын өледі.

Жаўдан қайтпаған жүрегім,
Бир уртлам майдан қайтама?

Мың қосшыдан бир басшы.

Атың бар да жол таны,

Асың бар да ер таны.

Ғасыллар өсер уяда,

Батырлар гезер қыяда.

Батпақлы жердің ызасы,

Сабырсыз ердің сазасы.

Тәуекел – ердің иси.

Аз отлайды қаназат,

Аз сөйлейди азамат.

Жарақлы күни жау жолықпайды.

Аттан аттың неси артық,

Өзи тарлан көк болса,

Ерден ердің неси артық

Ұәдесине берик болса.

Аттан аттың неси артық,

Өзи тарлан көк болса,

Торсылдақ пақыр не қылсын,

Жигиттің жүрегі жоқ болса.

«Киш-кишлеген» нәмәрт ер,

Мейилли ат суу ишер.

Ат арыса туулақ болады,

Ер арыса әруақ болады.

Ат-еринли, ер мурынлы келер.

Еки палуанды бир қой жеңеди.

Ойлы жигит тойлы болады,
Нәмәрт «мәрт боламан» десе исенбе.

Жаўды күшли деме,
Ерлик етсең жығасаң,
Таўды бийик деме,
Талап етсең шығасаң.

Елден безген ер болмас,
Хөнерли қул хор болмас.

Батыр батпас
Шынлық жатпас.

Даў жигити басқа,
Жаў жигити басқа.

Мийманды бийғам бийхуш етер,
Мәнисин билген хош етер,
Мәртке мәрт қосылса,
Қапа кеўлин хош етер.
Алпыс қылыш кетилсе,
Егеў менен жетилер.

Нәмәрт – ас үстінде,
Мәрт – ис үстінде.

Батырға дәркар жаў-жарақ,
Халқына керек уллы дарақ,
Әлемге түсер саясы,
Ер жигитке бас қоссаң,
Хәр жерде тийер пайдасы.

Жигиттің сөзі гөр болғанша,
Көзі гөр болсын.

Жигиттің бәри жигит-аманлықта,
Қашады бөркін таслап жаманлықта.

Жаўға барған жигиттің,
Жаў нышаны болады,
Ханнан қайтқан жигиттің,
Хан нышаны болады.

Жигиттің ақмақ туўғаны,
Дәўлетине мәс болғаны.
Жигиттің артық туўғаны,
Елатына пана болғаны.

Батыр жарасыз болмас,
Бир жазықтан ер өлмес,
Хеш жазықсыз ер болмас.

Батырдың кеткени көринбес,
Келгени көринер.

Батыр – бастан, жүйрик – аяқтан.

Ер қартайса да душпан қартаймас.

Ер жигиттің үйине қонақ келсе,
Етегине шоқ түседі.

Ер қартайса ерки кетер,
Хаял қартайса көрки кетер.

Таў басы думансыз болмас,
Жигит басы ғаўғасыз болмас.

Батыр болған ханға қас,
Мерген болған анға қас.

Ел қорыған сақшы болар,
Жаман адам тыңшы болар.

Ер ерден бууаз болады.

Ердің ерлигин билмеген,
Елдің бірлигин билмейди.

Дүнья тегис болғанша,
Жигитке бир ис болады.

Ердің етегинен алма,
Тутсаң жағасынан тут.

Қорқаққа берме қолыңды,
Батыл етер жолыңды.

Мушыңды қаншелли қатты қыссаң,
Соққы соншелли күшли болады.

Батыр сауашта мәлим болады.

Жаны барда жалынған,
Жаман ердің исиди.
Жалы барда арыған,
Жаман аттың исиди.

Арысланға темир шынжыр ар емес.

Асқа талау түссе,
Ийттің мурадының болғаны.

Ерге талаў түссе,
Душпанның жолы болғаны.

Ат сүринбей жол танымас,
Ер сүринбей ел танымас.

Айтыстың кейни даў болады,
Айқастың кейни жаў болады.

Батыр жол баслайды,
Шешен сөз баслайды.

Ер жигит бир күни – бир кисилик,
Бир күнде – мың кисилик.

Ерди әдиўлеп тут,
Асты қәдирлеп жут.

Ер өтирик айтпайды,
Еп өтирик айтады.

Есаплы болмай бай болмас,
Есерсоқ болмай ер болмас.

Ер жигит үйиринен шықса да,
Үйирине қосылады.

Ердің қасылы исинен билинеди,
Қаялдың қасылы асынан билинеди.

Ғайратлы ерде мал турар,
Өнерли ерде зат турар.

Ер сыйлаған есикте отырмас.

Ерге дәўлет питсе,
Ғарға салса да ғаз алар.
Ерден дәўлет кетсе,
Лашын салсада, аз алар.

Ерден даўласып елтири алсаң да теңлик.

Ер басына даў келсе,
Ерлиги кетер басынан.
Бий басына даў келсе,
Бийлиги кетер басынан.

Жүк аўырын нар көтереди,
Қазан аўырын ер көтереди.

Жақсы ат аяғынан майрылар,
Ер жигит душпанынан майрылар.

Полат найза қап түбинде жатпайды,
Темир найза егеўлесен де өтпейди.
Жолдас болсаң бир мәрт пенен жолдас бол,
Өзи өлмей жаўға таслап кетпейди.

Қапталы жаўыр болса да,
Қайыспайды қара нар.
Қанша жарлы болса да,
Сыр бермейди жомарт ер.

Жанын аямаған жаў алады,
Малын аямаған даў алады.

Қорқақ күнде өледі,
Батыр бир өледі.

Ел басына түскен ис,
Ер басына түскени.

Жар жығылса жайын өледі,
Жала сөзден ер өледі.

Ғайратына исенген қустай ушады,
Душпанына исенген мурттай ушады.

Қунтсыз жигит ат минсе,
Кесеу менен сабалар.
Батыр жигит ат минсе,
Ат аяғын тағалар.

Биз де батыр болармыз,
Атқа кисен салармыз.
Бүгін жарлы болсақ та,
Бір күн иске жарармыз.

Шүдигардан жүргеннің аты майрылар,
Жигит парқы жолдас болғанда айрылар,
Туұры жүрсең душпан айбынар.

Мал арығы туұлақ болады,
Ер арығы әрұақ болады.

Өзинің елин таныған ер,
Хәр истиң ғамын жер.
Өзинің елин танымаған,
Намысын сатып, арын жер.

Ер ели менен сыйлы.
Жер кәни менен сыйлы.

Таўға сүйенген ер,
Таўдай жаўды жығар.

Жаўлық жамылғанның бәри қатын емес,
Бөрик кийгеннин бәри батыр емес.

Батыр түсинде жаў көрер,
Шешен түсинде даў көрер.
Аңшы түсинде аў көрер.

Ғайратлы ер қамал бузады,
Қамалды да әмел бузады.

Таў белгиси тас болар,
Жомарт белгиси ас болар,

Шапса қылыш өтпейди,
Шағырлының тасына,
Нелер келип кетпейди,
Ер жигиттің басына.

Нәмәрт атасы менен айқасады.

Ақ қуў қусқа оқ тийсе,
Қанатын суўға тийдирмес.
Ер жигитке оқ тийсе,
Қыйналғанын билдирмес.

Жаўыннан қашқан,
Тамшыға жолығар,
Жаўдан қашқан.
Теңизге жолығар

ЖЫЛ МӘҰСИМЛЕРИ ҲӘМ ТӘБИЯТ КӨРИНИСЛЕРИ ҲАҚҚЫНДА НАҚЫЛ-МАҚАЛЛАР

Үркер үйден көринсе,
Үш айдан соң жаз болар.

Үркерли айдың бәри қыс,
Саратан сеннен де қорқаман.

Ахырапта урмаса,
Ақыретте де урмайды.

Аямәуиз алты күн,
Алты ай қыстан қатты күн.

Жаўзада жаўдай егис.

Қылышын сүйреп қыс келеди.

Қыстың қыраўлы күни.
Саў болады адамның дени.

Сәуир болмай, тәуир болмас.
Ийт түйнектен қаўын болмас.

Қарлығаш – бәхәр нышаны,
Өпепек келди – жаз болды.

Қут, малға келген жут.

Ғаз бир ғанқылдаса, жыл киреди.
Ғарға мың ғанқылдаса да жыл кирмейди.

Айдың онбеси жарық,
Онбеси қараңғы.

Сүмбиле туўса сымпыйып,
Ат семирер қунтыйып.

Сүмбиле туўса, суў суўыр.

Үш ай саўыным,
Үш ай қаўыным,
Үш ай шабағым.
Үш ай қабағым.

Жаз өтеди, қыс өтеди,
Асықпасаң не питеди?

Жазда жамылғышыңды таслама,
Қыста өзиң бил.

Дүнья шалқар көл,
Заман ескен жел.

Дүнья таўсылмайды – әлўан,
Адам-жол жүрген кәрўан.

Жылдың келиси наўрызда белли.

Ғаз келгени, жаз келгени.

Суўықтың қамшысы – жел.

Бәхәр – қыстың азығы.

Жаўынлы күни жанбаўырдан жүрме,
Қарлы күни қоныс излеме.

Ағын суў, бир кетсе қайтып оралмас.

Таўлы жер булақсыз болмас,
Суўлы жер қурақсыз болмас.

Таўдың етеги жақын,
Төбеси алыс.

Жылан жылы жулыс болды,
Жылқы жылы урыс болды.

Ай туўса әлем көрер.

Өткен булттан жаўын күтпе.

Наўырыздан соң қыс болмас,
Мийзаннан соң жаз болмас.

Ыссы сүйек сындырмас,
Суўық жанды тындырмас.

ХӘКИМШИЛИККЕ ҚАРСЫ ДӨРЕТИЛГЕН НАҚЫЛ-МАҚАЛЛАР

Хан ислеген зулымды,
Жан ислемес өмирде.

Хан көп болса,
Жаў көп болады.

Бий көп болса,
Даў көп болады.

Қардың басын қар алады,
Ханның басын хан алады.

Хан үстине хан келсе,
Онда ханның мийнети.
Хан үстине ел келсе,
Онда ханның дәўлеті.

Ханның иси қарашаға түседі,
Бийдің иси урашыға түседі.

Бир жемесе тақанды,
Хан жемейді,
Хан қасында қарашы,
Не демейді.

Ханды қудай қарғаса,
Қарашысы менен қас болар.
Байды қудай қарғаса,
Дәўлетіне мәс болар.

Патшадан хәмир болса,
Пухараға не турыс.

Хан да болсаң, келсапты әкел.

Ел басқарған адамлар,
Етектен ала бермейді.

Хан кетсе – қут,
Келсе – жут.

Ханның қызын ким бурын,
Қасында көрсе сол алады.

Хан қасында халқы бар адам сөйлейді.

Ақ тери аяқ астында,
Қара тери ханның басында.

Қайырсыз хан семиреди.

Патшаң әдил болса,
Басып өтпе.
Халық берген шолақ қылышты,
Аўырлық етеди деп таслап кетпе.

Хан қасында қара билгиш болса,
Қара жер менен кемең жүрер.

Қайып Хийўаға хан болды.
Ораз беги султан болды,
Абадан журт ойран болды.
Келди Қоныраттың нәўбети.

Еки патша қозғалаң тапқысы келсе,
Бирин-бири түртеди.

Қудайым жамғыр ханға жолықтырма,
«Жолықтырма» дегенім болып турма!

Аспандағы айдан не пайда,
Ысыныўға қолым жетпейди.
Хийўадағы ханнан не пайда,
Барсам арзым питпейди.

Уры бар жерде берекет болмас.

Әжигелди-әжикелди,
Сен хан болғалы,
Қоңсы елден бажы келди,
Қай ўақытта ийт атлыдан,
Ел бузылады деген еди.
Сол Базарбайдың айтқаны туўры келди.

Еки арба шеңгелден хәрем болмас,
Хийўаға неше барса да мәхрем болмас.

Патшадан әдәлат кетсе,
Әскеринен айрылар.
Киси гәпине ерген,
Сүйгенинен айрылар.

Қар жаўмаған төбе жоқ,
Жаў шаппаған халық жоқ.

Төре билген, төреге бармайды,
Төре де өзиндей киси.

Ханымыз болды қарадан,
Биймиз болды парадан.

Мың қойды бир қозы емеди,
Ол да сүтке жарымайды.

Өзи болған жигитке тәсил етпе,
Адамзаттың баласы ким болса да,
Жолда жатыр деп басып өтпе.

Шын бий сөзиңе бағады,
Сум бий көзиңе бағады.

Аз сөйлейди әдил бий,
Қандай залым болса да.
Ҳадал сөзге басың ий.

Халқы қәлемеген бий азады,
Қатыны салақ үй азады.

Сыпайының алды тар.

Байлық мурат емес,
Жоқлық уят емес.

Қырық жыл байлық жоқ,
Қырық жыл жарлылық жоқ.

Тоқ кекирер,
Бар секирер.
Бай жекирер,
Аш өкирер.

Қәдеми қутлының,
Мәртебеси уллы.

Бас-басына бий болсаң,
Минар тауға сыймассаң,
Бас қалқаның бар болса,
Жанған отқа күймессең.

Қанлы жас көз ишінде жасырына алмас.

Барма ханға, өзи келер малға,
Барма бийге, өзи келер үйге.

Үлгисизден бий қойсаң,
Ұәсияты болмайды,
Қәхәрсизден хан қойсаң,
Қәсийети болмайды.

Патша алым болса,
Журты озады,
Патша залым болса,
Журты тозады.

Хан сыртынан жудырық.

Қараның хан болғаны,
Елатына бас болғаны.
Жигиттің ақмақ болғаны,
Дәулетине мәс болғаны.

Ақмақ жигит аңғал аттай,
Әдилсиз патша жанған оттай.

Тең атаның баласы,
Теңликке турса да,
Кемшиликке көнгени жоқ.

Ханды ким сөкпейди.

Шошқа өлейин деп атырса да,
Қурық еткенин қоймас.

Даўды даўлай билмеген,
Төресинен көреді.

Ески байдан жұрт қалмас,
Жаңа байдан шөп қалмас.

Төресиз бийдің жазасы,
Гүман менен мойныңа салар.

Гүўалы исти гүўа табар,
Гуўасыз исти гүман табар.

Ийт қутырса ийесин қабар,
Даў қутырса бийин табар.

Қорқып қылған бийлиги қурысын,
Хуў-хақ деп жыйнаған дүньясы қурысын.

Айтысқан соң бәри даў,
Алысқан соң бәри жаў.

Бир даўда еки гүман жоқ,
Бир исте еки жаза жоқ.

Даўың жоқ болса кепил бол.

Даў харымайды, алтын ширимейди.

Бай байыған сайын қалтыраўық болады.

Парахор бий жалтаң.

Торғай мақтанып сунқар болмас,
Ешек мақтанып тулпар болмас.

Түрли-түрли заман бар,
Заманға қарай қамал бар.

Таўына қарай түлкиси,
Заманға қарай күлкиси.

Шыраның жақтысы астына түспес,
Залымның қәдири хешкимге өтпес.

Жақсы жарлыдан шығады.
Адамгершилик арлыдан шағады.

Аққа қара жоқ,
Қараға шара жоқ.

Қумырысқаның да тасының батпан екени «тәңирге» аян.

Шошқа-шошқаны жарған емес.

Доңыздан түк тартсаң да пайда.

Байлықтан не пайда, паяны болмаса,
Бай теректен не пайда саясы болмаса.

Ғарға-ғарғаның көзин шоқымайды.

Ала қайыслап ат миниў,
Қыдырыспаньң нышаны.
Жалаң аяқ, жалаң бас,
Пуқарашылықтың нышаны.
Пуқарашылыққа күлген,
Көргенсизликтің нышаны.

Қазыға барсаң қуры барма,
Бир нәрсе алып бар.
Алып барсаң жалт қарар.

Даўагерің қазы болса,
Дадыңды алла берсин.

Шайтанның шәхәринен,
Патшаның қәхәринен сақла.

Аўзы қыйсық болса да,
Байлың улы сөйлесин.

Абырой ақсақал болмағаның,
Болыс болсаң адам жер ең.

Еки бий даў даўлайды пул шығармай,
Аш бөри қойды жейди қан шығармай.

Қазы менен қарта жедиң аўзыңда жоқ,
Мақпал менен торқа кийдиң үстиңде жоқ.

Байдың улы болғанша,
Базардың қулы бол.

Байдың малы қадирли,
Жарлының жаны қадирли.

Тоқпағы күшли болса,
Қийиз қазық жерге киреди.

Қулдың қулағын кессе,
Байға кийиз кескеншелли болмайды.

Қул, қулға төрелик береді,
Бирақ бий еркіне жибермейді.

Ким бий болмайын демейді,
Халқы қәлемейді.

Шын хасылдан бий болса,
Бийгүна қолды байлатпас.
Жетеси жаман бий болса,
Истиң соңын ойламас.

Халық сүймеген қәтқуданың қәдири болмас,
Мийнет пенен табылған уўдың зәхәри болмас.

ШАЙЫРЛАРДЫҢ ДИДАКТИКАЛЫҚ ҚАТАРЛАРЫ: БЕРДАҚ ШАЙЫРДАН

Ойлы жигит жақсы билимпаз келер,
Айтқан гәплерине түсимпаз келер.

Ақыллы адам сөз ертпейді изине,
Шөп салмас ярының хәргиз изине.

Жақсының үйине адам көп келер,
Жақсы адам душпанларын күлдирмес,
Қолдан келсе оған дәўран сүрдирмес.

Ғош жигитке қостар болса елаты,
Күн-күннен артады оның қуўаты.

Мәрт жигитлер халық исине тақ турар.

Жақсы адам сөз мәнисин аңлайды,
Жаман адам пасық сөзди тыңлайды.

Жақсы адам жағар шийрин жаныңа,
Жаман адам бояр қызыл қаныңа.
Жаманларды журт жек көрер пейли ушын.

Залымнан ул туўса атаға тартар,
Күн санап гәззаплық ҳиқмети артар.

Жәнсиз қырық күн қайғы уўайым шеккеннен,
Ден саўлықта бир күн шадлық жақсырақ.

Жумыс исле туўылған соң ел ушын,
Жаныңды аяма елде ер ушын.

Ер болсаң елиңди бақла,
Елдиң берген дузын ақла.
Достың сырын беккем сақла.

Пейлиң кетип нәпсиңди ашпа,
«Малым бар» деп толып таспа,
Жарлыны аяққа баспа.

Қолыңды үзбе ел-елаттан,
Қашық жүрме жаманаттан.

Парқы болар сөз дегеннің,
Нырқы болар бөз дегеннің,
Халқың болсын излегенің.

Жаманларға сырыңды айтпа,
Келген жерде сөзден қайтпа.

Көпти қасыңнан қашырма,
Барыңды «жоқ» деп жасырма.

Ойланбастың түби ойран,
Ақыры бир күн болар хайран.

Басыңды қос жақсы досқа,
Дос таппай хәм жүрме босқа.

«Жалғызбан» деп жалтаңлама,
«Көппен» ғой деп талтаңлама.

Ата-ананды қәдирле,
Өлгениңше жақсы сөйле,
Мал тапсаң торқаға бөле.

Молла болсаң илимди тут,
Жалғыз өзиң болмайсаң журт.

Дос болсаң сондай бол,
Геўде де шийрин жандай бол.

ШАЙЫРЛАРДЫҢ ДИДАКТИКАЛЫҚ ҚАТАРЛАРЫ: СЕЙФУЛҒАБИТ МӘЖИТОВТАН

Шойын менен сатылмас,
Қалайылаған жез қуман,

Бир бәлеге тап болар,
Жүйесин таппай сөз қуған.

Батыр болар баланы,
Шешесинен танырсаң,
Адам болар жигиттің,
Мүшесинен танырсаң.

Табылған сөзди «дүр» дейди,
Мийрас емес атадан,
Қырғыйдан қашқан боз торғай:
Пана табар путадан.

Жарлының жүдеп сасқаны,
Жалғызын қояр гиреўге,
Жигиттің қара басқаны,
Айыбын жабар биреўге.

Аяғым ақсақ тулпарман,
Шаппаға арқам қозады,
Арқасы питеў, жалы берик,
Жарыссам ябы озады.

Қәдирли зат дүньяда,
Қәдириңди билген жолдасың.
Муңлыны көрип ашынып,
Қызғанып төккен көз жасың.

Намыс ушын жан қыяр,
Туўған жигит содырлы,
Намыстан өтер нәрсе жоқ,
Намысың жаннан қәдирли.
(Содырлы – дуғымлы, ар-намысly, батыр жигит мәнисинде)

Емен ағаш қатты ағаш,
Сынбаса басы ийилмес,
Көп жемек пенен тыныш уйқы,
Екеуі бірге жыйылмас.

Адамның бәри биргелки,
Қәсийет пенен шын да бар,
Бийик ақыл терең ой,
Саламат болған жанда бар.

Саламат жасап, саў гезер,
Синаға кеўил бермеген,
Халықтан хұрмет көре алмас,
Өз қәдирин билмеген.

Тәме қылма биреуден,
Жасайын десең азапсыз,
Шақырмай барған жериңнен,
Қайтпағың керек жуўапсыз.

Хызмет етсең халқыңа,
Инандыр дәслеп өзинди,
Бул исиң келсе орнына,
Оннан соң басла сөзинди.

Ер жигиттің басында,
Түрли-түрли саўда бар.

Рәхәтли жайды жәннет дер,
Муҳаббат соның бир гүли,
Миннетли жайды дозақ дер,
Душпанлық соның ушқыны.

Кәрамат қайсы десеңиз,
Сап пикир менен шын ақыл

Ақылға тартып өлше де,
Жупкер келген исти қыл.

Қайтқан истиң белгиси,
Қатарынан болар кем.
Бийкарға өткен өмириң,
Қайғы менен алған дем.

Жигиттиң серли болғаны,
Ғабырыспай жүрсе жолынан,
Көринип бәле келмейди,
Бәлениң бәри тилиңнен.

Адамның парқын билмесең,
Сөйлетип көр, сынап көр,
Парқы сонда билинер,
Халына қарай баға бер.

Тарықпай дәуран сүрмеге,
Түрли-түрли себеп бар,
Бахасы жоқ ғәзийне,
Алтыннан зыят әдеп бар.

Күши бар залым халықты,
Сынлатпақ ушын жылатар.
Әдепли адам өз басын,
Сүйдиргеннен сыйлатар.

Болайын десең мақтаулы,
Хош қылық пенен әдетлен,
Дәулетің таймас өмирде,
Әдеп пенен зийнетлен.

Қошқар болар қозының,
Маңлайлары дөң келер,

Адам болар жигиттің,
Етек-жеңі кең келер.

Шикәс келсе пәрине,
Қаршыға қалар ушыўдан,
Жигитке келген хәлеклик,
Жөнли-жөнсиз ашыўдан.

Орнын таўып көмек бер,
Атың қалар мәңгилик.
Ерте жатып ерте тур,
Бедениң болсын саламат,
Ўақытсыз жатып, кеш турмақ,
Бузылмаға әлаMAT.

Ерликтің болар ең зоры,
Ата-ананың кеўлин тап,
Тәрбиялап өсирген,
Еңбегин жүрме заялап.

Ийиси сиңер жақынға,
Байқас етсең жупарға,
Сенде сондай хәўес қыл,
Жақсыға улпет тутарға.

Жартыўсызы адамның,
Сыр сақламай сездирген,
Оннан жаман бир ис бар,
Өзинен халықты бездирген.

Тынықлық қандай, суўды көр,
Шайпала берсе былғанар,
Былғанса өмир қәдири,
Ақыллы буған ойланар.

Ғақ жолды тап та айрылма,
Ғадаллық қалар мәңгиге,
Батыл бир раўаж алса да,
Турақлай алмас соңғыға.

Ойланып билип бабалар,
Сөзди «дүр»ге теңгерген,
Таўып айтқан ҳәр сөзин,
Ойлама «кем» деп гәўхардан.

Орынсыз келген әжелден
Аралап алған шешенлик,
Ғақ пенен бар да таўып айт,
Жолдасың болар есенлик.

Жақсы менен жанассаң,
Дәртиң қалмай төгилер,
Жаман менен жанассаң,
Қабырғаң қалмай сөгилер.

Арғымақ аттың белгиси,
Азғана отлап көп жүўсар,
Азамат ердиң белгиси,
Азғана сөйлеп, көп тыңлар.

Жасырған менен көбеймес,
Барыңды журттан жасырма,
Жарлы болсаң ҳаўлықпа,
Көргенсизге бас урма.

Бермеге жомарт болсаң да,
Алғанда қолды тарта тут,
Үстинде турар берген қол,
Илажын тапсаң жәрдем ет.

Жолдан шығар кешикпей,
Бузылғаннан дос тутқан,
Алдын алып, пухта бол,
Алалмас басын бир шатқан.

Бир күни питип жазылар,
Дарыған тыйық жарасы,
Тил жарасы – өмирлик,
Ядыңнан шықпас ызасы.

Кемшиликте кемал бар,
Дәреже табар ийеси.
Мен-менликте заўал бар,
Ақыры тутар кийеси.

Жарамас қыслет көп болар,
Ең жаманы күншиллик,
Бир заман рәхәт көре алмай,
Өмири өтер женшилип.

Хадал кәсип аз емес,
Алыс болың ҳарамнан,
Жақсылықты үмит қыл,
Күлер жүзли адамнан.

Душпаннан пайда жетисер,
Есабын таўып алғанға,
Сыртыңнан сайған миниңди,
Дүзей-дүзей барғанда.

Достыңды күтә сайлап тут,
Тиймейди достың зыяны,
Душпанын барма? сыйпанлап,
Бузыққа баслап барады.

Мәнисли сөз бағалы,
Өзи қысқа өзи жуп,
Бурынғыдан қалған сөз,
«Сөзи көпте қайғы көп».

Жартыұсыз дөрер аўырыўдың
Ақлығы менен шаўлығы,
Тозбас кийим не десең,
Дениңиздиң саўлығы.

Сабыр түби сары алтын,
Сабырлы жетер муратқа,
Асыққан менен ис питпес,
Тағыларсаң хәр атқа.

Оразлы жигит ким десең,
Кеўлин табар алғаны,
Сөздиң үлкен мин жери,
Мазасыз узын болғаны.

Жолы бузық адамның,
Иси болмас өзіндей,
Хаслы қыйсық ағаштың,
Көлеңкеси де өзіндей.

Жақсылыққа-жақсылық,
Хәр кисиниң иси ди,
Жаманлыққа-жақсылық,
Нар кисиниң исиди.

Хәр кешениң соңында,
Болғандай жақты бир күндиз,
Хәр тарлықтың соңында,
Кеңлиги болар гүмансыз.

Сөзиңди сөйле абайлап,
Сөзден туўар ашшылық
Қайырды өзиң биреўге,
Күсесең күт жақсылық.

Аңлап сөйле сөзиңди,
Қаншелли аўлақ болмасын,
Аржағында дийўалдың,
Тыңлаўшы қулақ болмасын.

«Жанлыға азар болар» деп,
Өлтирмей кетсең жыланды,
Зулымлық қылған боларсаң,
Шақтырып неше адамды.

Хәркимди көрсең көринер,
Масайраған арыўдай,
Өзиниң пикири түп-туўры,
Өз баласы сулыўдай.

Мәрхамат қылмақ жақсы ис,
Орнын қылмақ жақсы ис.

Бир дәстурхан қасында
Онлаған адам оңысар.
Бир өлимтик үстінде,
Еки ийт неге таласар?

Есигинде малы жоқ,
Жарлының кеўли күрт күсер,
Ис қосжақпас жалқаўлар,
Бузық жолға тез түсер.

Малыңды сарп ет бахыт ушын,
Орнасын соған қумарлық,

Өмирди малға сарп етпе,
Кәмалға келсин адамлық.

Ен жеңил ис дүньяда,
Биреўге қылмақ нәсийхат,
Биреўди сынап мин тағыў,
Оннан да жеңил ап-аңсат.

Шала қойып артыңды,
Тазадан дүнья тапқаннан,
Пайдалы болар қолдағың,
Жоқ етпеген, сақлаған.

Пәҳимлиниң алдында,
Көз көрген затта ибрат бар,
Сөз бенен истиң ишинде,
Нәсияттай бир зат бар.

Ислесе талмас билегим,
Жаўдан қайтпас жүрегим,
Жупкер келсе екеўи,
Питпей қалмас тилегим.

Оң саўсағым бармағым,
Бармағым емес тармағым
Билекке питкен булшық ет,
Талдырмас салған қармағым.

ШАЙЫРЛАРДЫҢ ДИДАКТИКАЛЫҚ ҚАТАРЛАРЫ: АББАЗ ДАБЫЛОВТАН

Жапаны шекпеген ашық
Сапаның кәдирин билмес,
Зимистан көрмеген бүлбил,

Сахардың қәдирин билмес.

Ис буйырса хош жақпаған,
Өзин саяда сақлаған,
Кисиниң отын жақпаған,
Ас нанның қәдирин билмес.

Малы-дүньясын гизнеген,
Өзин мақтап көп сөйлеген,
Бийтаныс жерди гезбеген,
Мийманның қәдирин билмес.

Гәрқаў бар нәпсин тыймаған,
Ишсе тамаққа тоймаған,
Өз қолы менен жыймаған,
Дүньяның қәдирин билмес.

Маңлайына түк питпеген,
Шүлликлеп ағаш тикпеген,
Қолы менен көгертпеген,
Мийўаның қәдирин билмес.

Ел гезгенди ел демеген,
Кирип барса «кел» демеген,
Жазирада шөллемеген,
Шараптың қәдирин билмес.

Мийнет палын билмегенлер,
Мәжилисти бир көрмегенлер,
Басы топқа кирмегенлер,
Азамат қәдирин билмес.

Жаўын болса ел қыстаған,
Сардар болса туў ушлаған,
«Хайта-хайтқа» ат қоспаған,

Қаназат қәдирин билмес.

Яр жолында жан қыйнамай,
Мойнына зулпын байламай,
Опасыз бенен ойнамай,
Перийзат қәдирин билмес.

Баха бермей-ақ қараға,
Түспей қараңғы жыраға,
Мүтәж болмай тас шыраға,
Гәўхардың қәдирини билмес.

Душпан қамап, болса урыс,
Урыста мәртке не турыс,
Кеспей қалмағанша қылыш,
Жаўхардың қәдирини билмес.

Кең саўашқа түтпегенше,
Етикли суў кешпегенше,
Жаўдың басын кеспегенше,
Ерликтің қәдирин билмес.

Шарўашылық ойламаған,
Қызыл қумды жайламаған,
Қара көлди жайламаған,
Қошқардың қәдирини билмес.

Көзим салсам қайбир қусқа,
Қустан қустың түри басқа,
Тарлан салмай өткен босқа,
Сунқардың қәдирини билмес.

Жылқының минсең бәри ат,
Адамның бәри адамзат,
Бәйгиге қоспай қаназат,

Гүлнардың кәдирини билмес.

СОВЕТ ДӘҰИРИНДЕ ДӨРЕГЕН НАҚЫЛ-МАҚАЛЛАР ҲӘМ АФОРИЗМЛЕР

Мийнеттиң көзин тапқан,
Бахыттың өзін табады.

Мийнеттиң жолы қатты, наны татлы,
Мийнет пенен танылған ердің,
Мәңгиликке өшпейди тарийхтан аты.

Жалқаудың излегени дау болады,
Айтатуғыны заң болады.

Көсеуиң қысқа болса, қолың күйеди,
Ким жақсы болса, мийнет сүйеди.

Мийнеттен безгениң,
Ар-намыстан гүдер үзгениң.

Даңқын жаяр мийнет еткен,
Алғыс алар сыннан өткен.

Мийнет етсең пал тамады аўзыңа,
Ҳадал мийнет хәр ислерге жарайды.

Жалқауға жазы да бир, қысы да бир,
Жалқаулар ушын нызам жазылмаған.

Жалқаулық жанға қас,
Жалқаулық жаман дәрт.
Оннан қутылмағың шәрт.

Жақсы мийнет еткен алғыс алады,
Жаман мийнет еткен итибарсыз қалады.

Мәкке тап та малға бер,
Малың семиз болады,
Арпа тап та атқа бер,
Атың семиз болады.

Арпа деген жарықлық,
Арық малға жем болар,
Жүөери деген жарықлық.
Жадаў малға ем болар.

Техника – дийханның досты.

Трактордың жақсы ислеўи,
Мол зүрәеттиң гиреўи

Егин – елдің сәни,
Билим – ердің сәни,

Төгин пахтаның наны,
Суў пахтанын қаны.

Суў – дийханның қаны,
Жер – қолындағы наны.

Жалқаў менен дос болсаң,
Ишкенинен дәм татып,
Үйренесең әдетин.
Дийхан менен дос болсаң,
Мийўасынан дәм татып,
Қыздырасаң ис пәтин.

Трактор менен жер айда,
Егер билсең сонда пайда.

Егин ексең илим менен,
Молығарсаң елиң менен.

Үй айналасы терек болса,
Таза ғауада дем аларсаң,
Жериң тегис болса,
Бир тегис нәл аласаң.

Жериң дөң болса, насос қур,
Құрғын жасағын келсе, колхозға кир.

Хан заманы қаныңды сорды,
Қаллаштың заманында телегиң толды.

Садағаң болайын жаным колхозым,
Жұмысты көп ислеп қабым толтырдым.

Апарып бер ғауашаның ғөрегін,
Билмейсең бе хұкиметке керегін.

Шәхәрдің сәни – терек.

Суў – егиннің қаны.

Ана-жер-суў менен сақый,
Суўсыз тиришилик жоқ.
Суў қай жерде түүесилсе,
Тиришилик сол жерде түүесиледи.

Жер тоймай, ел тоймайды,

Жерди төк, зүрәт бермесе сөк.

Бириктирсең хожалықты,
Мол табарсаң қыс азықты.

Көптің иши кеуіллі,
Көптің иси өнімлі.

Көпшилик қайда болса,
Тоқшылық сонда болады.

Пахта – бақалы егин,
Ғасылдың сыбағасы – төгин.

Төгин – жер азығы,
Егин – ел азығы.

Зүрәт мол болса,
Қалтаң толы пул болады.

Суушы – атыз гүзетшиси.

Ўәде бериў бир мәртлик,
Орынлап шығыў мың мәртлик.

Ўәдениң өлшеуи – гүз.

Ер ләбизи ядта болар.

Ўәде опасы менен жарасықлы.

Бүгинги сөз – ертеңги сөздің дастығы.

Ўақыттан утылған,
Бахыттан утылады.

Ўақтың кетти, бахтың кетти.

Ұақыт – бахыт өлшеуі.

Иси өнбес –

Ұақыттың қәдирин билмес.

Хештен кеш жақсы.

Қуры әрманнан бир пәрман.

Пахта ексең тыңға,

Көтерилесең шыңға.

Дийқан болсаң егис жериң кең болсын,

Шаруа болсаң оты-жемиң тең болсын.

Қыстағы қар,

Жаздағы жамғыр,

Жерге жауған нур.

Техниканың тетигин билген.

Истиң кетигинде биледи.

Малды жақсы баққаның,

Өзиңе аброй тапқаның.

Малды жаман баққаның,

Келген бахытыңды қаққаның.

Өлмейтуғын жан болмайды,

Тәрбиясыз мал болмайды.

Колхоз малын жақсы күт – ол өз малың.

Қына тастан, ақыл жастан,

Мал жыйнасаң мол жыйна.

Колхоз малы кимдики,
Ким асыраса соныки.

Марқа қозы март келмей жетилмейди.

Қой семизи – қойшыдан.

Мал баққанға питеди.

Жақсы шопан төл үстине төллетер.
Жаман шопан тири төлди өлди етер.

Депутат төре емес,
Ол да халық хызметкери.

Партия мәпи – халық мәпи.

Партия айтса болғаны,
Жеңистиң қолға қонғаны.

Партия баслайды – халқы хошлайды.

Аспандағы қуяшты үзип болмас,
Сиясатсыз турмыс қурып болмас.

Мәрт болсаң сауашқа сайлан,
Дийқан болсаң егиске айлан.

Хызмет етсең хәзир ұатан жериңе,
Жәрдем болар фронттағы ериңе.

Жаўды жеңиў айбат пенен ғайратта,
Нәтийжеси сыйлық пенен байрақта.

Қалың жаўда қалсаң да қаныңды ал.

Шегинген жаўынгер, жаўынгер емес.

Дизе бүгип жақсы жасағанша,
Тик турып өлген артық.

Бүрге мақтанып шер болмас,
Ўәдесин бузған ер болмас.

Душпан кетер халық қалар,
Мәртлик етсең, ат қалар.

Жақсы шопан семиртер,
Жаман шопан телмиртер.

Жақсы шарўа база топлайды,
Жалқаў шарўа жазда жутайды.

От жанбайды емес,
Қарыўы жетпейди.
Мал питпейди емес,
Қараўы жетпейди.

Малды жақсы баққанның,
Мийнети босқа кетпейди.

Колхоз малын жеген оңбайды.

Арық мал жанын жейди,
Семиз мал майын жейди.

Өриси кең шарўаның өними көп.

Колхозшының жаны да бир, малы да бир,
Құрғын жасағың келсе колхозға кир.

Жазда шофер бол,
Қыста повар бол.

Жер тегис болмай,
Нәл тегис болмайды.

Суў қаймағы муз болар,
Сортақ жерде, дуз болар.

Жер ырысқал киндиги болса,
Дийхан жердің гилти болады.

Дийхан – байлықтың кәни,
Қурылысшы - қаланың сәни.

Қурылысшы – ийгиликли кәсип ийеси.

Қурылысшының қолы алтын.

Планлы ис бузылмас.

Жақсы исти жан сүйеди.

Бой жетпеген жерге ой жетеди.

Талап – тулпар, илим – суңқар.

Илим – өнер шырағы.

Аэроплан – көктеги суңқар,
Автомобиль – жердеги тулпар.

Ырысқыңды сатып рәушан ал,
Қалғанына сабын ал.

Электр қуыаты – турмыс мәдениаты,
Тәбийғый газ – турысы ҳэз.

Хожалық күшейсе билим гүлленер.

Оқыўсыз – билим жоқ,
Билимсиз – илим жоқ.

Билим – паныс, билимсизлик – намыс,

Баланы мақтаў жетилдирмейди,
Тәрбиялап баплаў жетилдиреди.

Тәрбия менен гүл өседи,
Сөйлеў менен тил өседи.

Жас баланы таза сақла,
Тәрбия бер урып соқпа.

Жақсы тәрбия – жаслардың жаны.

Мектеп ақылыңа ақыл қосады,
Муғаллим келешектиң жолын сызады.

Жалғыз ҳәрре палға жарымас.

Оқымасаң билим шықпас,
Билимсизден өнер шықпас.

Ладан менен дос болғанша,
Китап бенен дос бол.

Китап қаймақ – билим оймақ.

Китап – түби жоқ ушан,
Билим оннан алған нышан.

Китап сөзи қулақ қуршын қандырады,
Ақмақ сөзи жүрек бауырыңды жандырады.

Китапсыз билим жоқ,
Билимсіз илим жоқ.

Алтын жерде қалса да,
Билим жерде қалмайды.

Билим – күште, күш – билимде.

Тауды бийик деме,
Талап етсең шығасақ.

Жаслар билим алар,
Устазы оқытып пулын алар.

Билимсіз бир жасар,
Билимлі мың жасар.

Жақсы хабаршы жанландырады,
Жаман хабаршы таңландырады.
Жақсы хабаршы жаналық таратады,
Жақсы хабаршы жол силтейди,
Жаман хабаршы жүрегіңе ис түйрейди.

Жақсы редактор дүзейди,
Жаман редактор гүзейди.

Өскен өнер – досқа үлгі.

Өнерлинің өриси узақ.

Орыстың өнер-билими өмирге гилт.

Халықты үйрет – халықтан да үйрен.

Мәрт майданда билинер,
Нәмәрт майданда бүлинер.

Мәрт өлсе де мәртлик ислери өлмейди.

Мәртлик, қахарманлық шексиз ис,
Ғеш нәрседен тайсалмайды ғайрат күш.

Алмас қылыш өтер урсаң да тасқа,
Ер жигит көтерер не түссе басқа.

Өлмеймен десең елге хызмет ет.
Батырдан хат – досларға қуўат.

Ғәзир хәмме әскер.
Фронтқа керегин жеткер.

Пахтаның хәр бир ғозасы,
Ол жеңистиң нышанасы.

Қараўылдың жаманы,
Алдырып болып өкинеди.
Палўанның жаманы,
Шалдырып болып өкинеди.

Ғадал ердиң аты шығады,
Шебердиң заты шығады.

Көзсиз ерлик батырлық емес.

Ер жолдасынан өрнек алады.

Дос көбейсе, душпан аяқ астында.

Туўысқанлық – күшли пәрман.

Тилимиз басқа болса да,
Тилигимиз, елимиз бир.
Атымыз басқа болса да,
Жүрегимиз, жолымыз бир.

Түри басқа, тилеги бир,
Тәни басқа, жүрегі бир,
Хәзирги әдил заманда.

Қаласыз аўыл туралмас,
Аўылсыз қала туралмас.
Машинасыз ел болмас.

Өз-ара критика – көпшилик пенен шегара,
Сын дүзелмей, мин дүзелмейди.

Сымбаты сүйкімлі адам,
Иске ийкемлі болады.

Жаман қылығын тасласа,
Әлем болар гүлистан.

От мерезин сын тәрзисі менен емлейди.

Арақ ишкен менен,
Ақыл қосылмайды.

Аўырыўдың азары көп,
Дәриниң тийкары шөп.

Ақыл көптен шығады,
Дәри шөптен шығады.

Қудиретлі күш көпте,
Хасыл дәри шөпте.

Хәр адамның саўлығы,
Хәммениң шадлығы.

Дәрти жоқ дәри излемейди,
Жағымсыз аўқат жаныңды жейди.

Жас бала жорта аўырмайды.

Доктор диагноз сорайды,
Тәўип қалтаңа қарайды.

Тәўиптики теўекел,
Еби жоқ доктордың еми жоқ.

Дени саўға күнде той.

Монша суўы тәнге даўа,
Жақсы сөз жанға даўа.

Жемисли ағаш – жан азығы,
Жапырағы – көркем жарасығы.

Ақмақ жөнсиз қаңғыйды,
Арақхор дүкан аңлайды.

Көп жасағың келсе,
Жатар қурсақ жары болсын.

Таярлықсыз табыс жоқ,
Шыныққан жетер жеңиске.

Илимге сүйенген утады.

Палўан гүресте түлейди.

Гүрес биреўди жалықтырса,
Биреўди шынықтырады.

Гүресте жығылған хәмел үйренеди.